

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

Ústav Blízkého východu a Afriky

**MOCENSKO-OBCHODNÍ
POLITIKA BENÁTEK VE
VÝCHODNÍM STŘEDOMOŘÍ
V RANÉM NOVOVĚKU**

Sabina Dvořáková

Dějiny a kultura islámských zemí

Vedoucí rigorózní práce: Doc. PhDr. Eduard Gombár, CSc.

Praha 2006

Prohlašuji, že jsem tuto rigorózní práci vypracovala samostatně, na základě prostudované literatury a pramenů, jejichž seznam uvádím v závěru.

Souhlasím s tím, aby moje rigorózní práce byla k dispozici k prezenčnímu studiu na Univerzitě Karlově.

V Praze dne 18.ledna 2006

Sabina Dvořáková

Na tomto místě bych ráda poděkovala pedagogickému sboru Ústavu Blízkého východu a Afriky FF UK, zejména pak Doc. PhDr. Eduardu Gombárovi, CSc. – vedoucímu práce a Prof. PhDr. Rudolfu Veselému, CSc. – jejímu oponentovi, za předávání znalostí a cenných zkušeností.

Obsah

Úvod	1
1. Benátky a Blízký východ do Kolumba	
Od počátků po křížové výpravy	8
Od IV. Křížové výpravy po Marca Pola	17
Od pádu Akkonu po Kolumba	
Mamlúci	28
Janov	32
Osmané	33
Moře	38
2. Výchozí podmínky pro ekonomickou situaci v raném novověku	40
3. Politické podmínky v raném novověku	
Od Kolumba po dobytí Egypta	45
Od dobytí Egypta po Lepanto	
Selim I.	49
Süleyman I.	51
Selim II.	59
Od Lepanta po kapitulace protestantských zemí	65
4. Benátský obchod ve vztahu k východnímu Středomoří během raného novověku	68
5. Mezi Benátkami a Osmanskou říší	
Řád rytířů svatého Jana	78
Stručný vývoj Řádu vzhledem k východnímu Středomoří	78
Benátky, Osmané a Rytíři ze Rhodu a Malty	82

Židé	97
Ragusa	102
Piráti ze Západu	109
Závěr	115
Příloha I.	
Benátsko-osmanská diplomatika	118
Příloha II.	
Seznam dóžat 726-1797	127
Seznam papežů od křížových výprav do počátku 17. Století	129
Seznam velmistrů Řádu svatého Jana v raném Novověku	131
Seznam osmanských sultánů do počátku 17. Století	131
Příloha III.	
Historická chronologie	133
Seznam použité literatury	
Edice pramenů	138
Monografie a sborníky studií	138
Internetové zdroje	143

Úvod

Když se řekne „Benátky“ nebo také Republika svatého Marka či Serenissima (Nejzářivější) – jak ji nazývali sami její obyvatelé, tak si obyčejně každý vybaví gondoly plující po úzkých kanálech a náměstí svatého Marka plné holubů. Odkryjeme-li roušku historie, zjistíme, že stejně jako jsou Benátky protkány svými kanály, jsou jejich dějiny propleteny důmyslnou sítí obchodních vazeb. Více nežli štíhlé bárky z laguny, mě zaujaly ony obchodní vazby, které začínaly u obyčejných rybářů a končily u dóžete.

Cílem mé práce bylo zmapovat raně novověkou část velmi bohaté historie Benátek, která dosud nebyla v česky psané literatuře publikována. Zaměřila jsem se na tu část dějin popisující benátské mocensko-obchodní aktivity ve východním Středomoří. Mé studium se soustředilo nejen na hlavní zájem Republiky - tedy obchod, ale také na diplomatické a válečné úsilí, jimiž své podnikání v oblasti podporovala. Obchod, kterému se podřizovaly veškeré zájmy Republiky, se tak stal alfou a omegou celé její existence. Pro dosažení cílů byla ochotna podřídít i své křesťanské zásady, což bylo v době běsnění inkvizice značně neobvyklé a především nebezpečné. Ono okřídlené heslo „*Siamo Veneziani, poi Christiani*“ je tedy všeříkající.

Těžiště práce je časově vymezeno obdobím raného novověku - tedy tím úsekem dějin, pro nějž se v anglicky psaných materiálech používá označení *early modern history*¹. Jeho počátek se klade do

¹ Goffman, D.: The Ottoman Empire and Early Modern History. Ed. Mallia-Milanes, V.: Hospitaller Malta 1530-1798. Studies on Early Modern Malta and

roku 1492, kdy byla dokončena křesťanská *reconquista* Pyrenejského poloostrova a Janovan Kryštof Kolumbus objevil, aniž by to věděl, Ameriku. Raný novověk pak končí s příchodem 17. století.

Geograficky se práce omezuje na východní Středomoří - oblast, která se rozprostírá na východ od ostrova Malta, a jeho jednotlivé části jako např. Levantu či Jaderské, Jónské a Egejské moře. Politickým problémům, s nimiž se Benátky setkávaly v Evropě samotné, jsem věnovala pozornost pouze v případě, že se bližším způsobem dotýkaly benátské mocensko-obchodní politiky ve zmíněné oblasti.

Při psaní jsem postupovala převážně chronologickou metodou, která byla plně uplatněna v první a páté kapitole. Případové studie o obchodních podmínkách a benátských rivalech jsou na ní rovněž založeny. Pokud jde o práci s prameny a literaturou, držela jsem se metody přímé - vycházela jsem z bezprostředních informací, jež jsem shromáždila ve své heuristické základně.² Analýzy a interpretace dalších autorů byly nazírány vždy prizmatem svědectví primárního pramene, pokud byl tento dostupný.

První kapitola pojednává o dlouhém vývoji Benátské republiky ve vztahu k východnímu Středomoří, se kterým je spjata již od samého počátku, jelikož vznikla v rámci Východořímské říše. Snad nejdůležitějším bodem na benátské časové ose se stala vítězná IV. křížová výprava, jenž dala pevný základ benátským mocensko-obchodním strukturám v oblasti. Svou neochvějnou pozici si Serenissima zcela udržela až do pádu Cařihradu roku 1453.

the Order of St. John of Jerusalem. Ed. Knut, M. - Woodhead, C.: Süleyman the Magnificent and His Age. The Ottoman Empire in the Early Modern World.

² Hroch, M. a kolektiv: Úvod do studia dějepisu. Díl IV., Metody historikovy práce. Praha 1983.

Druhá kapitola popisuje obecné podmínky obchodu na Blízkém východě: zmiňuje se o právním uspořádání světa dle muslimských představ, daňovém zatížení nemuslimských obchodníků a základu benátského obchodního impéria.

Třetí kapitola chronologicky zpracovává politické podmínky pro udržování benátského obchodu v raném novověku tentokrát již v hranicích Osmanské říše, která se díky své územní expanzi stala novým aktérem v oblasti. Velkou pozornost zde věnuji tzv. kapitulačním dohodám, *ahdname*, jejichž existence byla naprostou nutností pro uchování benátských obchodních pozic. Kapitola zahrnuje celé období raného novověku, jehož vymezení se v politice Osmanské říše shoduje s případem sultánského bratra Cema na straně jedné a udělením kapitulací protestantským státům, což stvrdilo konec benátské obchodní nadvlády, na straně druhé.

Čtvrtá kapitola uvádí hlavní obchodní komodity a střediska, v nichž byly obchodovány a kde tak docházelo k přímému kontaktu Benátek s Orientem.

Pátá kapitola ukazuje na čtyřech případových studiích benátské hlavní soupeře na moři i na souši, bez kterých by nebyl portrét Republiky a jejích aktivit ve východním Středomoří kompletní a kteří pomohou objasnit řadu jejích postojů.

V první příloze jsem shrnula poznatky o kapitulačních listinách vydávaných jednotlivými osmanskými sultány. Druhá příloha obsahuje seznamy dóžat, papežů, johanitských velmistřů a osmanských sultánů. Třetí příloha zahrnuje chronologický přehled.

Heuristická základna je dle povahy studovaného materiálu rozdělena do tří skupin:

1. Edice pramenů: Dostupnost pramenů a jejich studium je pro Středoevropana i na počátku 21. století otázkou poměrně

komplikovanou. K dispozici tak zbývá literatura s edicí pramenů. Studnicí neocenitelných poznatků pro studium kapitulačních smluv je publikace turkologa Hanse Theunissena z Katedry Orientálních studií Utrechtské univerzity *Ottoman-Venetian Diplomats: the Ahd-names. The Historical Background and the Development of Category of Political-Commercial Instruments together with an Annotated Edition of Corpus of Relevant Documents*. V její volně přístupné internetové verzi jsou vystaveny jednotlivé kapitulační smlouvy v italském a tureckém jazyce, které jsou opatřeny shrnutím v anglickém jazyce, rozbohem a historickými okolnostmi svého vzniku. Překlady listin týkajících se vztahů Benátek a Suverénního řádu maltézských rytířů zpracované z podkladů nalezených v benátských, maltských a vatikánských archivech jsou sebrány v knize *Venice and Hospitaller Malta 1530-1798* Victora Mallia-Milanese z University of Malta. Naprosto nezbytnou publikací, která zahrnuje řadu statistických údajů vycházejících ze zpracovaných archiválií obchodní povahy důležitých pro popsání benátsko-osmanského obchodu, je *Economic and Social History of the Ottoman Empire*, jejímiž editory byli Halil Inalcik a Donald Quataert.

2. Monografie a sborníky: Zcela zásadní význam pro napsání této práce měly souhrnné dějiny Benátek od jejich založení až po pád s názvem *Venice: A Maritime Republic* Frederica Lanea. Další až neuvěřitelně podrobnou studii města na Laguně je Hazlittova publikace z počátku 20. století *The Venetian Republic. Its Rise, its Growth, And its Fall 409-1797*. K často citovaným pracem týkajících se pádu Benátek patří Tentiho *Piracy And Decline of Venice 1580-1615*, jež

byla přeložena z italského originálu *Venezia e i corsari*. Pro zasazení problematiky do středomořského rámce jsou jednoznačně nutné tituly Fernanda Braudela *Civilisation and Capitalism* a *The Mediterranean and the Mediterranean World at the Age of Philip II*. U dějin Osmanské říše totéž platí pro *The Ottoman Empire: The Classical Age, 1300-1600* Halila Inalcika a publikaci se shodným názvem od Colina Imbera. Pro první kapitulu byly velmi přínosné dvě studie zaobírající se středověkým obchodem v oblasti *Levant Trade in the Later Middle Ages* Eliahu Ashtora a monografie mapující vztahy Benátek a mamlúckého Egypta od Nadžlá Muhammad 'Abd an-Nabí *Misr wa Bunduqíja: al-'Aláqát as-sijásíja wa-l-iqtisádíja fí 'asr al-mamálik*, která by rozhodně stála za přeložení do některého z evropských jazyků. Články z jednotlivých renomovaných orientalistických časopisů zde neuvádím, jelikož zpravidla představují dílčí kapitoly z monografií nebo sborníků zde citovaných. Za všechny sborníky bych zde ráda uvedla velice zdařilou edici *Variorum*, v jejichž jednotlivých svazcích jsou sebrány studie velmi uznávaných autorů a která tak ušetří mnoho práce s vyhledáváním v jednotlivých časopisech.

3. Internetové zdroje byly použity víceméně jen pro chronologické přehledy ve druhé příloze. Jelikož mnoho z nich nebylo napsáno odborníky a bylo vytvořeno čistě pro komerční využití, je nutné být patřičně ostražitý a nalezené údaje ověřit. Na druhé straně jsou však značně spolehlivé oficiální stránky Suverénního řádu maltézských rytířů www.smom.org a <http://smom.cirkev.cz/>, Electronic Journal of Oriental Studies www.let.uu.nl/EJOS, který funguje pod záštitou Utrechtské univerzity nebo například stránky

istanbulskeho Research Centre for Islamic History, Art and Culture www.ircica.org.

Ačkoli zvolené téma souvisí s italskými a tureckými oblastmi, bylo by logické předpokládat, že odpovídající literatura bude v těchto jazycích. Nutno však konstatovat, že klíčové publikace byly vydány jako originály v anglickém jazyce: dva hlavní autoři tureckého původu – Inalcik a Farooqi, publikují povětšinou v angličtině popřípadě němčině. Další důležité práce napsané v jiných jazycích jako např. Braudel či Tenti byly do angličtiny následně přeloženy. Pokud jde o italsky psanou literaturu, musím konstatovat, že ta, která je volně dostupná, ať už v tištěné či elektronické podobě, není povětšinou dostačující, a proto jsem se raději soustředila na již zmíněné autory, kteří bezesporu patří mezi špičky mediterraneistiky. V českém jazyce se žádná z těchto zásadních prací, kromě jedné části Braudela - *Dynamika kapitalismu*, Praha 1999, prozatím neobjevila. Přínosné pro českého čtenáře však mohou být například *Dějiny Blízkého východu* Bernarda Lewise, *Sultánův Admirál* či *Řádoví rytíři* Ernle Bradforda nebo *Lovci koření na cestě do bájně Indie* Edith a Françoise-Bernarda Huyghových. Příjemné jsou též monografie Jiřího Pořízky věnující se dějinám Řádu maltézských rytířů s důrazem na jeho působení u nás: *Řád maltézských rytířů – z Palestiny na Via Condotti a Maltézští rytíři v Čechách a na Moravě 1870-1998: české velkopřevorství a jeho představitelé*. Práce však neobsahují odkazy na prameny archivní povahy, poznámkový aparát a heuristická základna není dostatečně reprezentativní, proto nebyly pro zpracování mé práce zcela relevantní.

Co se týče technických náležitostí práce - přepisy z cizích jazyků jsem se snažila co nejvíce připodobnit originálu.

V některých případech jsem však přepis musela z technických důvodů zjednodušit. Jedná se zejména o emfatika a dyšné „h“ v arabštině. V oblasti českého pravopisu jsem se řídila Akademickými pravidly českého pravopisu vydanými roku 1993.

Ekonomické údaje uvádím ve zlatých dukátech, které byly v raném novověku v oblasti Středomoří univerzálním platidlem, na přelomu 16. a 17. století mělo 50 *akça* přibližnou hodnotu jednoho dukátu.³ Přepočty na další tehdy užívanou měnovou jednotku tj. stříbrné *scudi* zde pro nejednotnost neuvádím. Převody měr a vah jsou dostupné v běžných příručkách pro pomocné vědy historické.

³ Ed. Inalcik, H. - Quatert, D.: *Economic and Social History of the Ottoman Empire, 1300-1914*. S. 230. Dále v citacích jen „Inalcik“.

1. Benátky a Blízký východ do Kolumba

Od počátků po křížové výpravy

Severní konec Jaderského moře byl již v dobách antického Říma nazýván Venetia. Když se římské impérium začalo pomalu rozpadat a jeho jednotlivé části přecházely pod vládu germánských kmenů, zůstalo benátské pobřeží pod správou Byzance. Benátky - město na laguně, jak je známe dnes, vznikly migrací obyvatel způsobenou langobardskou invazí roku 568 do Itálie. Díky ní se pohla masa uprchlíků z pobřeží směrem na ostrovy a písečné kopy, tzv. *lida*, kde se zabydlela vedle domorodého obyvatelstva. Rybáři, lodníci, dělníci ze solivarů i pozemková šlechta sem přechali před nájezdy barbarských kmenů. Zamožní obyvatelé tak přesunuli své rezidence do laguny, ale zachovali si i své četné majetky na pevnině. Ty se pak staly základem benátského impéria. Benátky tedy byly utvořeny postupným splýváním mnoha malých komunit, které zpravidla žily každá na jednom z četných benátských ostrůvků obepínajících hlavní tržiště Rialto. Později se centrum města přeneslo do blízkosti Dóžecího paláce na náměstí sv. Marka, kde si místní nobilita, aby byla ve středu politického dění, začala stavět své výstavné paláce.

Nejvyšší byzantští hodnostáři pobývali v Raveně a istrijské Pule. V Benátkách samotných sídlili jim podřízení vojenští úředníci, ovšem již kolem roku 697 se vojenská jednotka osamostatnila pod velením *duxe* (dóžete). Své pravomoci obdržel od byzantského

císaře, kterému zůstal tak podřízen i poté, co Langobardi roku 751 získali Ravennu. Symbolem dóžete, od samého počátku až do úplného konce v roce 1797, se stala frygická čepka rybářů z Laguny postupem času vyšperkovaná zlatem a nejcennějšími drahokamy. Z počátku byl dóže volen lidem a byl tedy „prvním mezi rovnými“ *primus inter pares* a disponoval neomezenými pravomocemi. Když se v desátém století pokusil tehdejší dóže Pietro IV. Candiano (959-976) prosadit dědičnost dóžecího titulu, byl spolu se svým synem ubodán. Po tomto incidentu byla sestavena tzv. Malá Rada *Consiglio Minore*, která značně omezila moc dóžete, jemuž bylo napříště zákonem zakázáno vybírat si svého nástupce. Lid a duchovenstvo byli nakonec z politického dění vyloučeni a nositelem politické moci se stala Velká Rada *Consiglio Maggiore*, akcentující obchod prosazovaný nobilitou, která v Radě zasedala. V průběhu doby se samozřejmě vytvořilo ještě několik dalších poradních či dohlížecích sborů jako např. Rada čtyřiceti *Quarantina* či Senát *Consilium Rogatorum* nebo *Consiglio dei Pregadi*. Z hlav, *Capi*, těchto orgánů a dóžete byla vytvořena *Signoria* představující v užším slova smyslu vládu státu.⁴

Benátčané nebyli spjati s Orientem pouze svým vznikem - jako součást Východořímské říše, a obchodními aktivitami, jež byly alfou a omegou celé jejich více než tisícileté historie, ale i přes svého patrona - svatého Marka. Světcovy ostatky totiž propašovali roku 828 benátští kupci v truhlách s vepřovým masem z Alexandrie, kde je ukradli místním koptům. Relikvie však nebyly uloženy u biskupa či patriarchy, nýbrž v soukromé kapli dóžete, později přebudované do dnešní podoby basiliky svatého Marka.

⁴ Podrobněji viz např. www.web.pilsedu.cz, Lane, F. C.: Venice. A Maritime Republic. S. 86-117.

Až asi do roku 1000 se zájem benátských obchodníků soustředil na italské řeky - zejména Pád a Adigi, přes něž se pak dostávali dále do vnitrozemí. Všechny lodě byly podřízeny přísným vládním opatřením určujícím čím a v jakém množství se může obchodovat. Již ve svých počátcích Benátky obchodovaly s kadidlem, hedvábím a kořením, tedy s komoditami, jež jim později přinesly bohatství, moc a slávu. Dokonce nabízely i byzantský purpur, který si monopolizoval samotný císař. Ale ani takové věci jako ryby a sůl v nákladu nechyběly. Obyčejně byly vyměněny za potraviny pocházející z vnitrozemí. V 9. a 10. století se Benátky, díky své výhodné poloze mezi řekami a mořem, staly centrálním překladištěm a trhem s otroky. Republika se soustředila především na zásobování orientálních dvorů a harémů eunuchy a do armád dodávala stále čerstvé rekruty ze slovanských krajin střední a jihovýchodní Evropy. Ovšem tyto aktivity netrvaly dlouho, jelikož prodej otroků nevěřícím byl odsouzen Svatým stolcem. Dokonce i některá benátská dóžata proti tomu vydala vlastní dekrety, ačkoli v praxi nebyly příliš dodržovány.⁵ Obchod s otroky ostatně na přelomu tisíciletí téměř vymizel v souvislosti s christianizací Slovanů a s jejich počínající státotvornou činností (mj. přemyslovské Čechy, piastovské Polsko, Kyjevská Rus, Raška a Zeta na Balkáně). Kromě otroků bylo nejdůležitějším obchodním artiklem dřevo, které bylo sváženo po řekách. Jednalo se především o duby, modříny, borovice a jedle.⁶ Stejně jako tomu bylo v případě otroků, bylo papežem i císařem přísně zakázáno prodávat dřevo muslimům. Jednalo se o strategickou surovinu, jíž byl na Blízkém východě nedostatek. Benátčané se však naučili obcházet i tento zákaz s odůvodněním, že se jedná o důležitou komoditu, jejíž

⁵ Lane, F. C.: Venice... S. 8.

⁶ Tamtéž, s. 8.

směnou za drahé kovy, zejména africké zlato, získávali reálné finanční prostředky pro nákup luxusního zboží byzantské provenience. V roli hlavních odběratelů se profilovaly přední evropské dvory, papežský nevyjímaje. Snadno dosažitelné zdroje dřeva a jeho prodej stimulovaly výrobu lodí a to jak pro vlastní potřebu, tak i pro pokrytí prodeje. S vlastním loďstvem a kapitálem pak Benátky mohly přebírat stále více a více obchodních aktivit na cestě mezi Lagunou a Cařihradem. Dělo se tak především během 10. století za vlády dóžat z rodiny Candiano⁷, kdy Benátky postupně kontrolovaly severní část Jadranu, Dalmácii a následně i jih, tedy sféry zájmů Byzance, jejímž zástupcem se po oslabení Ravenny - uznávané metropole exarchátu, staly. Nesly tak zodpovědnost za hladký průběh námořního obchodu v oblasti a v severní části Jaderského moře neměly konkurenci. Roku 992 udělil císař Basileos I. Benátkám výhodné obchodní podmínky. Na oplátku ale požadoval, aby měl k dispozici benátské lodě pro styk se svými jihoitalskými državami. Stejně tak i Basileos II. opíral svou italskou politiku o spojenectví s městem na Laguně, které vždy uznávalo byzantskou svrchovanost. Místo pro jakoukoli další námořní sílu zde již nezbývalo, proto se Benátky pustily do boje s istrijskými piráty ohrožujícími jejich lodě. Benátky tak zcela znemožnily obchod istrijským městům a odřizly je od pravidelných dodávek soli a dalších nezbytností. Ekonomický bojkot a ozbrojené akce demonstrovaly jasnou převahu Benátek. Podobný případ střetu zájmů nastal rovněž ve střední části Jadranu při dalmatském pobřeží, kde měli na řece Neretvě své základny slovanští piráti. Z jejich řad pocházelo mnoho otroků, s nimiž Benátky obchodovaly. Dóže se začal honosit titulem *Dux dalmaticorum*. Výpravy do jižního Jadranu, tedy do oblasti mezi Apulií a Albánií, byly

⁷ Pietro II. Candiano (932-39) a Pietro III. Candiano (942-59).

zaměřeny především proti muslimům. Roku 1002 vedl dóže Pietro II. Orseolo úspěšnou výpravu do hlavního města Apulie – Bari a zachránil je tak před dobytím muslimy. Muslimové, kteří od 9. do 11. století opanovali Sicílii, Kalábrii a Apulii, podnikali občasně výboje na sever: ať už do jižní Itálie, do Říma - jako tomu bylo roku 846, nebo až do Benátského zálivu. Po roce 1060 se však Benátky i Byzanc musely několikrát utkat s novým, tentokrát ovšem již křesťanským, pánem Sicílie a jižní Itálie - Normany. Ti roku 1071 pod vedením Roberta Guiscarda (Lstivého) dobyli Amalfi a Bari, čímž ohrozili Benátský záliv.⁸

V průběhu 11. století se Benátky odvrátily od řek k moři. Na něm svedly díky své výtečné flotile složené především z lehkých a rychlých veslic zásadní bitvy s Normany, na příklad o byzantský přístav Drač roku 1082. Byzantský císař Alexeios I. Komnénos téhož roku ocenil benátské zásluhy o pacifikaci složité vnitropolitické situace vydáním zlaté buly, která Benátkám udělovala řadu obchodních privilegií. Jednalo se především o možnost bezcelního obchodování v řadě byzantských přístavů, výjimky na určité zboží, zakládat v Říši své kolonie a také právo usazovat se přímo v Cařihradu. Tímto byl položen základ k vybudování nejen zvláštní čtvrti benátských obchodníků v hlavním městě Byzantské říše, ale i k budoucímu koloniálnímu panství Benátské republiky ve Středomoří. Námořní bitvy z let 1081-1085 jasně ukázaly sílu a možnosti benátské flotily a potvrdily fakt, že bezpečnost byzantského císaře byla zcela závislá na Benátkách.

Italská námořní města si byla velmi dobře vědoma toho, že Východ mohou ovládnout především ekonomicky. Za Komnénovců

⁸ Podrobněji viz např. Mack-Smith, Denis: *A History of Sicily. Volume II. Medieval Sicily 800-1713.* Amari, M.: *Storia dei musulmani di Sicilia.*

to byly Benátky, Janov, Ancona, Pisa a Florencie, kdo přinášel do byzantského hospodářství důležitý zahraniční obchodní kapitál. Dalším neméně důležitým městským státem v dějinách vzájemného prolínání Itálie a Orientu bylo Amalfi. To zažívalo svůj největší rozkvět právě v 11. století, kdy ho pojily obzvláště pevné obchodní vztahy jak s Byzancí, tak se Sýrií. Na rozdíl od Pisy krácející cestou výbojů a křížáckých tažení, vděčilo Amalfi za svůj rozkvět usmiřovací politice s muslimským světem. Nakonec jeden z takovýchto pisánských výbojů Amalfi roku 1135 zničil.

Velkou příležitostí pro výše zmíněná italská obchodní města se ukázaly být křížové výpravy: konflikt, který ovlivnil více Západ nežli Východ. Proto když se v srpnu roku 1071 střetla u Manzikertu poblíž jezera Van na východě Byzantské říše vojska byzantského císaře Romana IV. Diogena s armádou seldžuckého sultána Alparslana zřejmě ještě nikdo netušil, že se bude jednat o předeheru k rozsáhlému, plná dvě staletí trvajícím válečnému střetu mezi křesťanským západem na straně jedné a muslimským východem na straně druhé. Válek se dostalo pojmenování odvozeného z latinského výrazu *crucesignati* označující kříž z barevné látky našitý na prsou a zádech oděvu jejich účastníků.

Koncem 11. století Benátky užívaly své síly na moři k obraně Byzantské říše, obchodování a v neposlední řadě k demonstraci své moci ve východním Středomoří. Právě v tomto, pro Benátky příhodném, ovzduší začala roku 1096 první křížová výprava, která jen podnítila a urychlila mocensko-obchodní choutky Republiky svatého Marka. Ta se na rozdíl od např. Janova či Pisy soustředila více na svou roli ochránce Byzance nežli na to, že by měla dobývat Palestinu. Zachování statutu quo pro ni bylo totiž mnohem výhodnější. Janov a Pisa jako první využily naskýtající se příležitosti: Pisa obléhala Jeruzalém a Janov pomohl Normanům při

dobývání Antiochie. Odměnou za pomoc jim mělo být právo usazovat se ve Svaté zemi a zakládat zde své obchodní kolonie. Tyto kolonie byly samostatnými správními i právními jednotkami s vlastními sklady a burzami. Budovala je vždy ta z republik, která se podílela na dobytí města. Tak vznikly italské obchodní čtvrtě například v Tyru, Sidonu, Akkonu, Haifě či Tripolisu. *Italská obchodní města dokázala mistrně využít všeho, co jim skýtaly nově založené franské státy v Levantě, které neustále potřebovaly jejich zprostředkovatelské služby. Do Svaté země přivážely křižáky, poutníky a jejich proviant, do Evropy bažící po luxusním orientálním zboží zase dřevo, bavlnu, oleje, keramiku, hedvábí, barviva, víno, cukr a samozřejmě koření: „Syrské přístavy byly tržištěm, kam připlouvaly italské lodě pro veškeré cizokrajné zboží: mušelin z Mezopotámie a Persie, pro koberce ze střední Asie, tedy zemí, jejichž přirozeným odbytištěm byla právě Sýrie, pro jemné koření a drahokamy z Indie a dokonce pro hedvábí z Dálného východu, dovážené přes Basru nebo přes Aden, o které soupeřil Akkon s alexandrijským trhem.“⁹* Zboží z Východu nezůstávalo pouze na území dnešní Itálie, ale díky hanzovním městům putovalo dále na sever.

Skutečnost, že se mezi soupeřícími městy občas udály nějaké šarvátky, byla zcela běžná. Roku 1099 se kupříkladu střetla benátská a pisánská flotila na Rhodu, když zde obě hodlaly přezimovat. Vítězně z této potyčky vyšly Benátky. Své pisánské zajatce nechaly jít až poté, co odpřísáhli, že se už nikdy nebudou snažit obchodovat v jakémkoli přístavu v evropské části Byzantského impéria. Benátčané se ve vodách dnešního Řecka ještě pozdrželi kvůli zmapování terénu a svých možností. V Palestině využili toho, že zde momentálně nebylo přítomno ani janovské ani

⁹ Huyghovi, E. a F-B.: Lovci koření na cestě do bájně Indie. S. 36.

pisánské loďstvo a připojili se se svou flotilou čítající na dvě stovky lodí ke Godfreyovi z Bouillonu, hlavě Jeruzalémského království, kterému pomohli dobýt Haifu a rozšířit državy na pobřeží. Odměnou za to byl příslib obchodních výsad na jeho panství. Zpět do Benátek se vrátili s bohatým nákladem 6. prosince 1100. Od té doby začali Benátčané uplatňovat svá obchodní práva, která jim byla garantována za zásluhy. Poté se museli zaobírat především problémy s uherským králem aspirujícím na území Dalmácie a s Normany, kteří se chtěli prosadit v jižním Jadranu. Zaneprázdněnosti Benátek využil Janov a poskytl námořní podporu nové vlně křižáků a pomohl jim v dobývání mnoha pobřežních měst Sýrie a Palestiny.

V létě 1123 se dóže Domenico Michiel s velmi dobře vycvičenou flotilou účastnil bojů o Jaffu právě napadenou Egypťany. Benátčané bleskovým útokem svých největších a nejlépe vyzbrojených veslic a obchodních lodí, které egyptský admirál mylně považoval za lodě vezoucí náklad a poutníky, krvavě rozdrtily egyptskou flotilu.¹⁰ Vítězové potom odpluli na expedici do Egypta, kde cestou zajali obchodní lodě naložené zlatem, stříbrem, pepřem, skořicí a dalším kořením směřující do Askalonu. Poté Benátky nabídly své námořní síly Jeruzalémskému králi při obléhání Tyru roku 1124. Pád Tyru zanechal muslimy bez námořní základny severně od Askalonu. Můžeme říct, že Benátčané vybojovali pro křižáky kontrolu nad mořem na dalších dvacet let. Přístavy Jeruzalémského království se tak staly bezpečnými základnami jak pro vojáky tak pro obchodníky. Po této bitvě se Benátky staly hegemonek východního Středomoří. Avšak na místo toho, aby se staraly o poklidný obchod v oblasti, spíše ji pustošily. Proto se jim nástupci císaře Alexeia I. Komnéna snažili udělené výsady odebrat.

¹⁰ Lane, F. C.: Venice... S. 33.

Benátky nevynechaly jedinou příležitost k vydrancování řeckých ostrovů a to kdykoliv jejich lodě jely kolem. Díky tomu dóže Domenico Michiel s sebou přivezl větší kořist z Řecka než z Palestiny. To přesvědčilo císaře, aby jim privilegia roku 1181 obnovil, což umožnilo „legální“ vykořisťování jihozápadního Balkánu.

Navzdory všem problémům s Benátčany jejich spojení s císařem, který je velmi potřeboval jako ochránce před Normany, pokračovalo. Císař Manuel však cílevědomě pracoval na podkopání benátských pozic ve své říši. V roce 1171 během povstání proti cizincům náhle uvěznil asi deset tisíc Benátčanů na území říše.¹¹ Benátky na to odpověděly rabováním ve městech v oblasti Egejského moře. Výpravě velel dóže Vitale II. Michiel. Místo kořisti si ale do Benátek přivezli morovou nákazu.

Nevraživost jedněch proti druhým se projevovala nejen v Cařihradu a dalších obchodních městech, ale také na moři v podobě všeobecně rozšířeného pirátství. Nejčastějším místem střetů Janovanů, Benátčanů, muslimů, Pisánců, Řeků a mnoha dalších zainteresovaných stran se stalo Egejské a Jónské moře. Každá strana usilovala o ukořistění lodí a nákladu protivníka, jakož i o vydrancování pobřeží a zotročení místních obyvatel. Tímto způsobem se dostalo mnoho Řeků, především žen a dětí, do otroctví a byli dále prodáváni do muslimských zemí. Kromě „oficiálních“ pirátů - korzárů, kteří tak činili s vědomím svých vlád, se začaly objevovat také soukromé pirátské lodě.

Po zdrcující porážce křižáků v bitvě u Hittínu roku 1187 od egyptského místodržícího Saláhuddína Júsufa ibn Ajjúba zůstalo křesťanům na pobřeží jen pár měst, která si mohli udržet jen pod podmínkou, že neztratí kontrolu nad mořem. Tomu měla napomoci

¹¹ Procacci, G.: Dějiny Itálie. S. 16.

třetí křížová výprava vedená Richardem Lvím srdcem a Filipem Augustem z Francie. Její účastníci si vytkli za cíl za každou cenu udržet zbytky křesťanské půdy kolem Akkonu. Převoz příslušníků křížáckých vojsk se stal význačným zdrojem příjmů pro italská námořní města, která se této šance s náležitou vervou chopila. Tentokrát už i za přispění Benátek. Ty však nevyslaly výrazně velkou flotilu, protože potřebovaly své námořní síly blíže domovu, kde byly ohrožovány svými evropskými rivaly: Normany, Pisánci, Hohenštaufy a Řeky.

Od IV. křížové výpravy po Marca Pola

Benátky byly vždy velmi flexibilní, schopny přizpůsobit se jakékoliv situaci. Již záhy proto reagovaly na problémy ve východním Středomoří, které se začalo vymykat jejich kontrole. Proticizinecká, tedy především protibenátská, povstání v Cařihradu z let 1171 a 1182 poskytla záminku k revizi benátské politiky vůči svému císařskému chráněnci z Východu. Obratnou politikou a dostatkem peněz se jim nakonec podařilo učinit z Byzance cíl čtvrté křížové výpravy, jež patří ke zlomovým bodům v dějinách Republiky svatého Marka.

Na rozdíl od první křížové výpravy, kdy šla valná většina jejích účastníků po souši, byl nyní jednoznačně upřednostněn prevoz po moři. Benátky se zavázaly, že za sumu 85 tisíc marek ve stříbře zajistí prevoz a proviant na dobu jednoho roku pro 4 500 rytířů a jejich koní, devět tisíc nižších šlechticů a 20 tisíc pěšáků.

Pro přepravu se počítalo se dvěma sty loděmi.¹² V létě 1202 byli Benátčané zcela připraveni a očekávali křižácké vojsko. Křižáci, povětšinou z Francie, však nesplnili svůj díl dohody. Nenashromáždili dohodnutých 85 tisíc marek ve stříbře ani 33 500 mužů ve zbrani. Do Benátek dorazilo sotva deset tisíc ozbrojenců.¹³ Suma 85 tisíc marek představovala dvacet tun stříbrných mincí, tedy asi dvojnásobný roční příjem ať již anglického či francouzského krále.¹⁴ Z požadované částky se Benátky dočkaly asi padesáti tisíc marek. Křižáci se utábořili na ostrově Lido. Po určité době však začaly narůstat dluhy spojené s jejich vydržováním. Dóže Enrico Dandolo této situace obratně využil a přesvědčil křižáky, aby netáhli proti egyptským muslimům, proti nimž byla čtvrtá křížová výprava vyhlášena, nýbrž aby mu pomohli dobýt přístav Zadar na dalmatském pobřeží spravovaný od roku 1186 uherským králem. Křižáci tedy na podzim 1202 vypluli směrem na jih. Kvůli přezimování se ale rozhodli, že město dobudou až na jaře 1203. Mnozí z nich vůbec nechápali, proč mají bojovat proti křesťanům. Papeži Inocenci III. se celá situace vymkla z rukou. Po dobytí Zadaru proto křižáky uvrhl do klatby.

Shodou okolností došlo ke sporům o následnictví na byzantském trůnu. Mladý princ Alexeios přislíbil křižákům finanční odměnu ve výši 200 tisíc stříbrných marek, zásobování vojska a poskytnutí vlastní armády o síle 10 tisíc mužů, pakliže mu pomohou dostat se k moci. Dohoda o změně cíle čtvrté křížové výpravy byla uzavřena v květnu 1203 na Korfu. 24. června pak vojsko na benátských lodích připlulo do Cařihradu. Tímto vpádem donutili uzurpátora Alexeia III., aby se zřekl trůnu. Ten se ho ale nechtěl vzdát bez boje, a proto Benátčané a „jejich“ křižácká armáda

¹² Lane, F. C.: Venice. A Maritime Republic. S. 36.

¹³ Více viz tamtéž, s. 36-37.

vyplenili Galatu a zcela narušili obranu města tím, že vpluli do zátoky Zlatý roh. Dobývání se účastnil i sám dóže Enrico Dandolo, který navzdory vysokému věku, bylo mu přes osmdesát let, a slepotě, stál v plné zbroji na přídi galéry se zástavou svatého Marka v ruce.¹⁵ Celé vojsko se usadilo v Galatě, kterou od vlastního Cařihradu odděloval právě Zlatý roh sloužící zároveň jako vnitřní přístav města. Drancování, plenění a znásilňování se rozšířilo na celé město. Alexeios III. uprchnul se svou dcerou a s nejcennějšími klenoty císařské pokladnice, čímž značně usnadnil nastalou situaci. Císařem byl korunován jeho mladší bratr, dle byzantských následnických zvyklostí oslepený, Isak Angelos. Spolu s ním se stal spolucísařem jeho mladý syn Alexeios IV., který před časem hledal pomoc právě v Itálii a vlastně křižáky s Benátčany do Cařihradu přivedl. Ti nyní čekali na svou odměnu. Aby měl císař na splacení dluhu vůči Latinům, musel vypsat nové daně, což vyvolalo velkou vlnu nevolí. Počátkem roku 1204 situace kulminovala. Z popudu rozhořčeného cařihradského lidu došlo k palácovému převratu. Císařem byl v chrámu Boží Moudrosti prohlášen Nikolos Kanabos. Alexeios IV. znovu požádal křižáky o pomoc. Situace se opět značně vyhrotila a došlo k dalšímu zvratu, po němž byl na byzantský trůn dosazen Alexeios V. Murtzufla, který se s křižáky snažil bojovat. Krize kulminovala v dubnu - 13. dubna 1204 křižácké vojsko dobylo a zcela vydrancovalo Cařihrad. Papež se od dobytí města distancoval a opětovně vyhlásil nad Benátkami klatbu, byť dočasnou. Křižáci si ovšem přišli na své. Po třech dnech, kdy za sebou zanechali vyplněné, vypálené a znásilněné město odhadovali svou kořist na 400 tisíc marek ve stříbře.¹⁶ Mimo jiné si do Benátek

¹⁴ Tamtéž, s. 37.

¹⁵ Tamtéž, s. 40.

¹⁶ Tamtéž, s. 41.

odvezli svaté ostatky nevýslovné ceny. Relikvie měly nejen význam církevní, nýbrž sloužily i jako státní depozitum a byly též jakýmsi garantem prestiže státu.¹⁷ Ze svých cest do Orientu si Benátčané přivezli v první řadě ostatky svého patrona svatého Marka, ale také svatého Mikuláše a Isidora, kus kamene, na kterém se modlil Ježíš Kristus, třísku z Kristova kříže a část lebeční kosti svatého Jana Křtitele. Samozřejmě se také značně obohatili na císařském pokladu z Cařihradu.

Západ triumfoval nad schizmatickou Byzancí. Na jejích troskách bylo vybudováno tzv. Latinské císařství, které se mělo stát součástí Západního - tedy latinského, světa a jeho církevní struktury měly být podřízeny papeži. Také liturgie měla být vedena v latině. Skupina šesti Benátčanů a šesti franských baronů nakonec zvolila novým císařem Balduina Flanderského korunovaného 16. května 1204 v chrámu Boží Moudrosti novým patriarchou Thomasem Morossinim, jenž byl do svého úřadu dosazen samotným papežem Inocencem III. Elita byzantského kléru emigrovala do Nikaje. Novopečenému císaři připadla jedna čtvrtina území Říše, o zbytek se podělily Benátky s Janovem. Z celé situace však nejvíce profitovala Republika svatého Marka, která najednou ovládla tři osminy území Byzance: Jónské ostrovy, řadu ostrovů v Egejském moři - včetně Kréty, přístavy v Marmarském a Černém moři. Na Peloponésu (Morea) to byly především dva významné přístavy sloužící jako překladiště pro zboží z Orientu: Modon a Koron. V Cařihradu samotném spadaly pod jejich správu doky, arsenál a samozřejmě velmi početná kolonie. Kromě Cařihradu byla nejcennější výhrou Kréty položená na strategicky nesmírně důležité cestě mezi Jónským mořem, Egyptem a Sýrií.

¹⁷ Samson, I.: Ku vzniku kultu relikvií ako jedného z predpokladov náboženských púťí. S. 18-19.

Období vlády Franků v Byzanci se řecky nazývá *frankokratia*. Vláda Benátčanů, týkalo se to především všech důležitých východostředomořských měst a přístavů, pak *venetokratia*. Expanze Franků neměla jen politické, ale také společensko-ekonomické důsledky. Byzantské instituce zůstaly povětze zachovány, ale docházelo k jejich postupné proměně, jež byla ovlivněna feudálním systémem středověké západní Evropy. Byzantské zvyklosti se udržely hlavně na ostrovech a ve velkých přístavech.

Neurození Latinové usazující se na byzantských územích, pocházeli především z Benátek, Sieny a Florencie. Kromě obchodníků a řemeslníků to byly také bankéři, kteří pozvolna pronikli do vrstev peloponéské aristokracie. Běžným zvykem se stávalo, že se Frankové ženili s Řekyněmi (hlavně na Krétě). Benátská Signoria vydala zákaz uzavírání takovýchto manželství, neboť se obávala rozdrobení a následné ztráty majetku. Francký majetek dědil totiž podle práva pouze nejstarší syn, kdežto v Byzanci se majetek dělil rovným dílem mezi syny i dcery.

Zadluženost Byzance u italských městských států během 12. století rapidně narůstala. Ty se nakonec staly jejími věřiteli, za což požadovaly řadu výhod, proto po nastolení Latinského císařství bylo znovupotvrzení oněch beneficíí jen formalitou.

Jedním z největších rivalů Benátek byla Republika svatého Jiří - Janov. Jejich spory se objevovaly jak na poli obchodním, tak válečném. V průběhu 13. století spolu tyto dvě republiky svedly několik válek. Série benátsko-janovských konfliktů byla odstartována v Akkonu, kdy Benátčan zabil Janovana a Janované pak napadli benátskou čtvrť. Následovalo několik konfliktů na moři i na souši, jejichž zásadním bodem se stalo převzetí Cařihradu Janovem. Latinské království založené roku 1204 nebylo kvůli

neustálým vnitřním rozporům mezi Latinci a Řeky příliš životaschopné. Největší úspěch Janovanů však byl diplomatický, když roku 1261 uzavřeli spojeneckou smlouvu s novým byzantským císařem Michaelem Paleologem, který s janovskou pomocí obsadil Cařihrad, zatímco benátská flotila byla na moři. Benátčané byli vyhnáni z města a Janované nastoupili na jejich místo. Císař tímto splnil svou část smlouvy z Niefola, Janované za to slíbili poskytnout svou válečnou flotilu pro případnou válku s Benátkami a znovunabýt území Byzantské říše. Privilegovaná pozice Benátek na obchodním poli byla ztracena. Císař povolil Janovanům, aby se usadili ve čtvrti Pera na druhém břehu Zlatého rohu, ale neposkytl jim stejná práva, jako kdysi Benátčanům, přestože to bylo předmětem smlouvy z Niefola. Roku 1268 však benátští obchodníci získali část svých obchodních výsad zpět, ale už nikdy se netěšili takové přízni, jako před rokem 1261. Během nadcházejících 25ti let Janov rozvíjel své obchodní i námořní postavení ve Středomoří na úkor Benátek: Janované ovládli například vývoz koření a hedvábí z Levanty do Brugg a Anglie a dále rozšířili své obchodní aktivity v Černomoří, kde si za své centrum zvolili přístav Kaffu, kde končily perské obchodní stezky. Ani benátský obchod však nezahálel, i když se v tomto období zaměřil spíše na Evropu a transitní obchod procházející městem samotným.

Benátky podporovaly stavbu loděnic a lodí, což napomohlo rozvoji dálkového obchodu a zintenzívnění námořního života vůbec. Na středověkých galérách italských městských států neveslovali otroci. Veslování i boj byl výhradně záležitostí svobodných mužů v rámci jejich vojenské služby nebo se nechávali najmout za mzdu. Pouze v případě ozbrojeného konfliktu byli do služby povoláni všichni muži od dvaceti do šedesáti let. Typická obchodní loď ve

12. či 13. století nevyužívala ke svému pohonu veslaře. Byly to okrouhlé plachetnice, jejichž délka byla obvykle trojnásobkem jejich šířky. Měly dva stěžně s trojúhelníkovými plachtami. Aby uspokojily poptávku poutníků, válečníků a obchodníků, byly některé z nich velmi veliké - ne nadarmo se jedné říkalo *Roccaforte - Pevnost*. Ve středověku mělo jen pár přístavů, jako např. Benátky a Janov, lodě této velikosti. Stavěly se především na zakázku obchodníků, i když některé si zadala i sama Signoria. Vláda ovšem mohla regulovat výsledné produkty loděnic. Roku 1104 byl v Benátkách vybudován tzv. *Arsenal* - velkolepé loděnice, kde se lodě stavěly, opravovaly a vyzbrojovaly a který byl pod přímým dohledem dóžete. V případě válečných konfliktů, jako byla zejména čtvrtá křížová výprava, se musely všechny lodě účastnit zamýšleného tažení. V tu chvíli se z neozbrojených obchodních lodí s průměrnou posádkou čítající šedesát mužů staly perfektně vybavené zbraně se 140-180 muži na palubě. V případě *Roccaforte* se jednalo až o několik stovek členů posádky.¹⁸

Financování plaveb bylo záležitostí celé sítě obchodních partnerů. V porovnání s cenou nákladu měla samotná loď mnohem menší cenu. Běžný náklad sestával asi ze stovky dílčích nákladů různých investorů, kteří tato svá aktiva svěřili asi tuctu obchodníků, kteří zboží na jeho pouti doprovázeli. Pořízení zboží se obyčejně zaplatilo formou směnky u lichváře, která byla splatná po jeho prodeji a návratu lodi. Obvyklá sazba u lichváře v Benátkách v 11. a 12. století byla 20 procent. Od poloviny 12. století se v oblasti benátského námořního obchodu začalo využívat formy obchodního partnerství tzv. *colleganza*. V tomto případě obchodní cestující přislíbil majiteli tři čtvrtiny zisku. Pokud žádný výtěžek nebyl, nedostal domácí investor či věřitel žádný zisk. Jedna čtvrtina zisku

¹⁸ Více viz Lane, F. C.: Venice... S. 44-50.

pro obchodního cestujícího se může zdát být jen malou cenou za veškerou námahu spojenou se starostí o náklad a jeho prodej. Obchodník však měl mnoho příležitostí pro své vlastní aktivity, takže podniknout riskantní cestu do zámoří se mu rozhodně vyplatilo.¹⁹

Jedním ze stěžejních obchodních artiklů bylo obilí, na jehož dovoz z Egypta, Balkánu, Řecka, Černomoří či Sicílie a následný prodej se benátské kupci obzvláště soustředili. Nešlo o výhradní právo, ceny byly stanovené zákonem nabídky a poptávky, naopak dovolili cizím lodím, aby se na dovozu, ovšem dle benátských pravidel, podílely. Benátky pokrývaly nejen vlastní potřebu, ale v případě neúrody též zásobovaly řadu dalších severoitalských městských států. Pokud ale šlo o převoz poutníků do Levanty, měly Benátky jednoznačný monopol, který donutily respektovat i taková města jakými byla např. Ancona (roku 1264) nebo Ravenna (roku 1234). Aby si Benátky pojistily své postavení v zámořském obchodě, zakázaly obchodníkům z Ancony obchod s bavlnou v oblasti Jaderského moře. Na druhou stranu ale od Signorie obdržela četná privilegia pro obchod s obilím, kůžemi a vínem z Orientu. Díky výsledku čtvrté křížové výpravy si Benátky upevnily moc napříč celým Jadranem, což samozřejmě vyvolalo střety nejen s jejich italskými protějšky, jako např. s Janovem, Pisou či Anconou, ale také s Ragusou a Zarou - dnešním Dubrovníkem a Zadarem, odkud dovážely potraviny, sůl a surové kovy z balkánských dolů. Obzvláště zde způsobilo benátské počínání řadu revolt, které však byly potlačeny.

Benátkami procházelo veškeré zboží, lodě nesměly vyložit náklad nikde jinde než ve městě. Ke kontrole sloužila řada opěrných bodů tzv. *fondaci* (*fondaco*: z arab. *funduq*) napříč Středomořím.

¹⁹ Tamtéž, s. 52.

Takovéto základny ale byly zřízeny také pro cizince ve městě. Nejdůležitějšími komunitami obchodníků zde byly židovská, arménská a arabská, jež sídlila na *Fondamenta degli Ormezini*.

Dvakrát za rok, vždy na jaře a na podzim, vyplouvaly na východ dva konvoje lodí: konstantinopolská flotila do evropských částí Byzance - především do Řecka a oblasti Egejského moře, a levantská flotila zase do „zámoří“ - tedy do Syropalestiny, Egypta a na Kypr. Tyto sezónní karavany měly senátem přesně stanovenou dobu odjezdu, příjezdu i složení, v jakém mohly vyplout na moře: obyčejně byla karavana tvořena deseti až dvaceti menšími loděmi (*tarettami*), jednou či dvěma velkými okrouhlými loděmi nebo několika galérami z důvodu jejich ochrany.²⁰ Od 13. století k nim přibyla ještě flotila flanderská, která plně naložená zase směřovala na sever do Brugg a Antverp. Aby Signoria uchránila své drahocenné náklady, křižovaly její ozbrojené skvadrony celé Jaderské, Egejské i Jónské moře a vybudovala také síť opěrných bodů po pobřeží. Z oblasti jihovýchodního Balkánu se dováželo surové hedvábí, smůla, med, bavlna, ledek, obilí, víno, barviva, kožešiny a otroci. Levantská flotila zase přivážela pepř, skořici, hřebíček, muškátový květ i oříšek, zázvor, ale také stříbro, měď a vlněné tkaniny.

Druhá polovina 13. století byla na Blízkém východě dobou velmi neklidnou. V důsledku postupu mongolských kmenů směrem na východ se pohla obrovská masa lidí hledajících nové domovy. Roku 1258 vyplenili Bagdád a dostali se až do Sýrie, kde je v roce 1260 zastavili egyptští mamlúci. Kruté boje a drancování značně narušily obchodování v celé oblasti, jíž se mongolská vlna prohnala. Teprve po smrti velkého sjednotitele Mongolů Čingischána, kdy se

²⁰ Tamtéž, str. 69-70. Huyghovi, E. a F-B.: Lovci koření. S. 46-47.

říše rozdělila mezi jeho potomky, kteří přijali náboženství i kulturu dobytých území, se obchod zase začal rozvíjet. Mongolové se totiž ukázali jako schopní správci. Toto období se nazývá *Pax Mongolica* - tedy mongolský mír: hedvábná stezka pulsovala více, než kdy před tím a Evropanům se naskytl možnost dostat se až na Dálný východ. Benátky, Janov či papež²¹ vyslali touto cestou svá diplomatická poselstva, ale mnohem přínosnější byl klid zbraní pro obchodníky. Nejznámějším z nich byl benátský kupec Marco Polo. Spolu se svým otcem a strýcem podnikl v poslední třetině 13. století cestu s cílem najít nové trhy. Dobrodružství, které začalo v Benátkách, pokračovalo přes Cařihrad, Kazaň, Samarkand, Bucháru a poušť Gobi, je zavedlo až do Pekingu na dvůr Kublajchána, v jehož službách cestovali po střední a jihovýchodní Asii téměř 25 let. Do Benátek se vrátili až v zimě roku 1295. Tři roky na to byl Marco Polo zajat, když velel lodi v jednom z četných benátsko-janovských konfliktů, a uvězněn v janovských kobkách, kde posléze vznikl jeho slavný cestopis *Milion*.²² Zemřel roku 1324 se slovy: „Řekl jsem jen polovinu toho, co jsem viděl!“²³

Významnou sférou dlouhodobých benátských obchodních zájmů byl také Egypt. I během křížových výprav připlouvaly do Alexandrie benátské sezónní konvoje. Právě proto bylo žádoucí udržovat dobré vztahy s vlivnými představiteli státu i obchodních vrstev a usilovat o potvrzení svých obchodních výsad.

²¹ Také některé řády vyslaly své misionáře: např. 1298-1330 byl prvním pekingským arcibiskupem františkán Jan z Montecorvina či františkán Oldřich z Pordenone, který v letech 1316-1330 jako papežský vyslanec vykonal cestu do Číny.

²² 1335-1343 Benátský kupec Francesco Balducci Pegolotti sepsal a pod názvem *La practica della mercatura* vydal podrobný itinerář pro obchod na Hedvábné stezce.

²³ www.silk-road.com/toc/index.html. Podrobněji viz Liščák, V.: Čína. Dobrodružství Hedvábné cesty. S. 120-125.

Vítěz z bitvy u Hittínu z roku 1187 – Saláhuddín Júsuf b. Ajjúb, se ještě jako vojevůdce mosulského emíra Zengího účastnil boje o Egypt mezi křižáky a muslimy. Egypt se mu podařilo ubránit a po smrti posledního fátimovského chalífy se prohlásil sultánem a vazalem abbásovského chalífy z Bagdádu. Stal se tak zakladatelem ajjúbovské dynastie, jež vládla v Egyptě a Sýrii, kterou získal roku 1174, od roku 1171 až do nástupu mamlúků roku 1250. Svě pravděpodobně první obchodní výsady, jež se vztahovaly jak na Egypt, tak i na Sýrii, Benátky obdržely právě od Saláhuddína.²⁴ Pevně podložená jsou až privilegia z roku 1208 vydaná sultánem al-’Ádilem Sajf ad-Dín Abú Bakrem. Obchodní vztahy se zhoršily v letech 1217-1218 v důsledku zákazu obchodování s muslimskými zeměmi, který byl vydán kvůli právě probíhající páté křížové výpravě. Ta si dala za cíl otevřít druhou frontu v Egyptě, a proto křižáci zaútočili a následně roku 1218 dobyli přístav Damiettu (Dumjáť). O tři roky později však byli donuceni ke kapitulaci.

Dóže Tiepolo obdržel nová práva až roku 1238. Benátky dosáhly v letech 1207/8, 1225 a 1229 řady výhod i u místních ajjúbovských vládců v Sýrii. Nová éra obchodu však nastala až s příchodem „bahrijských“ mamlúků (1250-1382) k moci: nová privilegia obdržely roku 1254, roku 1275 obdržel svá privilegia také Janov. Ta pro něj byla velice výhodná a zaručovala mu výsadní postavení mezi evropskými obchodníky v oblasti.²⁵ Roku 1289 se Benátkám podařilo dosáhnout stejně výhodného postavení, když obdržely svá nová práva od sultána Qalá’úna. Tyto benátské aktivity ukazují, že pro ně byl obchod vždy na prvním místě, a to i v době, kdy muslimům zbývalo dobýt na křižácích již jen Akkon. Po pádu Akkonu roku 1291 papež vydal embargo na veškerý obchod

²⁴ Theunissen, H.: Ottoman-Venetian Diplomats: the Ahd-names. S. 2.

²⁵ Tamtéž, s. 3.

s islámským světem, ale Benátky i Janov se ho snažily všemožně obcházet - např. Benátky samotné vlastním dekretem zakázaly pouze vývoz válečného materiálu.²⁶ Obchod tedy na nějaký čas ustal. Jak jen to ale bylo možné, začaly se Benátky snažit o obnovení svých komerčních aktivit.

Od pádu Akkonu po Kolumba

Výsady, kterým se Benátky těšily v Byzanci byly nenávratně ztraceny. Problémy s Janovem si přenesly i do nového století. Janov měl své pozice v Cařihradu a Černomoří pevně v rukou. Stanovoval si své vlastní poplatky a pravidla obchodu. Proto se i Benátky poohlédly po dalších zdrojích pro své obchodní aktivity. Stejně jako Janov se snažily o přístup ke krymským a azovským obchodním střediskům - Kaffě a Taně, jelikož přes ně proudilo velké bohatství jak z Evropy, tak i z Asie. Jedním z nejcennějších obchodních artiklů zde pro Benátčany byli otroci, které mohli využívat jako pracovní sílu na plantážích na Krétě a Kypru nebo je prodat do vojenské služby do mamlúckého Egypta.

Mamlúci

Roku 1302 Republika opět zaměřila svou pozornost na Egypt. Její vyslanec Guido da Canal uzavřel nové obchodní smlouvy s mamlúckým sultánem, který pak obnovil benátské obchodní výsady jak na území Egypta, tak i Sýrie. Proti obchodování s „nevěřícími“ však velmi brojil papež. Proto roku 1322

²⁶ Ashtor, E.: *Levant Trade in the Later Middle Ages*. S. 17.

exkomunikoval několik významných benátských občanů. Signoria sice striktně proti exkomunikacím protestovala, papež však na dalších dvacet tři let, do roku 1345, dosáhl svého: žádná benátská loď nevplula do jediného egyptského přístavu.²⁷ Jako náhrada za dočasně ztracené trhy v Egyptě a Sýrii posloužil obchod s Arménií, kam přicházelo zboží z Indie a Perského zálivu - zejména hedvábí. Paradoxně značný objem zboží obchodovaný Benátkami přes Arménii pocházel z mamlúckého Egypta - bavlna, a Sýrie - léky a koření.²⁸ Přístav Lajazzo v Malé Arménii byl také jediným místem, kde mohly po roce 1291 křesťanské lodě obchodující s muslimským Východem oficiálně zakotvit. Další mezeru v papežově obchodní blokádě představovalo Tunisko, kde se houževnatým benátským obchodníkům podařilo vyjednat smlouvy o ochraně jejich lodí.

Pokud šlo o Kypr, bylo absolutní nezbytností, aby se zde každá loď cestou pozdržela, ať už aby doplnila zásoby pitné vody a potravin nebo aby zde přečkala nepřízeň počasí. To se týkalo zejména Benátčanů a jejich jarní flotily, která vyplouvala od San Marca na Velikonoce a vracela se v říjnu. Severní větry vanoucí v letním období ji nutily, aby se při své cestě z Egypta zastavila právě ve Famagustě.

Obchodní cesta do Alexandrie se opět otevřela roku 1344, když papež Klement VI. zrušil embargo a povolil Benátkám návrat na mamlúcké trhy na dobu pěti let. Stalo se tak na naléhání Benátek, jejíž obchodní zájmy v azovské Taně, a tím i v Rusku, byly přerušeny kvůli roztržce mezi benátskými a tatarskými kupci.²⁹ Benátky nelenily a okamžitě si nechaly znovu ratifikovat své výsady.³⁰ Ve čtyřicátých letech 14. století na arménský trh

²⁷ Pdrobněji viz Ashtor, E.: *Levant Trade in the Later Middle Ages*. S. 44-63.

²⁸ Theunissen, s. 4-5.

²⁹ Tamtéž.

³⁰ Ashtor, E.: *Levantine...* S. 64-69.

nepřicházel dostatek zboží z důvodu politických problémů v Persii³¹, v důsledku čehož nebyly karavanní stezky bezpečné, a také následnému podlehnutí mamlúckému nájezdu. Dalším důvodem byla snaha omezit turecké pronikání v egejské oblasti. Úlohy v pokračování křižáckých tažení se však s radostí ujali rytíři Řádu svatého Jana mající pro své výpady strategickou polohu na Rhodu. Za papežské povolení pro obchod s nevěřícími Benátky musely náležitě zaplatit.

Neblahým krokem s dopadem na mezinárodní obchod v oblasti bylo vyplenění Alexandrie roku 1365. Papež Urban V. vyhlásil novou křížovou výpravu. Do čela velkého vojska přepravovaného pomocí 165 lodí byl postaven díky výrazné početní převaze kyperský král Petr I., kterého doprovázely Benátky a Řád svatého Jana. Početná flotila zamířila do Alexandrie, největšího muslimského přístavu té doby. Namísto toho, aby si křižáci město relativně v klidu podrobili a učinili jej předmětem svých obchodních zájmů, 10. října je vyrabovali. Při vraždění nedělali rozdíl mezi Kopty, židy a muslimy. Kromě soukromých domů vyloupili a následně vypálili kostely, synagogy i mešity. Součástí bohaté kořisti bylo na pět tisíc otroků všech vyznání.³² Výsledkem vyplenění Alexandrie bylo nejen přerušení obchodu kořením a luxusním orientálním zbožím, ale také zesílení averze muslimů vůči křesťanům, což jim dali pocítit o šedesát let později při stejně brutálním nájezdu na Kypr. V reakci na události nechal sultán uvěznit všechny zahraniční obchodníky a zabavil jejich majetek. Navzdory všemu chtěly obě strany co nejrychleji obnovit přátelské vztahy. Při následném vyjednávání se podařilo „pouze“ obnovit

³¹ V první čtvrtině 14. století byl obchod s Persií na poměrně vysoké úrovni. Přispěla k tomu také cesta Marca Pola. Po pádu Ílchánů roku 1335 obchod ustal. Roku 1338 Signoria vydala zákaz veškerého obchodování s Persií.

obchodní výsady, žádosti o propuštění vězněných obchodníků sultán nevyhověl.³³ Benátky promarnily jedinečnou šanci ovládnout alexandrijský tranzitní obchod a tím i jeho značný objem na Blízkém východě i v Africe.

Papežsky stolec postupně Benátčanům povoloval stále více výhod, až nakonec roku 1370 definitivně zrušil své embargo. Poté nastal velký rozkvět italského, a zejména benátského, obchodu trvající až do nástupu „burdžijských“ mamlúkú v roce 1382.³⁴ Egyptský obchod začal pomalu upadat v důsledku poklesu průmyslové výroby, která se ocitla v krizi způsobené nestabilní politickou situací.³⁵

Patnácté století se neslo ve znamení všeobecného ekonomického poklesu. Vměšování se sultánů do ekonomiky státu, na jehož konci byl totální kolaps egyptské ekonomiky, započal sultán Barsbáj (1422-1438), který chtěl zlomit výsadní postavení staré vrstvy obchodníků *kárimí*³⁶ a monopolizovat si obchod pepřem, cukrem a bavlnou.³⁷ Ekonomické pozice Benátek byly ztíženy nejen sultánovým monopolem na pepř a libovolným navyšováním cel, což vyhánělo ceny do závratných výšek, ale také tím, že čas od času některý z vladařů vydal nařízení, jež značně omezovala dobu pobytu zahraničních kupců v Egyptě. Nové obchodní podmínky vyjednali až Andrea Donato (1442) a Lorenzo Tiepolo (1449), jemuž se také podařilo přimět sultána ke zrušení monopolu. Nastalá situace vedla

³² Bradford, E.: Řádoví rytíři. S. 78-79. Ashtor, E.: Levantine Trade... S. 88-102.

³³ Theunissen, s. 15-16.

³⁴ Podrobněji viz Ashtor, E.: Levantine Trade... S. 103-201.

³⁵ Theunissen, s. 17.

³⁶ Podrobněji viz Nadžlá Muhammad 'Abd an-Nabí: Misr wa Bunduqíja.

³⁷ Tamtéž, s. 17.

k obrovským ziskům Benátek, jež se rázem staly obchodním hegemonem v Levantě.³⁸

Ve druhé polovině 15. století se ekonomický úpadek muslimské Levanty ještě více prohloubil, jelikož začala dovážet produkty, které dříve sama vyvážela. Ty musela nyní draze kupovat od evropských obchodníků. Po pádu Cařihradu se Benátky soustředily spíše na čilý obchodní ruch v tureckých vodách i přes to, že jejich lodi byly ohrožovány častými nájezdy korzárů. Občasné roztržky v benátsko-mamlúckých vztazích bývaly způsobeny nájezdy Rytířů sv. Jana (1464), kteří neustále pokračovali ve svaté válce, či benátským spojenectvím s turkménským sultánem ve východní Anatolii Uzun Hasanem (1473), jehož mamlúci považovali za nepřítele. Poté bylo vždy nutné vztahy znovu urovnat a opětovně potvrdit obchodní výsady. Když se roku 1473 Kypr stal benátským protektorátem³⁹ a roku 1489 jej Republika získala zcela, musela následně přislíbit, že bude i nadále platit mamlúckému sultánovi tribut, aby si zde mohla ponechat své pozice.

Janov

Starosti o obchodní zájmy Benátkám nepřidělával pouze papež a muslimové, největším rivalem ve 13. a 14. století byl jejich soused Janov. Kromě běžných šarvátek na moři se spolu střetly ve čtyřech velkých válečných konfliktech, které vyvrcholily až roku 1380.⁴⁰ Nejenže si Republika svatého Jiří otevřela jako první

³⁸ Theunissen, s. 18. Ashtor, E.: *Levantine Trade...* S. 271-366. Nadžlá Muhammad ʿAbd an-Nabí: *Misr...* S. 111-161.

³⁹ Královna Kateřina Cornaro z Kypru ovdověla a Benátky, které zde měly dlouhodobé komerční - zejména bankovní, aktivity ji poskytly ochranu. Roku 1489 byla Kateřina donucena příbuznými, aby Kypr zanechala Republice.

⁴⁰ Tzv. válka o Chioggiu - malý přístav nedaleko Benátek.

obchodní cestu na sever do Brugg⁴¹, ale předběhla své konkurenty od svatého Marka v Černomoří i na Kypru, který získala roku 1374. Zlom nastal v roce 1489, kdy Benátky zcela ovládly Kypr, čímž značně narušily janovskou konkurenceschopnost. V benátsko-janovských vztazích, však byly i světlé momenty, kdy se obě republiky dokázaly domluvit na spolupráci: např. diplomatické aktivity s cílem obnovit obchod s Egyptem z let 1369 a 1370⁴² či společná obrana Cařihradu roku 1453. Na rozdíl od Benátek, které měly s mamlúky vesměs přátelské vztahy, díky nimž obchod kvetl, Janovu se v Egyptě až tolik nedařilo. Příčinou byla jeho neakceptovatelná agresivní politika.

Osmané

Druhá polovina 14. století byla také ve znamení rostoucí síly osmanských Turků. Roku 1352 se dostali na Gallipolský poloostrov, který jim posloužil jako základna pro další pronikání do Evropy - v první řadě do Makedonie a Thrákie. V Malé Asii pak Orhan (1334-1359) využil velkých vnitřních problémů svého císařského tchána a rychle obsadil Nikopolis, Iznik a Smyrnu, čímž získal přístup k Marmarskému moři. Roku 1345 se však Smyrna po porážce jeho lodí spojenou flotilou Francouzů, Johanitů a Benátčanů dostala opět do křesťanských rukou, i když to byly ruce přísně katolické - řádové. Orhanův nástupce Murat (1359-1389) úspěšně pokračoval v rozšiřování osmanských držav do Evropy, až byl při jednom takovém tažení v bitvě na Kosově poli roku 1389 zabit. Nutno též zdůraznit, že byzantský císař se stal jeho vazalem. S expanzí osmanských Turků se Byzantská říše stále zmenšovala, až byla

⁴¹ Janované se také velmi zajímali o nové obchodní cesty v západním Středomoří, Atlantiku a roku 1291 se bratři Vivaldiové snažili obeplout Afriku s cílem dostat se do Indie. Při tomto pokusu však oba zahynuli.

omezena pouze na Cařihrad, Soluň a jejich okolí. O ochranu byla proto z bezpečnostních důvodů požádána benátská válečná flotila. Byť byla poměrně malá, byla díky své flexibilitě a pevným základnám v Negroponte (Euboia), na Krétě a v přístavech Modon a Koron na Peloponésu vždy schopna účinně zasáhnout. Zastavit osmanskou expanzi se dočasně podařilo až roku 1402 Timuru Lenkovi (Tamerlán) v bitvě u Ankary, předtím se o to neúspěšně pokoušel Zikmund Lucemburský se svým křižáckým vojskem v bitvě u Nikopole roku 1396. Roku 1395 Timur cestou vyplenil italské kolonie v Taně, čímž na chvíli paralyzoval černomořský obchod.

Ve 14. století nebyly podmínky pro obchod na Blízkém východě pro Benáky, ale ani další státy, vůbec jednoduché, jelikož nově vzniklé přísně muslimské turecké státy v západní Anatolii vyhlásily státní politiku džihádu. Jejich panovníci však brzy začali potřebovat bohatství Evropy kvůli přílivu hotových peněz z celních poplatků, s jejichž pomocí se mohly ekonomiky jednotlivých států rozvíjet. Rozvinula se tak především vrstva obchodníků majících v pronájmu státní benefícia, díky kterým pak mohli ovlivňovat ekonomické směřování státu. Vlivnou silou stojící proti obchodníkům, beneficiantům a vlastně komukoli, kdo mohl mít prospěch z obchodu s Evropany, byli muslimské autority - *ulamá'*. Jejich zájmem byl nikdy nekončící boj s „nevěřícími“. Taktéž v Byzanci bylo zakázáno vyvážet určité komodity strategického významu jako např. železo, zbraně, pšenici, víno, olej i olivy, či hedvábí. Pašeráctví bylo tvrdě potíráno - obchodník byl uvězněn a jeho zboží propadlo státu. Dokonce i venkovské usedlé populace zemědělců byly pro mírové uspořádání vztahů, jelikož to byly právě ony, kdo pěstoval obilí pro vývoz do Evropy. Vnitřní rozpory mezi

⁴² Theunissen, s. 16

obchodníky a zastánci džihádu se v obchodu projeví zejména v letech 1331 až 1375.⁴³

Roku 1352 byly podepsány první kapitulační dohody mezi Janovem a Osmany. Stalo se tak z čistě politických důvodů, jelikož Janov se tehdy nacházel ve válce s Benátkami (1350-1355). Republika svatého Jiří tímto způsobem vytvořila účinnou alianci s Osmany namířenou proti spolenectví Benátek, Byzance a Katalánců. Svě spolenectví s Janovem si Osmané ochraňovali až do pádu Cařihradu v roce 1453, tedy i pádu janovské čtvrti Pera. Osmané podporovali janovské kolonie v Levantě a spolupracovali s nimi. Oplátkou za to byly vysoké zisky z obchodování a janovská podpora na moři. Ve stejné době se Benátky zaměřily na pomoc bulharskému carovi napadenému osmanskou armádou. Právě z Bulharska totiž pocházel značný objem pšenice, která byla životně důležitá pro udržení benátského obchodu s obilím. V Bulharsku si Benátky dokázaly zajistit tříprocentní výši celních poplatků, tedy stejnou jakou měl Janov zaručenou ve svých kapitulačních dohodách s Osmany.⁴⁴ Benátky obdržely kapitulace až po více než třiceti letech po Janovu - za vlády Murada I., někdy v letech 1384 až 1387. Dalšími panovníky byly vždy obnoveny: za vlády sultána Mehmeda I. roku 1419 a Murada II. roku 1430. Během vlády Mehmeda II. došlo roku 1446 k prodloužení a novému potvrzení v roce 1454, poté co se dobytím Cařihradu změnila politická situace. Kvůli soupeření s Benátkami o pozice na Balkánu a ostrovech v Egejském moři zvýhodnil Mehmet II. v oblasti obchodu Florencii na úkor jak Benátek, tak i Janova.

⁴³ Inalcik, s. 193.

⁴⁴ Tamtéž, s. 194.

Patnácté století se pro Benátky neslo v duchu vysilujících válek s Osmany, samozřejmě kromě všech ostatních, které vedly na italské frontě. Během osmdesáti let se udály tři, drobné potyčky v mezidobí nepočítaje. První válka trvala mezi lety 1423 a 1430 a jejím hlavním objektem byla Soluň, kterou dlouze obléhal a nakonec i dobyl sultán Murat II. Pro pomoc obležené Soluni se Benátčané marně snažili získat podporu evropských států. Nakonec jim nezbylo, než uznat sultánovu svrchovanost a odvádět mu roční tribut, aby si mohli zachovat pozice v Albánii. Druhá benátsko-turecká válka byla vyprovokována obsazením benátského města Argos na východě Peloponésu roku 1463. Za účelem uchránění a znovuzískání Osmany dobytých míst v jihovýchodní Evropě Benátky utvořily velkou koalici s papežem Piem II., uherským králem Matyášem Korvínem, burgundským vévodou a anatolskou dynastií Karamanovců. Koalice však neměla dlouhého trvání, jelikož papež i karamanovský emír zemřeli a zbylí členové se věnovali prosazování vlastních zájmů. Benátčané pak vytvořili novou protiosmanskou koalici s Uhrami a emírem Uzun Hasanem - vládcem kmenového svazu Aqqojunlu, jehož síly dokázaly čelit Osmanům na východě.⁴⁵ Dalším benátským spojencem byl albánský národní vůdce Gjergj Kastrioti - legendární Skanderbeg, který na Osmanech vydobyl faktickou samostatnost albánského teritoria. Roku 1470 přišly Benátky o Negroponte - dnešní Euboiu, strategicky důležitou základnu pro vojenství i obchod v Egejském moři. V době, kdy se sultán Mehmet II. (1451-1481) zaobíral Benátčany, Karamánovci udeřili na Ankaru. Když naopak zase napřel své síly na kárné expedice proti Karamánovcům či Uzun Hasanovi, Benátky

⁴⁵ Říše emíra Uzun Hasana (1453-1478) byla velmi rozsáhlá: ovládal Anatolii, Kurdistán, Írán, Chorásán, Irák a východní pobřeží Arabského poloostrova. Po jeho smrti se však říše rozpadla mezi jeho nástupce.

vydrancovaly Antálii, Smyrnu, pobřeží Thrákie a poničily osmanský námořní arsenál na Gallipolském poloostrově. Sultán odpověděl stejnými metodami. Proto se Signoria v roce 1479 raději se sultánem dohodla na mírovém urovnání a odvádění tributu. To ovšem nikterak nezahnilo jeho dobovatelské choutky. Rozhodl se, že provede útok na vlastní Itálii, v cestě mu stáli Rytíři svatého Jana na Rhodu, který se mu ale nepodařilo dobýt. Třetí benátsko-tureckou válku v letech 1499 až 1502, která byla vyvolána spíše ekonomickými důvody, již vedl jeho syn Bayezit, to však bude předmětem další kapitoly.

Zlomovým okamžikem pro křesťanské dějiny však bylo dobytí Cařihradu Mehmedem II. Fatihem roku 1453. Obsazení města ovšem nebylo tak těžké kvůli hlubokým vnitřním rozporům řecké aristokracie, které od roku 1204 přižívovali jak Benátčané, tak Janované. Ve všech těchto konfliktech hráli Benátčané, při dobývání Cařihradu Osmany i třeba Janované, roli obránců. Dobytí Cařihradu a ustavení nové osmanské metropole uvedlo v pohotovost benátské síly v oblasti Egejského moře, neboť se právem obávaly, že přijdou jako další na řadu. Benátský bailo Girolamo Minotto byl bezprostředně po dobytí města popraven a velké množství zajatých benátských kupců prodáno do otroctví. Janovská Pera se vzdala a v zápětí na to obdržela své nové kapitulační listiny, které z ní udělaly součást Osmanské říše, čímž také zůstaly uchráněny janovské obchodní zájmy.⁴⁶ Proto také Benátky ihned vyslaly Bartolomea Marcella, aby podnikl horečnatá jednání se sultánem, jejichž výsledkem byla nová smlouva. Ta byla podepsána 18. dubna 1454 a povolovala volný obchod, zachování kolonie v čele s vlastním ambasadorem – *bailem* - v Cařihradu. Tento bailo se měl stát prvním stálým velvyslancem v hlavním městě Osmanské říše a

⁴⁶ Imber, C.: The Ottoman Empire, 1300-1650. S. 145-158. Theunissen, s. 124.

přímým nástupcem bailů, které měly dříve Benátky v byzantském Cařihradu.⁴⁷

Moře

Koncem 12. a počátkem 13. století došlo k změnám v mořeplavbě. Benátky začaly používat mnohem více galér pro obchodní účely, které se stále rozšiřovaly. Zatímco galéry konce 12. století mohly přepravit pouze 50 tun nákladu, speciálně postavené nákladní galéry spuštěné na moře kolem roku 1320, už mohly uvést kolem 150 tun. Nesmíme ovšem zapomenout na posádku, kterou tvořilo až 200 mužů, a její zásoby: pak v průměru připadal jeden muž na jednu tunu nákladu.⁴⁸ O sto let později už měli Benátčané veslici, jež mohla nést 720 tun.

Každoročně vyjíždělo z Benátského přístavu několik pravidelných konvojů po čtyřech daných námořních trasách. Nejméně jednou ročně směřovala flotila na Kypr s možností pokračovat dále do levantských přístavů. Druhá obchodní cesta vedla do Alexandrie, třetí do Byzance a čtvrtá pak do Flander. Kromě toho ještě vyjíždělo mnoho dalších soukromých obchodních lodí, které se do žádných konvojů nezapojovaly. Obilí a potraviny proudily z jihovýchodního Balkánu, Jónských ostrovů a Černomoří, odkud byli získáváni i otroci. Roku 1366 byly zakázány dražby otroků na Rialtu. Neznamená to však, že by obchod s nimi ustal. Právě naopak, jen byly všechny kontrakty soustředěny do přísně soukromých rukou. Hlavním zdrojem nákupů byly černomořské a azovské přístavy.⁴⁹ Ze zámoří se dovážely hlavně

⁴⁷Tamtéž, s. 29-30.

⁴⁸Lane, F. C.: Venice. A Maritime Republic. S. 122.

⁴⁹Otroci byli především Tataři a Rusové. Export otroků z Benátek do dalších italských městských států vyžadoval zvláštní povolení.

kůže, ledek, soda, sůl, bavlnu a řadu dalších výrobků označovaných souhrnně jako „lehké zboží“.

2. Výchozí podmínky pro ekonomickou situaci v raném novověku

Pro objasnění benátsko-osmanských politických a obchodních vztahů je nutné nejprve vzpomenout osmanský, tudíž muslimský, postoj k rozdělení světa, který byl chápán jako složenina ze dvou protipólů: *dár al-islám* - světa islámu, a *dár al-harb* - nemuslimského světa. Obyvatelé *dár al-harb*: křesťané, židé a zoroastrovci, byli chápáni jako *ahl al-kitáb* - lid Knihy. Pakliže jim nebylo uděleno zvláštní povolení - *amán*, neměli v islámském světě žádný status.⁵⁰ *Amán* jim mohl vydat kterýkoli dospělý a svéprávný muslim, který však mohl garantovat *amán* jen omezenému počtu nemuslimů. V opačném případě měl takové právo pouze panovník, náboženská autorita - *imám* či jiná státem určená osoba (soudce). Po obdržení *amánu* se dotyčný *harbí* stal *musta'minem* a mohl po určité, státem vymezenou, dobu pobývat v muslimském státě, aniž by platil daň z hlavy - *džizja* nebo pozemkovou daň - *charádž*. Její délka záležela na politickém ovzduší, mohla být libovolně prodlužována či zkracována. Obyčejně to byly čtyři měsíce až jeden rok. Pakliže zůstal déle, automaticky se z něj stal *dhimmí* - chráněncem s povolením trvalého pobytu, jež však již musel platit *charádž* i *džizju*.

Vhledem k nezadržitelně se rozvíjejícím, především obchodním, vztahům bylo nutné, aby islámské právní autority tuto skutečnost reflektovaly. Postupem času vytvořily jakýsi mezičlánek

⁵⁰ Theunissen, s. 24., Kropáček, L.: Duchovní cesty islámu, s. 114-116. Mendel, M.: Džihád, s. 49-51.

- *dár al-'ahd* nebo *dár as-sulh* - neboli země, s nimiž byly vztahy upraveny mírovou smlouvou.

Osmanská říše vesměs převzala správní dělení do celních zón od Byzantinců. Zóny pak tvořily samostatné ekonomické jednotky shodné s úseky důležitých obchodních cest. Správní centrum oblasti bylo zpravidla totožné se střediskem dané celní zóny. Celní poplatky se platily v každé zóně zvlášť a každá uplatňovala své vlastní regule a výměry daní. Karavany se zbožím musely dodržovat předepsané trasy, tak aby vždy prošly celnicí, nebo alespoň nějakým obchodním střediskem, vesnicí či zájezdním hostincem (*han*, *funduq*, *karavánseráj*), a nehrozilo zde riziko nezaplacení příslušných poplatků. Skládat zboží mimo tato centra bylo zakázáno. Příkladem takovýchto zájezdních hostinců, jak uvádí Inalcik, mohl být například *Ipek Hanı* v Burse, jež byl rezervován pro karavany z Íránu. Zde probíhalo převažování balíků hedvábí, výpočet i platba cla. Poté bylo zboží předáno překupníkovi, který stanovil cenu výhodnou pro obě zainteresované strany. Íránští obchodníci mohli opustit *karavánseráj* pouze poté, co obdrželi dokument o zaplacení všech příslušných daní.⁵¹ Místa určená pro zvážení a ocenění zboží se v Osmanské říši nazývala *kapan* nebo *kabban*. Celníci tedy zboží nejprve zvážili, pak je označili a nakonec obchodníkovi vydali již zmíněné dobrozdání tzv. *poliza*. V jedné celní zóně zboží podléhalo pouze jednomu zdanění. Centrální celní zónou byl Cařihrad jakožto překladiště mezi Evropou a Osmanskou říší.

Export zboží z Osmanské říše do Evropy se netěšil přízni státních orgánů a byl proto znevýhodňován vyšším daňovým zatížením. Muslimové totiž věřili, že ekonomická prosperita a stabilita státu záleží na dobře zásobeném domácím trhu. Nevěřící

⁵¹ Inalcik, s. 196.

tudíž neměli dostat nic z kvalitního zboží určeného pro odbyt na domácím trhu.⁵²

Zdanění zboží se, jak uvádí Inalcik, odvíjelo od placení muslimské náboženské daně *zakátu*, která byla odváděna ve výši jedné čtyřicetiny majetku muslima, jedné desetiny pro příslušníka *dár al-harb* a pěti procent pro nemuslimské poddané, což v praxi znamenalo 2,5% daň pro muslimy a 10% pro obchodníky z neislámských zemí.⁵³

Mehmet II. sjednotil cla na importované zboží: přestalo se rozlišovat, zda bylo dopraveno po zemi či po souši, v obou případech se platilo clo stejné. Za dob jeho předchůdců bylo zdaněno vyšší částkou zboží připlouvající po moři, kdežto import po souši byl od cla osvobozen. Mehmedovu politiku však pružně změnil jeho následník Bayezit II.: zboží přivážené po moři bylo zdaněno jako tomu bylo původně. Ovšem zboží, které do Říše přicházelo po souši, podléhalo celním povinnostem pouze tehdy, pocházelo-li od nemuslimských obchodníků. Zdanění se nevztahovalo na muslimy a na nemuslimy platicí tribut.⁵⁴ Sultán se s největší pravděpodobností nechal ve svém nařízení inspirovat papežskou politikou blokády islámského světa z roku 1291.

Benátky měly poměrně dobrou geografickou polohu. Byly spojnicí mezi Západem a Východem, křesťanským, židovským i muslimským světem, ale také mezi katolictvím a protestantismem, což bylo v době počínající reformace taktéž důležité si uvědomit. Z toho všeho plynula jejich poměrně vysoká tolerance k jinověrcům.

⁵² Taktéž v Byzanci bylo zakázáno vyvážet určité komodity strategického významu jako např. železo, zbraně, pšenici, víno, olej i olivy, či hedvábí. Pašeráctví bylo tvrdě potíráno - obchodník byl uvězněn a jeho zboží propadlo státu.

⁵³ Inalcik, s. 198.

⁵⁴ Tamtéž, s. 197.

Osmanská říše byla brána především jako obchodní partner, se kterým se Signoria, pokud šlo o obchod, nikdy neváhala spojit - obzvláště po té, co byl dobyt Egypt a Sýrie. Republika představovala most nejen mezi křesťanstvím a islámem, ale také mezi sunnou a ší'ou - tedy mezi Osmanskou říší na straně jedné a Persií a Indií na straně druhé. Osmanská ani safíjovská říše nedovolovaly dalším muslimským subjektům, aby se u nich usazovali. Tohoto stavu využili Arméni, kteří, znalí poměrů v obou státech, si monopolizovali obchod s hedvábím a luxusním zbožím mezi oběma říšemi a v návaznosti na to i s Asií a Evropou.

Benátky vyvinuly vysoce centralizovanou státní administrativu pro obhájení svých obchodních pozic v Orientu. Vytvořily důmyslný koloniální systém, který nespoléhal pouze na diplomatické styky mezi mateřským městem a Cařihradem, ale především na svůj obchodnický um a dokonalou informovanost o všem, co se kde dělo. Dobře si uvědomovaly, jak je důležité být ve správnou chvíli na správném místě a že čas jsou peníze. Díky síti obchodních kolonií po celé Levantě a v nich usazených obchodníků, kteří byli zároveň těmi nejlepšími agenty, se Signoria velmi rychle dozvěděla vše, co bylo právě podstatné. Ekonomické úspěchy Benátek záležely taktéž na jejich vhodné správě. Byly řízeny jako velký podnik, v němž se vše podřizovalo dosažení maximálního zisku. Téměř výhradně docházelo k tomu, že v benátských zastupitelských orgánech seděli významní obchodníci a majitelé lukrativních podniků, nebo alespoň jejich blízcí příbuzní. Jeden bratranec například spravoval obchod na Laguně, druhý zase na Zlatém rohu.

Vzhledem k fungující obchodní síti již nebylo nezbytné, aby kupci cestovali se svým zbožím. Ani už nebylo potřeba služeb agentů, kteří by zboží dopravili na dané místo a sháněli pro něj

další odbytiště. Jelikož bylo nutné, aby obchodník v kolonii znal svého obchodního partnera doma v Benátkách, a tudíž si mohli zcela důvěřovat, vznikala obyčejně rodinná obchodní partnerství. Vedle toho byla častá i dočasná obchodní partnerství uzavřená na základě smlouvy. Partnerské obchodní svazky nebývaly nikterak rozsáhlé, omezovaly se obyčejně na rodinu či tři až pět nezávislých obchodních subjektů. Dále bylo běžné pronajímat si výnosy z daní např. na víno či pepř, nebo spekulovat s pronájmem nákladních prostor na lodích.

Dalším druhem obchodního spojení byla *colleganza* - jakási předchůdkyně akciové společnosti, typická pro středověký obchod. Toto účelové spojení kapitálu jedněch a pracovní síly druhých se využívalo při nových obchodních cestách do neznámých oblastí. Od čtrnáctého století se začalo stále více využívat agentů najatých přímo „na zakázku“, jelikož se tak mohl vyloučit vliv zahraničního kapitálu, který býval často zahrnut v *colleganze*. Velká Rada proto zpřísnila udělování občanství a tím pádem i podmínky pro obchodování Benátek s Orientem, které se napříště mělo týkat výhradně rodilých nebo legálně naturalizovaných Benátčanů.⁵⁵ Důležitým komerčním produktem, jenž je v jistých obměnách využíván od čtrnáctého století do současnosti, bylo námořní pojištění proti ztroskotání a pirátství.

⁵⁵ Lane, F. C.: Venice... S. 136-147.

3. Politické podmínky v raném novověku

Od Kolumba po dobytí Egypta

Za počátek novověku se obecně bere objevení „Nového světa“ Kryštofem Kolumbem 12. října 1492. Osmanský sultán Bayezit II. si tedy do „nového věku“ přinášel nemalý problém, jež ho spojoval s křesťanskou Evropou těšící se z úspěchu španělské reconquisty⁵⁶ více než by si přál. Tímto problémem nebyl nikdo jiný než jeho bratr Cem.

Bayezit II. nastoupil roku 1481 po smrti svého otce - velkého dobyvatele Mehmeda II. Fatiha. Bezprostředně po svém nástupu na trůn byl nucen soupeřit se svým bratrem Cemem (1459-1495) a jeho stoupenci. V souladu s osmanskými nástupnickými pravidly měl být srovozen ze světa. Cem požadoval rozdělení Říše na evropskou část pod vládou Bayezida, a asijskou, kterou by spravoval sám. Tento požadavek vyvolal spor ústící v otevřený boj - Cem proto podnikl se svými stoupenci proti bratrovi několik neúspěšných tažení. Nejprve byl nucen uprchnout do Konye, poté i s celou svou rodinou do mamlúcké Káhiry. Nakonec však hledal pomoc u velmistra Špitálníků ze Rhodu Pierra d'Aubussona, se kterým ho pojily přátelské vazby z dob, kdy u něj působil jako vyslanec svého otce Mehmeda II. Cem připlul na Rhodos na palubě vlajkové lodi Rytířů v polovině léta roku 1482. Ještě téhož roku odcestoval na jeden z hradů ve Francii, který Řád vlastnil. Před odjezdem však zanechal na Rhodu tři listiny, z nichž v jedné se zavazoval, že on

⁵⁶ 3. ledna 1492 pád nasrovské Granady - poslední výspy Arabů v Evropě.

sám, jeho potomci i následníci zachovají přátelské vztahy s Řádem.⁵⁷ Cem tak začal představovat neustálou velkou hrozbu pro Bayezida, který její eliminaci podřídil zahraniční politiku první poloviny své vlády. Oprávněně se totiž obával, že se Cem bude chtít spojit s vlivnými, pro Osmany nebezpečnými, evropskými státy. Proto roku 1483 uzavřel dvě smlouvy s johanity z Rhodu: první zaručovala obchodní výsady pro Rhodany a druhá zase pravidelný roční „příspěvek“ ve výši 45 tisíc dukátů na vydržování sultánského bratra⁵⁸ a taktéž každoroční poplatek jako odškodné za škody způsobené během obléhání ostrova jeho otcem⁵⁹.

Bayezit, s čestným přízviskem Veli - Svatý, velmi dopřával sluchu muslimským duchovním. Ti žádali, aby v rámci své zahraniční politiky neustále vedl džihád proti nevěřícím. Bayezit si však by dobře vědom toho, že mírové uspořádání vztahů s nemuslimy bude mnohem přínosnější. V tomto duchu se i téměř po celou dobu své vlády choval. Proto roku 1482 potvrdil mírové smlouvy s Republikou svatého Marka a uzavřel pro ni velmi výhodnou smlouvu, která Republice garantovala její obchodní práva v Osmanské říši. Důležitým bodem na pořadu obchodního jednání bylo též převzetí péče o Cema. Tuto nabídku však Benátky zdvořile odmítly. Na naléhání papeže Inocence VIII. (1484-1492) ho johanité převezli roku 1486 do Říma. Ten totiž plánoval křížovou výpravu proti Bayezidovi, jíž by velel právě Cem. Benátky nelenily a rychle poslaly poselstvo do Cařihradu s ujištěním, že se na případném křížáckém tažení nehodlají podílet. Válečné plány však zůstaly kvůli smrti jednoho z hlavních aktérů - uherského krále Matyáše Korvína roku 1490, nenaplněny. Po smrti papeže Inocence Cema „zdedil“ nový, neblaze proslulý, papež Alexander VI. Borgia (1492-

⁵⁷ Bradford, E.: Řádoví rytíři. S. 114.

⁵⁸ Theunissen, s. 136.

⁵⁹ Bradford, E.: Řádoví rytíři. S. 115.

1503) požadujícího po Bayezidovi jako výživné na bratra 300 tisíc dukátů ročně.⁶⁰ Cem zemřel 25. února 1495 v italském Terracinu pod „laskavým patronátem“ francouzského krále Karla VIII., který tehdy napadl Itálii a Cema si vzal jako záruku pro jednání s papežem Alexandrem VI. Dokud byl Cem naživu, Evropa disponovala cenným rukojmím, které mohla pod sebemenší záminkou použít proti sultánovi. Hrozba, kterou bratr představoval, již neexistovala a Bayezit se mohl směle vrhnout do zahraniční politiky bez jakéhokoliv omezení.⁶¹

Dalším problémem, který si Bayezit II. přinesl do nového století, byla třetí benátsko-osmanská válka. Začala rok před koncem století a skončila roku 1503. Nejvíce bitev se svedlo o benátské pozice na Peloponésu - jmenovitě o Lepanto, Napoli di Romania (Nauplion) a dále pak o Modon a Koron. Tyto dva strategicky důležité staré přístavy a dobře fungující překladiště zboží padly 10. a 15. srpna roku 1500. Jejich ztráta se ukázala být naprosto zásadní. Námořní nadvláda Benátek v oblasti byla zlomena. Osmanská říše se projevila jako soupeř, se kterým musí Benátky nutně počítat. Během války Republika vytvořila koalici s Francií, Uhrami a Polskem. Ve stejnou dobu byla Anatolie ohrožována safíjovským šáhem Esmá'ílem. Sultán byl tedy nucen uvolnit si ruce na západě a proto se snažil o dosažení míru s Benátkami. Prvním vstřícným krokem se stalo osvobození všech benátských kupců uvězněných v osmanských žalářích v lednu roku 1502. Ujednání mírové smlouvy bylo velmi zdlouhavé, ačkoli sultán požádal vyslance Andreu

⁶⁰ Frazee, C. A.: Catholics and Sultans. The Church and the Ottoman Empire 1453-1923. S. 21.

⁶¹ Cem Sultan - třetí a nejmilejší syn Mehmeda II., po matce Srb. Byl vzdělaný a hovořil několika jazyky, srbštinu nevyjímaje. Cem byl známý svou láskou k umění, zejména literatuře. Jeho dvůr v Konyi proslul jako centrum uměleckého a intelektuálního života. Slavným se stal jeho díván složený z básní napsaných v turečtině a perštině. Více viz Veselá, Z.: Doslov ke knize Sultáni a diplomati od Very Mutafčievové. S. 399-405.

Grittiho o uspíšení jednání. Nakonec byla podepsána 30. července 1503. Smlouva mimo jiné hovořila i o setrvání baila v Cařihradu po dobu tří let a nikoli jen jednoho roku, jak tomu bylo do té doby.

Mírem z roku 1503 začalo relativně stabilní období ve vzájemných benátsko-osmanských vztazích. Navzdory mírové smlouvě však pokračovaly pirátské nájezdy občas kalící jinak korektní benátsko-osmanské soužití. Benátky si novými kapitulacemi zajistily dobré podmínky pro své ekonomické aktivity v Osmanské říši. Pozice v Egyptě a Sýrii pojistily standardními vztahy s mamlúky, přestože jejich obchodní zájmy byly narušovány portugalskými aktivitami v Rudém moři, Perském zálivu a Indickém oceánu. Nejdůležitější benátské příjmy tak byly přímo ohroženy. Poté, co Vasco da Gama roku 1498 obeplul Afriku a otevřel tak novou cestu do Indického oceánu, začali Portugalci vozit koření z Indie a ostrovů v Indickém oceánu do Evropy přímo, bez jakéhokoliv prostředníka.⁶² Proto byla roku 1504 vedena tajná mise Francesca Teldiho do Káhiry, aby se zde poradil, kterak zastavit Portugalce, kteří začali podkopávat benátské a mamlúcké obchodní zájmy. Benátky marně doufaly ve vojenskou akci ze strany mamlúků.

Vojenské úspěchy Safíjovců v Anatolii a Iráku v letech 1504 až 1511 vedly ke kontaktům mezi safíjovským Íránem a Benátkami. Ty věřily v účinnější spojení proti Osmanské říši, jako byla např. dřívější aliance s Uzun Hasanem.⁶³ Nakonec od tohoto kroku kvůli problémům na domácí půdě⁶⁴ a ze strachu, že by tím narušily křehký

⁶² Brummett, P.: *Ottoman Seapower and Levantine Diplomacy in the Age of Discovery*. S. 1-15.

⁶³ Theunissen, s. 151.

⁶⁴ V Evropě Benátky čelily válečnému konfliktu s tzv. Cambraiskou ligou, jež byla založena roku 1509 a kterou, v čele s papežem, tvořila italská města a Francie. Snažila se zničení Benátek a vyhlášení války Osmanské říši.

mír s Osmany, upustily. Kontakty s Persií však značně narušily vztahy s mamlúky.

Na jaře roku 1512 sultán Bayezit II. abdikoval ve prospěch svého syna Selima I. (1512-1526). Příští rok na jaře se konala obligátní benátsko-osmanská jednání, jak tomu bylo pokaždé, když nastoupil nový panovník. Předmětem jednání tentokrát byla především otázka povolení volného přístupu osmanských lodí do kyperských vod a využívání tamních přístavů. Jednání bylo nakonec úspěšné a mírové smlouvy byly obnoveny, čímž si Selim I. uvolnil ruce pro tažení proti perskému šáhovi Esmá'ílovi.

Mamlúcká flotila neuspěla v námořních akcích proti Portugalcům a Selim roku 1514 přemohl Safijovce v bitvě u Çaldıranu. Tyto dvě události přiměly Benátky k revizi jejich dosavadního politického snažení na Blízkém východě a ustoupení od proti-osmanské politiky. V jejich očích to byla pouze Osmanská říše, která mohla udržet stabilitu v Egyptě a Sýrii a kontinuitu obchodu přes Rudé moře. Pod tímto zorným úhlem Benátky uvítaly tažení proti mamlúkům, k němuž došlo v letech 1516 a 1517, jehož výsledkem byl konec jejich více než dvě a půl století trvající vlády v dnešním Egyptě a Sýrii.

Od dobytí Egypta po Lepanto

Selim I.

Zásadním bodem v osnově vlády Selima I. bylo tažení proti mamlúkům v roce 1516 a počátkem roku 1517. Mamlúcký stát na území Egypta a Sýrie byl již ve značném stádiu politického a hlavně ekonomického rozkladu. Proto nebylo pro Selimovu dobře vycvičenou armádu tak složité mamlúcké vojsko porazit. Stalo se

tak 24. srpna 1516. Pět měsíců na to, 28. ledna 1517, již slavnostně vjel do Káhiry.

Niccolò Bragadin - benátský konzul v Alexandrii, se okamžitě pokusil o potvrzení obchodních výsad, kterým se Benátky těšily v Egyptě a Sýrii za mamlúků. Oficiální potvrzení výsad, která byla stejná jako za mamlúků, obdržel 16. února 1517. Když se v Benátkách dozvěděli o sultánově vítězství, vyslali dva ambasadory, aby mu jménem Republiky gratulovali a vyjednali nové smlouvy. Signoria ještě nebyla informována o Bragadinově bleskové akci. Ten totiž vše učinil bez jejího vědomí.⁶⁵ Bartolomeo Contarini a Alvise Moncenigo měli také za úkol projednat otázku tributu za Kypr, který Republika původně platila sultánovi do Káhiry. Chtěli nabídnout stejnou formu splácení, jako tomu bylo za mamlúků - tedy v podobě odpovídajícího množství drahocenných látek.⁶⁶ Osmanské říše však tento návrh zamítla a požadovala platbu v hotovosti - 8 000 dukátů ročně. Dalším požadavkem bylo zaplatit zmíněný tribut i za období pěti předešlých let - tedy částku 40ti tisíc dukátů splatnou do tří měsíců. Tento požadavek Benátky nebyly schopny splnit a proto žádaly prodloužení doby splatnosti až na dva roky. Nakonec bylo po vzájemné dohodě zapláceno 10 000 dukátů bezprostředně po jednání, tedy 8. září 1517, a dalších 30 000 bylo splatných do tří měsíců.⁶⁷ Smlouva byla podepsána 9. září 1517 v Alexandrii při vlídném přijetí u sultána Selima I. a po zaplacení první splátky.⁶⁸

Text kapitulační smlouvy, neboli *ahdname*, z roku 1517 byl téměř stejný jako ten z roku 1513. Změnou byl pouze cíl platby: místo Káhiry peníze každoročně odcházely do Cařihradu. Poplatky

⁶⁵ Theunissen, s. 153.

⁶⁶ Tamtéž, s. 154.

⁶⁷ Tamtéž, s. 154.

bývaly k velké nelibosti Osmanské říše častokrát zpožděny, což také vždy urgovala.

Süleyman I.

V první polovině 16. století Benátky zažívaly poměrně klidné období bez častých válečných konfliktů. Za dlouhé vlády sultána Süleymana I. (1520-1566), který během ní vedl na třináct vojenských tažení, se s Benátkami střetla Osmanská říše pouze jednou. Po politické stránce už totiž Serenissima nikterak neohrožovala sultánovy ambice na dobývání nových území. Po stránce ekonomické ale byla stále nedostižná.

Se změnou panovníka muselo nutně dojít i k obvyklému obnovení kapitulačních smluv. Benátský vyslanec Minio přijel pográtulovat novému panovníkovi do Cařihradu a obnovit smlouvy zrovna v době, kdy se Süleyman chystal na tažení proti Uhrám. Benátky se obávaly, že by mohly být zataženy do vyčerpávajícího válečného konfliktu a že by tím utrpěly jejich dobré obchodní pozice, proto účast zdvořile odmítly. Nová smlouva byla uzavřena 11. prosince 1521. Dříve než opustil Cařihrad, stal se svědkem válečných příprav na tažení proti Řádu svatého Jana. Okamžitě proto uvědomil Domenica Trevisiana, který zastával funkci *Capitana Generale del Mar*, aby uvedl do stavu pohotovosti benátské námořní síly pro případnou ochranu jejich teritorií - zejména Kypru. Také ho varoval, aby se vyvaroval jakéhokoli střetu s osmanskými loděmi a nedal jim tak sebemenší záminku k vojenské akci. Když se potvrdilo, že cílem osmanské flotily je Rhodos a nikoli Kypr, benátské lodě se stáhly.

⁶⁸ Hasánajn, Sulejmán Muhammad Husajn: *Tudždžár al-Qáhira fi-l-qarnajn as-sádis 'ašar wa-s-sábi' 'ašar*. S. 68.

Rhodos kapituloval o Vánocích roku 1522. Benátky nelenily a okamžitě vyslaly Pietra Zena, aby pogrataloval sultánovi k významnému vítězství. Ne nadarmo o sobě Benátčané tvrdili, že jsou „Nejprve Benátčany, až poté křesťany“: *Siamo Veneziani, poi Christiani*.⁶⁹ Při své racionální politice si Benátky dobře uvědomovaly stále narůstající osmanskou přesilu. Obchodní zájmy byly opravdu nade vše. Vždy pro ně byly ochotny udělat cokoli.⁷⁰ Pro utužování dobrých vztahů byli pravidelně z Benátek vysíláni noví vyslanci k sultánskému dvoru, z nichž nejvýznamnější byli dva Tommasové: Contarini a Mocenigo. Hlavním důvodem Zenovy návštěvy však bylo rychle se rozmáhající pirátství, které působilo velké ztráty všem zúčastněným stranám v levantském obchodu. Nejvíce pak Benátkám a Osmanům.

Pirátské akce nepostihovaly jen osmanko-benátské vztahy, ale taky vztah obou států s Habsburky, jejichž lodě byly pirátstvím postiženy snad nejvíce. Z tohoto důvodu nechali vystavět novou flotilu vedenou proslulým janovským kapitánem Andreou Doriou (1466-1560), který na oplátku začal pronásledovat osmanské lodě a ohrožovat sultánovy državy zejména v Řecku. Süleymanovou odpovědí bylo jmenování obávaného korzára Chajruddína Barbarossy (Hayreddin) do funkce admirála - *kapudan paši*. Prvním úkolem Barbarossy bylo vybudování zbrusu nové flotily, která by byla schopna čelit habsburskému náporu.

Charismatickou postavou osmanského námořnictva, bez níž by sultán rozhodně nedokázal realizovat řadu svých vizí, byl výše zmíněný Chajruddín zvaný Barbarossa. Jeho matka byla křesťanka provdaná za janičára, kterého sultán odměnil za zásluhy při dobývání ostrova Lesbos tak, že se na něm směl usadit. Zde se se

⁶⁹ 'Abd al-Nabí, Nadžlá Muhammad: *Misr wa Bunduqija*. S. 45.

⁷⁰ Srovnej s kroky benátské diplomacie po dobytí Cařihradu.

svým bratrem Urucem, taktéž budoucím pirátem, v 70. letech 15. století narodil a odsud pak vyrazili přepadávat lodě. Nejprve se soustředili na anatolské břehy, kde nad nimi držel ochrannou ruku syn sultána Bayezida Korkud. Jeho bratr Selim I. ho ale po svém nástupu na trůn roku 1513 nechal zlikvidovat a začal také stíhat oba sourozence. Jejich častými terči se stávaly zejména lodě benátských obchodníků a johanitů. Při jednom takovém útoku byl Uruc zajat rytíři svatého Jana a připoután k veslu, odkud se mu ale podařilo uprchnout. Na začátku své kariéry, kdy byli u sultána Selima I. v nemilosti, se bratři zaměřili na pobřeží severní Afriky - zejména na Tunisko a Alžírsko, kde přepadávali španělské lodě, drancovali tamní přístavy a kde se nakonec sami ustanovili vládci. Po bratrově smrti roku 1518 musel Chajruddín čelit mnoha problémům: na moři byl stále více ohrožován Španěly, na souši zase politickou opozicí. Z těchto důvodů se obrátil na Selima I., jako jedinou možnou autoritu, a nabídl mu své služby. Alžírsko a Tunisko se tak značně přiblížily sultánovi na dosah. Po Selimově smrti věrně sloužil i jeho synovi Süleymanovi.⁷¹

Piráctví a korzářství - tedy pirátství ve „státních službách“, se rekrutovalo ze všech stran. Benátské lodě se musely, jak již bylo řečeno, mít na pozoru zejména před Turky a Araby, osmanské zase před Řádem svatého Jana, který stále pokračoval v duchu křižáckých tažení proti nevěřícím. Obě strany pak musely bedlivě sledovat lodě Janovanů a dalmatských uskoků, kteří - jak Janované, tak uskoci, byli podporováni Habsburky. To ovšem neznamená, že by nedocházelo taktéž k vzájemným benátsko - osmanským potyčkám. Po rapidním nárůstu pirátských akcí se prvořadým úkolem benátského válečného loďstva stala ochrana vlastních obchodních lodí. Jednou Benátky omylem zaútočily na osmanskou

⁷¹ Podrobněji viz Bradford, E.: Sultánův admirál.

skvadronu, o níž předpokládaly, že patří pirátům. Když se ale ukázalo, že patří sultánovi, okamžitě byl vyslán vyslanec Daniele de Ludovici, který byl, jak píše Theunissen, 13. prosince 1533 instruován, aby vyvinul veškeré možné úsilí pro zachování míru, jelikož „*La pace col Turco era [...] per Venezia una questione di esistenza.*“⁷²

Osmanští piráti a korzáři podnikali četné nájezdy na benátské lodě jak ve Středozezemím, tak i Jaderském moři.⁷³ Benátčané si často v Cařihradu stěžovali na napáchané škody na majetku a špatné zacházení se svými obchodníky v rámci Říše, což brali za hrubé porušování uzavřených *ahdname*. Tyto zmíněné okolnosti a nájezdy na benátské pozice v Albánii a Dalmácii postupně zhoršovaly vzájemné vztahy. Jedním z dalších faktorů, který rozhodně nepřinesl pro vzájemné benátsko - osmanské styky příliš pozitivního, byla poprava velkovezíra Ibrahima Paši 15. března 1536. Ibrahim Paša byl totiž velkým příznivcem Benátek a ochráncem jejich obchodních aktivit. Benátky se začaly cítit velmi ohroženy vzrůstajícím vlivem a výhodami Francie, která se roku 1536 pokusila zajistit si též své kapitulace. Francie usilovala o obnovení a rozšíření obchodních výsad, které od sultána obdržela roku 1528. Tyto výsady zase navazovaly na privilegia z mamlúckých dob, v nichž byla francouzským kupcům garantována jejich osobní bezpečnost, bezpečnost jejich majetku a svoboda pohybu na souši i na moři.⁷⁴ Dohody z roku 1536 byly sice sepsány, ale nebyly nikdy ratifikovány sultánem, tudíž plně nevstoupily v platnost.⁷⁵ Výhody, kterým se Francie těšila u osmanského dvora plynuly ze spojení mezi Süleymanem a Františkem I. Aliance

⁷² Theunissen, s. 161 a poznámka č. 147 tamtéž.

⁷³ Podobně jako Barbarossa ve Středomoří, operovali v polovině 16. století Piri Reis a Ali Reis v oblasti Rudého moře a Perského zálivu proti Portugalcům.

⁷⁴ Hasánajn, Sulejmán Muhammad Husajn, s. 69.

byla namířena proti Habsburkům, se kterými měli oba své velké problémy. Plánovali proto provést kombinovaný útok na jejich državy v Itálii. Plány se ale nenaplnily a sultán se proto rozhodl, že cestou zpět dobude benátský ostrov Korfu.

Roku 1537 se vzájemné vztahy mezi Signorií a Portou vyhrotily natolik, že to vedlo k další, v pořadí již čtvrté válce, která se odehrála pod taktovkou admirála Barbarossy a jeho nově přebudované flotily. V první části kampaně trvající od 17. května do 22. listopadu 1537, se sultán zaměřil především na Dalmácii a neúspěšné obléhání ostrova Korfu (srpen až září). Cestou zpět do Cařihradu (říjen až listopad), kam jeli přezimovat, Barbarossa vyplundroval ostrovy v Egejském moři. V létě roku 1538 zase vydrancoval Krétu. Výsledkem bylo, že všechny benátské ostrovy v Egejském moři, kromě ostrova Tinos, se staly oblastmi, které byly připojeny k Osmanské říši, nebo jí alespoň musely odvádět tribut. K velké smůle Benátek mezi ně patřily také ostrovy Naxos, Paros, Santorini a Angos - tedy strategicky důležitý řetězec ostrovů mezi Euboiou a Krétou.

Jasnou odpověď na osmanské útoky dal papež Pavel III. (1534-1549) ve formě vytvoření *Svaté ligy*, což byla aliance Papežského státu, Španělska a Benátek, jejíž flotile velel již zmíněný velmi schopný janovský námořní kapitán Andrea Doria. Obě flotily se střetly 28. října 1538 v bitvě u Prevezy⁷⁶, ze které vyšla vítězně ta osmanská pod velením obávaného Barbarossy a která se do dějin zapsala jako největší v jeho dlouhé námořní kariéře. Křesťanská flotila byla sice o něco větší - jen Benátčané poskytli 81 galér a plachetnic, ale Osmané měli velkou výhodu v tom, že se pohybovali v domácích vodách. Barbarossa vyčkával

⁷⁵ Inalcik, s. 194.

⁷⁶ Starověké Actium, u kterého roku 31 př. K. prohrál Marcus Antonius a Kleopatra.

v pobřežních vodách Albánie a svého soupeře nechal unavit na otevřeném moři. Třicet šest lodí Svaté ligy bylo zajato - z toho byly minimálně dvě galéry benátské, jedna papežská a pět španělských plachetnic, a na tři tisíce námořníků zotročeno. Barbarossa neztratil jedinou ze svých galér. Doriovi se sice nepodařilo žádnou z nich potopit, ale díky palbě benátské vlajkové lodi *Venezia* pod velením Alessandra Condalmeira se jich podařilo dost poškodit. Ironií osudu se stalo, že v bouři u dalmatského pobřeží, která následovala dva dny po vítězné bitvě, ztroskotalo šedesát až sedmdesát lodí.⁷⁷ Cestou zpět se ale zbylým křesťanským lodím podařilo dobýt Castelnuovo.

V letech 1539 a 1540 vedl v Cařihradu horečnatá mírová jednání Lorenzo Gritti, který byl tímto nelehkým úkolem dočasně pověřen do doby než přípluje velvyslanec Pietro Zeno. Ten však cestou onemocněl a zemřel. Poté byl zvolen novým velvyslancem Tommaso Contarini. Barbarossa tak získal mnoho času na další plenění benátských držav na pobřeží Dalmácie. Získal zpět Castelnuovo a neúspěšně se pokoušel dobýt některé benátské pozice v Albánii, což Benátky značně rozlítilo a podnítilo k tomu, aby okamžitě opustily právě probíhající mírová jednání. Sultána nastalá situace rozčílila natolik, že vyžadoval postoupení benátských strategicky velmi důležitých měst Malvasia (Monemvasia) a Napoli di Romania (Nauplion) na jihovýchodním Peloponésu a vysoký tribut za zbývající benátská území. Ztráta oněch dvou měst by byla pro Benátky velmi nepříjemná. V obou totiž byly rozsáhlé a důmyslné, staletými prověřené pevnosti na těžce přístupných skalnatých útesech. Malvasia byla též dobře známa pro své kvalitní

⁷⁷ Goffman, D.: *The Ottoman Empire and Early Modern Europe*. S. 148.

těžké sladké víno, které bylo v renesanční Itálii velmi oblíbené a vysoce ceněné.⁷⁸

Contarini byl pověřen Senátem, aby navrhl sumu 150 tisíc dukátů, maximálně však 300 tisíc. Pakliže bude sultán trvat na odevzdání zmíněných měst, měl nabídnout každoroční tribut ve výši tří až čtyř tisíc dukátů za každé město. Stejně tak byl oprávněn nabídnout poplatek za dalmatská města Nadina a Vrana a ostrovy v Egejském moři. Contarini však na své misi neuspěl a do Benátek se vrátil s nepořízenou.⁷⁹ Dalším vyjednávačem se stal koncem roku 1539 Alvis Badoer, jehož úkolem bylo dosažení co možná nejlepšího výsledku při jednání se sultánem. Byl oprávněn nabídnout částku čtyř až osmi tisíc dukátů ročně za Napoli di Romania a Malvasii nebo jednorázový obnos ve výši 100 až 300 tisíc dukátů s nejdelší možnou dobou splatnosti.⁸⁰ 15. ledna 1540 Benátky rozhodly, že Badoer může přislíbit i postoupení obou důležitých měst. 15. dubna téhož roku se vrátil na nová jednání z Benátek a za deset dní už měl audienci u sultána. Během jednání však Süleyman odmítl všechny jeho návrhy a trval na svém. Po zdoluhavých jednáních byl Badoer instruován Senátem, že může přijmout všechny sultánovy požadavky. Jako výchozí model nových kapitulací byly použity smlouvy z roku 1521.

Mír, zcela podle osmanských požadavků, byl dojednán 2. října 1540. Poté bylo nutno smlouvu přeložit a odvést do Benátek, kam dorazila 12. listopadu 1540. V dubnu 1542 dóže Pietro Lando za přítomnosti sultánova zmocněnce Yünüs bega slavnostně odpřísáhl platnost smlouvy. Na to byla smlouva opatřena zlatou bulou Republiky a odeslána do Cařihradu. Benátky si dobře uvědomovaly, že válkou, do které byly vlastně papežskou aliancí donuceny,

⁷⁸ <http://members.tripod.com/romeartlover/Malvasia.html>

⁷⁹ Theunissen, s. 164.

⁸⁰ Tamtéž, s. 165.

ztratily nejvíce ze všech zúčastněných - mnohem více než jen několik galér.

Smlouva též obsahovala ustanovení o zaplacení tributu ve výši 300 tisíc dukátů splatných do tří let. Sto tisíc dukátů bylo zaplaceno krátce po ujednání, zbylých 200 tisíc ale ještě v roce 1542 nebylo stále na svém místě. Po sultánových urgencích byla zbylá částka splacena do roku 1545.⁸¹

Po uzavření mírové smlouvy z roku 1540 Benátkám zbývalo ještě méně z jejich původního impéria. Zůstaly jim jen Korfu, Zákintos, Tinos, Kréta, Kypr a několik málo izolovaných pevností v Albánii. Dalmatské pobřeží stále ještě mohly považovat za své. Po zbytek Süleymanovy vlády byly vzájemné vztahy relativně přátelské. Benátky zachovávaly striktní neutralitu v jakémkoli osmanském sporu. Proto se ani tentokrát nenechaly vtáhnou žádnou stranou do osmanských bojů s Persií ani s Polskem. Všechny nabídky na jakoukoli participaci zdvořile odmítaly. Stalo se tak například v souvislosti s tažením proti Habsburkům, Uhrám (23. dubna až 16. listopadu 1543) či Persii (29. března 1548 až 21. prosince 1549 a 28. srpna 1553 až 31. července 1555). Když ale sultán zaslal po vítězném tažení zprávu o dobytí nových území tzv. *fethname*, Benátky okamžitě vyslaly svého ambasadora, aby sultánovi blahopřál k dosaženému úspěchu. Serenissima si více než kdy před tím uvědomovala, že její budoucnost leží v rukou Osmanské říše a že je na ní absolutně závislá. Jejich jediným zájmem byl obchod.

Období třiceti let, které následovalo po uzavření míru roku 1540 bylo poměrně klidné. Osmanská říše se věnovala bojům na jiných frontách - například dobývání Transylvánie 1551-1552, bojům o Kavkaz s perským šáhem Tehmáspem roku 1555 či

⁸¹ Tamtéž, s. 167.

obléháním Malty roku 1565⁸². Benátky se zaobíraly výhradně obchodem. Drobné potyčky a pirátské nájezdy však byly elementem přítomným vždy a všude, bez ohledu na jakákoli mírová ujednání. Obě strany si pravidelně jedna u druhé stěžovaly na porušování mírové smlouvy, ale nikdy se situace nevyhrotila nikterak zásadním způsobem. Věčné spory se týkaly především dvou problémů:

Tím prvním se staly komplikace, které s sebou přinášely akce Habsburky podporovaných uskoků útočících jak na osmanské, tak i benátské pozice v oblasti Dalmatského pobřeží. Dalším kamenem úrazu se stala oblast obchodních zájmů. Benátky si často stěžovaly na špatné zacházení s jejími obchodníky neodehrávajícího se pouze v rovině fyzického násilí, ale také v rovině finanční diskriminace. Obchodníci totiž byli vězněni, následně pak prodáváni do otroctví a nebyli z něj propouštěni ani na základě oboustranných dohod. Jejich majetek byl konfiskován a rozprodáván. Museli platit vysoké daně a osmanští úředníci jim často bránili v obchodování. Tyto problémy obyčejně řešil *bailo* v Cařihradu, jelikož jeho hlavním posláním bylo chránit právě obchodní aktivity Republiky.

Selim II.

S nástupem Selima II. (1566-1574) na osmanský trůn Benátkám začalo velmi těžké a složité období, ze kterého se už nikdy nevzpamatovaly. Kapitulační listiny byly obnoveny 25. června 1567, ale sultánovi bylo již v době jejich podpisu jasné, že mír zase tak dlouho nepotrvá. Téhož roku se totiž rozhodl, že s definitivní platností získá Kypr. Ačkoli Benátky zrovna podepsaly mírovou dohodu, byly nuceny potají přezbrojit a přichystat se na osmanský útok na ostrov.

⁸² Viz níže.

Roku 1570 vyslal Selim II. svého vyslance Kubada do Benátek s ultimátem o postoupení Kypru. Senát to odmítl a regulérní, tentokrát již ne tajné, přípravy na v pořadí již pátou válku mohly začít.

Od března do května 1570 osmanská flotila opustila cařihradský přístav ve třech skvadronách. Cestou se nejprve neúspěšně pokusila dobýt benátský ostrov Tinos. V létě téhož roku připlula ke kyperským břehům, postoupila do vnitrozemí a začala obléhat Nikósii, která padla v září. Posilněn tímto úspěchem se sultán obrátil směrem k hlavní přístavu Famagustě. Když město 1. srpna 1571 kapitulovalo, spadl tak sultánovi do klína celý ostrov.

Během války Osmanská říše využila zaneprázdněnosti benátského válečného námořnictva a jeho přítomnosti v kyperských vodách a zaútočila na benátské pevnosti v Albánii a Dalmácii, z nichž některé se jí podařilo dobýt.

Benátský bailo Marcantonio Barbaro byl po dobu války vězněn ve své cařihradské rezidenci. 11. března 1571 vyplul ze San Marca vyjednávač Giacomo Ragazzoni, aby vyjednal propuštění benátských obchodníků zadržovaných v Osmanské říši a osmanských v Benátkách. Když 26. dubna dorazil do Cařihradu, předal bailovi Barbarovi tajné instrukce pro vyjednávání se sultánským dvorem.

V době kdy bailo Barbaro vedl složitá jednání se Sokollü Mehemdem pašou, Benátky rozběhly i sérii jednání s papežem Piem V. (1566-1572) s cílem vytvořit křesťanskou - a to katolickou, alianci proti neustále se rozpínající Osmanské říši. Benátky se tedy rozhodly opustit svou politiku neútočení na osmanský stát a spolu s papežem, Janovem, španělským králem Filipem II. (1556-1598) a rytíři Řádu svatého Jana, kteří již několik let sídlili na Maltě, poté

co se museli vzdát Rhodu ve prospěch Turků, vytvořili 25. května 1571 Svatou ligu. Dosavadní jednání s Osmany rázem ustala.

Spojenecká flotila se pod velením polorodého bratra španělského krále Filipa II. Juana d'Austria (1545-1578) seřadila v Messině, aby odplula směrem na východ k Peloponésu, jelikož věděla, že zde bude kotvit osmanská armáda. Velikost obou flotil byla vskutku nevídaná. Na křesťanské straně to bylo dvanáct galér vyslaných papežem, které se připojily ke dvěma eskadrám janovských lodí, kterým velel potomek Andreii Dorii Gian Andrea Doria. Filip II. postavil osmdesát velkých galér a 22 menších lodí.⁸³ Řádoví rytíři z Malty připulili na svých třech galérách. Největší podíl na ohromné mase lodí všech měly Benátky, jejichž vrchním velitelem byl Sebastiano Venier.⁸⁴ Ty vyslaly šest galeas, 107 galér a dvě dopravní plachetnice. Celkem křesťanské loďstvo čítalo šest galleas, 212 galér a 24 dopravních plachetnic.⁸⁵ Důležitý prvek v křesťanském válečném loďstvu tvořily již zmíněné galeasy.⁸⁶ Byl to typ galér o větším výtlaku a délce. Byly sice hůře manipulovatelné a do boje je vždy musely doslova vtáhnout na řetězech rychlejší galéry, ale skýtaly na tehdejší dobu velmi spolehlivé vojenské zázemí. Z důvodu svých „proporcí“ totiž byly velmi stabilní a mohly nést značné množství výzbroje. Na přídi byla točna s děly, která se nacházela rovněž i v podpalubí. Veslaři byli chráněni silnou dřevěnou podlahou. Na benátských lodích nebyl dostatek mužů, proto se na ně nalodili také španělští vojáci. Toto rozhodnutí nebylo příliš šťastné, jelikož docházelo k řadě třenic a

⁸³ Bitvy se též zúčastnil nejznámější španělský spisovatel Miguel de Cervantes Saavedra - autor románu Důmyslný rytíř Don Quiote de la Mancha, který se zde dostal i do zajetí arabských pirátů.

⁸⁴ Bradford, E.: Řádoví rytíři. S. 197-198.

⁸⁵ Podrobný rozpis počtu a typů plavidel viz Lane, F.C.: Venice... S. 369.

⁸⁶ Imber, C.: The Ottoman Empire. S. 288-292.

rozporů. Celkem se tažení zúčastnilo na 80 tisíc mužů, z toho 50 tisíc veslařů a 30 tisíc vojáků.⁸⁷

Osmanská armáda měla na 250 galér a asi stovku pomocných lodí s 75ti tisíci muži na palubách. Flotile velel zkušený Ali Paša. Na pomoc mu přijel i obávaný alžírský korzár Ochiali - Uluç Ali se svými muži. Jednalo se o původně kalabrijského rybáře, který konvertoval k islámu. Byl jedním z nejlepších námořních velitelů své doby, jež se svému umění naučil u samotného Barbarossy. Byl věrným poddaným svého sultána, jenž ho za zásluhy učinil alžírským bejem a zároveň byl postrachem celého Středomoří - těsně před tažením například potopil tři ze čtyř řádových lodí, pročež byla účast Rytířů tak malá.

Ke Korfu se křesťané přiblížili 17. září 1571. Turecká flotila se v té době už pomalu zabydlovala v přístavu Lepanto ležícím v průlivu do Korintského zálivu a terorizovala zde místní obyvatelstvo. V tuto dobu se křesťané dozvěděli o pádu kyperské Famagusty - poslední výspy křesťanů na jinak už muslimském Východě, což je značné naladilo do boje s Turky. 5. října zakotvili u Kefalonie vzdálené od místa střetu asi patnáct až dvacet námořních mil. K osudové bitvě, která byla od dob bitvy u Aktia roku 30 př. K. největší srážkou ve Středomoří, došlo 7. října. Velmi dramatická a krvavá bitva skončila vítězstvím křesťanů. Osmanský kapitán byl sťat a jeho hlava naražená na kůl pro zastrašení všech kolem. Ochiali se pokusil unést vlajkovou loď Maltézských rytířů Capitanu, ale nakonec byl donucen k ústupu bez ní. Konečná bilance mrtvých a zraněných jasně hovořila v neprospěch Osmanské říše. Na muslimské straně to bylo na 20 až 25 mrtvých a nespočetně

⁸⁷ Anderson, R. C.: Naval Wars in the Levant 1559-1853. S. 24-50. www.geocities.com/Broadway/Alley/5443/lepanto3.html, www.nafpaktos.com/battle_of_lepanto.html, www.cronologia.it/battaglie/batta05.htm.

raněných, z válečné vřavy se podařilo vyváznout jen asi padesátce lodí. 117 jich bylo zajato v neporušeném stavu. Zbytek byl potopen nebo zapálen - jen aby již nikdy nemohly být použity ke svým účelům. Na křesťanské straně nepřežilo cca 7 až 8 tisíc mužů a dvakrát tolik jich bylo raněno. Co se lodí týče, bylo jich potopeno pouze deset až patnáct. Nejdůležitější však bylo, že se podařilo osvobodit na dvě desítky tisíc křesťanských otroků od vesel osmanských galér. Jako první v Evropě se radostnou novinu o vítězství kříže nad půlměsícem dozvěděli v Benátkách, kde ji všem ohlásily zvony. 7. říjen byl pak na paměť velkého dne zařazen jako státní svátek do benátského kalendáře.

V zimě 1571/72 byla zničená osmanská flotila opravena. Obě flotily se pak znovu setkaly na moři, ale k žádné bitvě již nedošlo. Ačkoli byla Osmanská říše u Lepanta poražena, její námořní nadvláda nebyla zlomena. Tři roky po porážce dovedla zdolat španělskou flotilu a dobýt Tunisko.

Svatá liga se brzy po svém vítězství rozpadla a každý z účastníků se začal opět soustředit pouze na své zájmy. Tak tomu bylo i v případě Benátek, které se snažily o mírové urovnání věci s Portou. Bailo Marcantonio Barbaro začal 8. března 1573 s maratonem jednání, v němž ho koncem srpna téhož roku vystřídal Andrea Badoer.

Badoer nejprve 13. února 1574 složil v Cařihradu 100 tisíc dukátů z 300 tisícového tributu. Dalších 75 tisíc dukátů bylo ve stejnou dobu zaplaceno v Cattaru v Albánii na společné benátsko-osmanské hranici. Poslední splátky se uskutečnily v letech 1575 a 1577. Tribut měl být zaplacen ve třech splátkách, Benátky jej ale zaplatily ve čtyřech. Přesto to bylo rychleji než kdykoliv před tím.⁸⁸

⁸⁸ Theunissen, s. 174.

Přestože Benátky vyhrály bitvu, Osmanská říše vyhrála celou válku. Nejen že získala některé z benátských pevností v Albánii, hlavní výhrou byl Kypr. Pokud jde o následující mírové urovnání, kapitulční smlouva byla taktéž vítězstvím osmanským. Benátky si sice zajistily svá obchodní privilegia, ale jejich obchod se z přestálých válečných útrap už nevzpamatoval. Ceny se vyšplhaly vysoko, profit byl však vinou závratných daní nízký. Během války se navíc o slovo začaly hlásit jiné subjekty jako například Ragusa (Dubrovník), která již dávno před tím zbohatla na zprostředkovávání obchodu s balkánským vnitrozemím. Od roku 1454 sice odváděla tribut Osmanské říši, výměnou za to ale obdržela licenci, která její obchodníky opravňovala, k velké nelibosti Benátek, k volnému obchodu v rámci celé Osmanské říše s pouze dvouprocentním clem.

Po roce 1560 se do hry vložila Francie, která se sice kvůli vlastním problémům⁸⁹ nepřipojila ke Svaté lize, ale v obchodování čile pokračovala. Milníkem v benátském obchodu ve Středomoří se tedy stala pátá benátsko-osmanská válka, která se odehrála v letech 1570 až 1573. Před jejím vypuknutím byly Benátky vždy schopny znovu získat svou nadvládu v levantském obchodu zpět a vzpamatovat se ze svých ztrát. Po ní už Benátky neměly dostatek sil udržet krok s námořním rozmachem v oblasti a rovněž nemohly konkurovat levnější výrobě v Evropě. Francie, Velká Británie a Holandsko zcela převzaly námořní obchod, který dříve patřil výlučně do benátských rukou.

⁸⁹ Srpen 1572 - Bartolomějská noc odstartovala vraždění protestantů - hugenotů, a zabavování jejich majetků ve Francii.

Od Lepanta po kapitulace protestantských zemí

Stejně jako při každé změně sultána, tak i po nástupu Murada III. (1574-1595) musely být obnoveny kapitulace. Za benátskou stranu byl jejich aktualizací pověřen Giacomo Soranzo. Předmětem smlouvy, kterou obdržel v srpnu 1575 i urovnání problémů v Dalmácii. Zde měla smíšená benátsko-osmanská komise v čele se Soranzem a *sancak bejem* Ferhadem rozhodnout, které z pevností a smíšených vesnic připadnou té či oné straně. Vše bylo zaneseno do společného dokumentu, jenž se stal základem pro vytyčení nové benátsko-osmanské hranice a jenž pak byl začleňován do všech následujících smluv až do začátku války o Krétu v roce 1645 - to znamená do dokumentů z let 1595, 1604, 1619, 1625 a 1641.

Vztahy se vyvíjely mírovým směrem až do zmíněné války o Candiu roku 1645. Diplomatické vztahy se rozvíjely dobře: roku 1582 se například vyslanec Giacomo Soranzo zúčastnil obřízky Muradova syna Mehmeda.

Mírové soužití nebylo vždy stoprocentně bez konfliktů. Kromě neutuchajících problémů s uskoky⁹⁰ se asi největším jablkem sváru stávala napadení a drancování osmanských lodí ze strany Západu - především pak španělských, maltských a toskánských lodí. Sultán sice chtěl zachovat mír, ale nemohl donekonečna tolerovat tyto výpady, jelikož bylo stále více slyšet nespokojené hlasy jeho poddaných. K nejznámějšímu incidentu došlo v říjnu roku 1584, kdy benátský kapitán Gabriele Emo zaútočil na loď se vdovou a synem *beyler beye* Alžírská Ramazana paši, která se vracela i s celým majetkem do Cařihradu. Oba byli brutálně zabiti a náklad na palubě rozkraden. Sultán se cítil akcí hrubě uražen a vyslal poselstvo s protestem vyžadující satisfakci. Bailo si pak musel sultánský dvůr

udobřovat vysokými peněžními částkami a drahými dary. Benátky vrátily veškerý uloupený majetek včetně lodě. V březnu 1585 byl kapitán Emo odsouzen a popraven. Mír byl ale, byť za cenu vysokých výdajů, udržen.

Sultán si byl dobře vědom toho, že pokud by Benátky na něj chtěly zaútočit, musely by se nutně spojit s některým ze středomořských států. V úvahu připadalo jedině Španělsko, tradiční rival Osmanské říše. Antihabsburská politika proto pokračovala i za Murada III., který se neváhal spojit s francouzským králem Jindřichem IV. Navarrským - původně protestantem, pak přechodně katolíkem a nakonec opět protestantem, který sultánovi jako výchozí bod pro napadení Španělska nabídl přístav Toulon. Dalším cílem měla být Malta. Plánované vojenské akce se však neuskutečnily.

Ve druhé polovině 16. století značně narostl počet tureckých kupců v Benátkách, což jim umožnilo založit roku 1592 vlastní sklad s celým obchodním zázemím kolem - *Fondamento dei Turci*.

Během Muradovy vlády se v Cařihradu snížil počet katolíků. Ekonomická prosperita se totiž přesunula do Atlantského oceánu a zemí, které omývá. Italští obchodníci se stěhovali z Galaty zpět do Itálie. Zbytek jejich populace čítal jen asi 500 občanů - převážně Italů a Francouzů, a dalších asi 500 osvobozených otroků a nejrůznějších zaměstnanců italského a francouzského vyslance. Největší skupina však byla tvořena dvěma tisíci vězňů - tedy válečnými zajatci a otroky z pirátských přepadů.⁹¹ Roku 1585 byl uzavřen největší galatský katolický kostel svatého Františka.

Roku 1584 bylo benátskému Senátu doporučeno, aby se raději než Turky zaobíral nebezpečím pirátských a korzářských nájezdů

⁹⁰ Podrobněji viz Tenti, A.: Piracy And Decline of Venice 1580-1615. S. 3-15.

⁹¹ Frazee, C. A.: Catholics and Sultans. The Church and the Ottoman Empire 1453-1923. S. 72.

hrozícího ze strany Florencie, Malty, Sicílie a západoevropských států škodících na všech frontách. Benátky se nemohly z důvodu nedostatku prostředků účinně bránit. Již dlouhá léta totiž nebyly postaveny žádné nové lodě a benátsí námořníci odcházeli do zemědělství, nebo si hledali práci v jiných přístavech. Roku 1581 bylo v provozu 146 galér. O pět let později to už bylo pouze 95 lodí.⁹² Přese všechno se ale Benátkám roku 1598 povedl účinný zásah proti uskokům.

Roku 1580 sultán udělil kapitulace Velké Británii, jeho vnuk Ahmet I. udělil roku 1611 stejná privilegia zase Holanďanům. Tím byl osud benátského obchodu a taktéž politiky, která byla vždy plně v jeho službách a ve všem se mu podřizovala, zpečetěn.

Dobré vztahy panovaly i za vlády Mehmeda III. (1595-1603), který nastoupil po smrti svého otce roku 1595. Ještě v prosinci toho roku byly podepsány nové dohody. Sultán se věnoval spíše bojům s Habsburky v Uhrách, nežli pomalu, ale jistě, upadajícím Benátkám.

Jeho nástupcem se stal Ahmet I. (1603-1617). S gratulací ke zvolení přijel Giovanni Mocenigo a společně podepsali nové smlouvy, k nimž byl přidán dodatek o ochraně benátských lodí ve vodách Osmanské říše. Později bailo Nani vyjednal nové podmínky, které byly velmi důležité pro benátský obchod, jelikož francouzské, britské a holandské kapitulace byly mnohem podrobnější a zaručovaly účinnější ochranu jejich zájmů.

⁹² Longworth, P.: The Rise And Fall of Venice. S. 236.

4. Benátský obchod ve vztahu k východnímu Středomoří během raného novověku

Jak již bylo řečeno, obchodní cesty z Číny a Indie jdoucí přes Persii, Perský záliv, Irák, Arménii a Černé moře byly v 15. století uzavřeny z důvodu válek, celkově nestabilní politické situace a loupeživých nájezdů v oblasti. Z tohoto důvodu se karavanní stezky přesunuly do Sýrie, Egypta a na hladinu Rudého moře, jež tehdy z Káhiry spravoval mamlúcký sultán. Výhodné polohy dokázal patřičně využít a vyháněl ceny koření, které bylo používáno nejen v kuchyni, ale také ve farmacii, do závratných výšek.

V srpnu 1499 se do Benátek dostaly první zprávy o návratu portugalské flotily z cesty do Indie. Jednalo se o zkomolenou zprávu, která byla součástí dopisu odeslaného z Egypta. Když se informace vyjasnily, bylo již naprosto jisté, že byla objevena nová cesta do Indie, po níž byla do Lisabonu přivezena velká zásoba pepře. Benátkám byla rázem jasná závažnost situace, jež nastala. Portugalcům se podařilo to, čeho se tak dlouho obávaly a čemu se snažily vši obchodní i diplomatickou silou zabránit. To, o co se pokoušeli např. bratři Vivaldiové z Janova koncem 13. století, či Kryštof Kolumbus o dvě staletí později, se nyní podařilo malému a relativně chudému portugalskému království. Tedy, najít přímou cestu do Indie a ve zdraví se z ní i vrátit zpět. Byl to zcela zásadní průlom ve světovém, a tudíž i benátském, obchodu. Jelikož se jednalo o přímou cestu po moři, mohly se značně snížit celkové náklady na dovoz zboží, čímž mělo zákonitě dojít k rapidnímu poklesu jeho ceny pro zákazníka na konci celého obchodního

řetězce. V takovémto obchodě totiž už nebylo třeba žádných prostředníků, o které se musely opírat Benátky.

Přestože byly první předpovědi pro Republiku svatého Marka značně nepříznivé, nové obchodní cesty její aktivity nezruinovaly. V polovině 16. století jej opětovně získaly⁹³ a své ztráty v obchodě kořením tak byla schopna pokrýt.⁹⁴ Portugalci začali svým kořením zásobovat celou západní Evropu. Benátky se proto rozhodly, že budou nakupovat taktéž v Lisabonu. Ovšem když tam roku 1521 vyslaly své agenty, zjistily, že ceny jsou příliš vysoké a obchod by byl nerentabilní, pročež se zcela navrátily k Levantě. Pokud jde o koření, tak jeho ceny sice nepatřily k nejvýhodnějším, nesmíme však zapomínat, že se zde nacházelo odbytiště pro notnou část výrobků pocházejících z benátských manufaktur a taktéž zde ležela naleziště potřebných surovin. Dalším důležitým faktem bylo, že portugalský obchod kořením z Dálného východu byl značně nejistý, ať už kvůli pirátům, či povětrnostním podmínkám. Oproti tomu byla Levanta pro Republiku jistotou. Bohužel se nepodařilo postavit kanál mezi Suezem a Nilem, i když se na jeho prokopání s přestávkami pracovalo po celé 16. století. Nakonec zůstaly tři cesty, kterými se koření z Indie a Dálného východu dostávalo do Evropy: kolem Afriky, přes Rudé moře a nakonec i přes Perský záliv. Zboží z Rudého moře se překládalo především v Káhiře a posléze v Alexandrii, z Perského zálivu zase v Aleppu a Damašku a pak zase na pobřeží Středozemního moře v Tripolisu a Bejrútu. Zde si je přebírali evropští obchodníci. V letech 1501 až 1512 byl benátský monopol na koření zlomen a na evropské trhy jej v hojné míře přiváželi také Janované, Ragusané a Francouzi. Skýtala se též možnost využívat cestu po zemi přes Bursu, Cařihrad a Balkán,

⁹³ Stalo se tak i díky konsolidaci poměrů v Egyptě a Sýrii po dobytí Osmany.

⁹⁴ Lane, F. C.: Venice... S. 285.

kteřá se pak dále rozvětvovala směrem do střední Evropy a do Lvova.

Ať už byla politická i ekonomická situace jakákoli, benátské námořní cesty na trhy v Levantě a jejich služby, coby zdatných obchodníků, byly vždy nepostradatelné. Úspěch benátského podnikání byl mimo jiné založen i na barterovém obchodu, díky němuž Republika dosahovala maximálních zisků.⁹⁵ Další výhodou byly vlastní manufaktury, které zpracovávaly surové hedvábí z východu na luxusní výrobky, jež byly posléze exportovány na zahraniční trhy. Stejně tak tomu bylo i s výrobky z vlny, které byly u nobility na Blízkém východě oblíbené. Těm však velmi konkurovaly produkty pocházející z přádelen ve Florencii. Republika do Levanty dále vyvážela mincovní kovy - především měď, dále pak mince, jantar, korály, ozdoby a hrubé tkaniny. Zpět lodě přivážely nejrůznější druhy koření, kadidlo, barviva, arabskou gumu, cukr, santálové dřevo, mohér, usně, safián a jiné luxusní předměty. Ceněnou komoditou byl též kamenec - ledek, který byl široce využíván v barvířství pro svou schopnost fixovat barvu na textiliích. Republika na něj měla v polovině 16. století monopol. Za tři roky, od roku 1547, na něm dokázala vydělat 25 tisíc dukátů (= 1,5 milionu akçe).⁹⁶ Kamenec vytěžený v 16. století však již nebyl takové kvality, jaké dosahovala vytěžená surovina o sto let dříve, když na ni ještě měl monopol Janov.

K dalším benátským obchodním artiklům patřila bavlna. Začátkem 15. století čelil benátský export ze Sýrie a Palestiny Janovu s jeho bavlnou z Kypru a Chiu. Když Kypr připadl Serenissimě, neměla už žádného konkurenta, který by dodával bavlnu na evropské trhy. Přesto že ho roku 1570 zase ztratila,

⁹⁵ Tamtéž, s. 343.

⁹⁶ Inalcik, s. 341, Constable, O. R.: Trade and Traders in Muslim Spain. S. 232.

uchovala si výsadu s jeho bavlnou obchodovat i nadále. Do roku 1570 Kypr představoval hlavní transitzní středisko pro všechny evropské obchodníky, kteří nebyli v Osmanské říši zastřešeni garancemi vyplývajícími z kapitulací.

Co se hedvábí týče, přicházelo během 16. století z Persie v nebyvalém objemu. Jelikož se dováželo především přes Aleppo⁹⁷, Benátčané sem roku 1549 přestěhovali svůj hlavní stan z Damašku. Aleppo se tudíž stalo benátským pojítkem s východními trhy a to nejen s hedvábím, ale také oděvy z lehkých indických látek a především kořením jako např. hřebíčkem, skořicí, muškátem či pepřem. Během osmanských válek s Íránem (1548-1555) a Portugalci v Perském zálivu (1560-1563) se však ukázalo, že není příliš stabilní. Od poloviny 16. století se zintenzívnila role Tripolisu pro jeho nízké celní taxy a vyrovnané podmínky pro obchodování. Poplatky ve výši dvou procent byly uvaleny na veškeré zboží zde nakládané, které dále putovalo do muslimských zemí.⁹⁸ Sám Tripolis evropským obchodníkům dodával surové hedvábí, bavlnu, olivový olej a mýdla, která byla vyprodukována syrskými a libanonskými manufakturami v jeho okolí. Dobrým vývozním artiklem bylo též draslo - potaš, které se těžilo v dolech v Sýrii. Tripolis se stal jedním z hlavních přístavů pro obchod s evropskými vlněnými a hedvábnými látkami, cínem a ocelí. V poslední dekádě 16. století došlo k nárůstu zvláštních poplatků za ochranu evropských obchodníků, jež šly na účet místního arabského emíra. Z tohoto důvodu kupci přesunuli své aktivity do Sidonu a Alexandretty.

⁹⁷ Podrobněji viz Masters, B.: *The Origins of Western Economic Dominance*. S. 8-36.

⁹⁸ Inalcik, s. 348.

Zámořské objevy měly pozitivní vliv na zvýšení životní úrovně a tudíž i na zvýšení populace. Ve středověku byly Benátky považovány přímo za velkoměsto. V roce 1200 tu žilo 80 tisíc lidí, o sto let později to byl již dvojnásobek. Z toho jich 120 tisíc žilo přímo ve městě a zbylých 40 tisíc kolem Laguny.⁹⁹ Každé město, které čítalo na 10 až 20 tisíc obyvatel bylo tehdy velké. Benátky byly zhruba stejně velké jako Milán, Florencie, Neapol či Palermo. Roku 1347 však vypukla morová epidemie, kterou sem zavlekly nakažené krysy z obchodní galéry se zbožím z Kaffy. Během následujícího roku a půl ji za oběť padly tři pětiny obyvatel města. Roku 1500 ve městě žilo 120 tisíc obyvatel. O padesát let později, roku 1550, žilo v celé Republice 1 590 040 obyvatel, z toho pak ve městě samotném 158 tisíc.¹⁰⁰ Do roku 1570 rapidně narostl jejich počet na 190 tisíc obyvatel, kteří byli pravděpodobně mnohem bohatší než jejich předkové v předešlém století.¹⁰¹ Signoria začala jako první vést vlastní statistiky o morových ranách, proto můžeme říci, že každé z nich - v období mezi lety 1575-1577 a 1630-1631, padlo za oběť asi jedna třetina obyvatelstva.¹⁰² Obchodní protějšek Benátek - Cařihrad, čítal při svém dobytí roku 1453 na sto tisíc obyvatel. Roku 1580 to bylo už rovných 700 tisíc.¹⁰³

Z důvodu prudkého nárůstu obyvatel se v Benátkách brzy objevil problém v zásobování potravinami. Benátky totiž nepěstovaly žádné plodiny. Získávání potravin bylo závislé na jejich směně za sůl a poskytování dopravních a přepravních služeb. Svůj problém s dodávkami potravin proto řešily nejen v rámci severního konce „svého Zálivu“, ale s jakýmkoli přístavním městem

⁹⁹ Tamtéž, s. 18.

¹⁰⁰ Ed. Wilson, C. - Parker, G.: An Introduction to Sources of European Economic History 1500-1800. S. 2-5.

¹⁰¹ Lane, F. C.: Venice... S. 305.

¹⁰² Tamtéž, s. 19-21.

¹⁰³ Tamtéž, s. 304.

ve Středomoří. Zeleninu a čerstvé maso obyčejně přivážely z blízkého okolí, hovězí pak i z Uher. Obilí se ve středověku dováželo z oblasti Černého moře a Egypta. Jeho transport lodí napříč Středomořím se vyplatil více než kdyby ho měly vézt byt' jen 50 mil po souši.¹⁰⁴ Běžně se obilí dováželo z Apulie a Sicílie, ale také z Kypru, Kréty, Řecka a Albánie. Příležitostně pak i z Lisabonu. Země původu se rok od roku lišily v závislosti na momentální politické situaci. V rozmezí dvanácti měsíců let 1511-1512 Benátky dokázaly do Laguny přivést 60 tisíc tun pšenice, které by stačily pokrýt potřeby 300 tisíc lidí.¹⁰⁵ Lodě plně naložené obilím se stávaly častým terčem osmanských pirátů, uskoků či Rytířů řádu svatého Jana. Když se v poslední čtvrtině 16. století počet obyvatel Cařihradu tak závratně rozrostl, bylo čím dál obtížnější zajistit přísun levného obilí z východu. Obilí z Černomoří zásobovalo armádu, město samotné pak hledalo dodávky především v Rumélii a v přístavech, odkud je čerpali Benátčané. Porta proto vydala několik zákazů na jeho export. I ty však byly Serenissimou obcházeny a ta i nadále obilí nakupovala v Albánii a některých částech Řecka a pašovala je domů. Jak píše Inalcik¹⁰⁶, je možné, že pokles italského obchodu s pšenicí v letech 1564 až 1600 může souviset právě s rapidním nárůstem populace v hlavním městě Osmanské říše. Dalšími ovlivňujícími faktory byly též války a počasí: V letech 1548 až 1553 byla Itálie postižena neúrodou, která, kromě roku 1553, zasáhla všechna léta až do roku 1560. V tomto období bylo proto vyhlášeno jedno z osmanských embarg na vývoz obilí. V letech 1570 až 1572 byla z důvodu benátsko-osmanské války vyhlášena oboustranná embarga. Na přelomu 80. a 90. let 16. století byl neúrodou postižen nejprve Cařihrad, poté celá Levanta a

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 305.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 306.

¹⁰⁶ Inalcik, s. 182-183.

nakonec i samotná Itálie, která tehdy tento nedostatek vyřešila dovozem pšenice z Pobaltí. Levantské trhy s obilím se znovu otevřely v letech 1591 až 1593. O rok později byly opět uzavřeny kvůli novým osmanským prohibicím a italská města se proto opět uchýlila k dovozu ze severu.¹⁰⁷ Z výše uvedených důvodů, ke kterým je nutno ještě připočíst osmansko- íránskou válku v letech 1578 až 1590, se cena pšenice v 90. letech 16. století oproti osmdesátým letům průměrně zdvojnásobila. V letech 1590 a 1591 byla její hodnota dokonce trojnásobkem té z roku 1580.¹⁰⁸ Vzhledem k vysokým nákladům na přepravu si Benátky mohly dovolit dovážet obilí z Levanty jen za předpokladu, že jeho cena byla poloviční¹⁰⁹ než v Itálii samotné. V případě, že tomu bylo jinak, musely se poohlédnout v jiných destinacích jako např. na Balkáně či v Pobaltí.

Důležitost role spolehlivých obchodníků na obou koncích benátských cest již byla zmíněna ve druhé kapitole. V Cařihradě žilo na 4 tisíce rodin benátských kupců. Jedním z jejich nejdůležitějších představitelů byl diplomat a obchodník Andrea Gritti (1455-1538). Ještě jako poměrně mladý absolvoval diplomatické praxe na benátských ambasádách ve Španělsku, Francii a Anglii. Roku 1485 se odstěhoval do Cařihradu, aby zde vedl obchody. Díky svým bohatým zkušenostem se stal hlavním vyjednávačem u sultána Bayezida II. během benátsko-osmanské války v letech 1499-1503. Byl to právě on, kdo se sultánem, se kterým ho pojily úzké přátelské vztahy¹¹⁰, po ukončení války uzavřel mírovou smlouvu. Na tuto pozici zvláštního vyslance u cařihradského dvora ho totiž benátskému Senátu doporučil sám Bayezit. Gritti se v Cařihradě nevěnoval pouze obchodu a

¹⁰⁷ Inalcik, tabulka s. 184.

¹⁰⁸ Lane, F. C.: Venice... S. 306.

¹⁰⁹ Inalcik, s. 185.

¹¹⁰ <http://www.provincia.venezia.it/gritti/en/storia.htm>.

diplomacii. Ačkoli byl v Benátkách ženatý, sžil se s vábivým orientálním prostředím natolik, že si zde pořídil konkubínu, s níž měly čtyři syny, kteří všichni pracovali na vysokých úřednických postech osmanské administrativy. Gritti a jemu podobní „podnikatelé“ usazení v Osmanské říši byli neocenitelní pro svou informační činnost a neustálé zásobování Signorie čerstvými zprávami o jakémkoli dění v druhém táboře. Tito obchodníci, kteří žili více v Orientu nežli v Benátkách, tvořili silnou opozici při debatách zda vyhlásit Osmanské říši válku. Vždy byli jejími odpůrci a prosazovali mírová řešení problémů. Ačkoli byl Andrea Gritti velmi proosmanský, byl roku 1523 zvolen dóžetem. Tuto funkci zastával až do své smrti roku 1538.

K žádaným benátským vývozním artiklům patřily proslulé práce zlatníků z rialtských dílen. Jedním takovým mistrovským kouskem se stala koruna pro sultána Süleymana dokončená roku 1532. Jednalo se o korunu pro oficiální příležitosti ve tvaru helmice se čtyřmi tírami, zdobenou 50 diamanty, 47 rubíny, 27 smaragdy, 49 perlami a jedním velkým tyrkysem. Celková hodnota díla vystoupala na 144 tisíc dukátů, nakonec však byla prodána za 115 tisíc dukátů.¹¹¹ Za účelem uskutečnění tohto podniku se dohromady sešli Vincenzo Levrier, zlatník, a několik obchodníků jako např. Luigi Caorlini, Pietro Morosini či synové Pietra Zena, *vice-baila* v Cařihradě. Obchod s klenoty hrál hlavní roli ve vztahu Benátek a sultánova paláce.

Na takovýchto výnosných obchodech se podílel mj. i Alvise Gritti, syn již zmíněného dóžete Andrei Grittiho, jež rovněž za svého cařihradského působení dodával ke dvoru klenoty. Alvise byl synem Grittiho řecké konkubíny. Vzdělání se mu dostalo v Itálii, italsky hovořil stejně plynule jako turecky a řecky. Obklopen

¹¹¹ Ed. Inalcik, H. - Kafdar, C.: Süleyman the Second and His Time. S.163-166.

okázalým luxusem sídlil ve svém italském paláci mimo Peru, kde jinak museli žít všichni Latinové. Jako chráněncem probenátského velkovezíra Ibrahima paši měl velmi dobré styky a vliv u sultánského dvora. Spolu s velkovezírem podporoval spolupráci s evropskými umělci, ta však zůstala nedokončena z důvodu předčasné smrti obou aktérů. Kooperace s benátskými zlatníky i nadále utěšeně pokračovala a těšila se neustálé velké přízni dvora stejně jakož i luxusní výrobky z křišťálu a muránského skla, hudební nástroje, vybavení interiéru či nákladné textilie tkané dle předloh namalovaných v Cařihradu.¹¹²

Benátští obchodníci zůstali i po dobytí Egypta v Alexandrii a Káhiře a čile se zapojovali do místního obchodního života. Jedním z takových obchodníků, který v Káhiře hojně nakupoval zboží atraktivní pro evropské trhy byl Giovannanton ibn Rúdžíja. Roku 1567 zde uzavřel dohodu s Derwíšem ibn 'Amrem as-Sísím, obchodníkem na tržišti Chán el-Chalílí, o koupi 80 qintárů pepře v celkové hodnotě 1920 dínárů. Součástí kontraktu též bylo, že Derwíš toto zboží za přítomnosti benátského konzula předá jeho agentovi v alexandrijském přístavu.¹¹³

Egyptští obchodníci zase pronikali se svým zbožím na italské trhy prostřednictvím židovských agentů, kteří často navštěvovali italské a francouzské přístavy. Mezi jejich vývozní artikly patřil pepř, skořice, zázvor, hřebíček, muškátový ořech a jiné koření či semena, sůl, bavlna, cukr, koberce, látky, ovoce, kůže, dřevo a slonovina. Zboží, jakým byla rýže, pšenice či luštěniny, se vyváželo tajně, jelikož bylo oficiálně považováno za strategické a tudíž byl na jeho export do Evropy uvalen zákaz.¹¹⁴ Opačným směrem

¹¹² Tamtéž, s. 191.

¹¹³ Hasánajn, Sulejmán Muhammad Husajn: Tudždžár al-Qáhira fi-l-qarnajn as-sádis 'ašar wa-s-sábi' 'ašar. S. 224.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 225.

putovaly náklady jemných a drahých látek, jako např. hedvábí, klotu, damašku či rudého a černého sametu, výrobků z vlny, zbraní a nábojů, fezů, papíru, keramiky, kožešin, železa, cínu, skla a rtuti.¹¹⁵

¹¹⁵ Tamtéž, s. 225.

5. Mezi Benátkami a Osmanskou říší

Ve východním Středomoří se po celou dobu své existence Benátky setkávaly s více či méně nebezpečnými konkurenty. Ve světě obchodu tvořili Židé, ale také např. Arméni a Řekové, od nepaměti významnou komunitu, se kterou museli benátští kupci vždy počítat. Jejich vztahy se v převážné většině dají ohodnotit jako korektní. Horší to již bylo s Ragusou, neboli Dubrovníkem, jež se dá bez nadsázky popsat jako jeden z největších benátských obchodních nepřátel. I když se Benátky a Ragusa většinou orientovaly na jiné zeměpisné oblasti, jejich antagonismus byl velmi silný. Další skupinou již je v této kapitole věnována pozornost jsou johanité - Suverénní řád rytířů ze Rhodu a Malty (dále jen Řád nebo Rytíři), kteří sice nepatřili k obchodním soupeřům Republiky, ale bezprostředně ohrožovali její ekonomické i politické zájmy v oblasti. Poslední skupinu byli nově příchozí aktéři ze západní Evropy. S Francií, jako obchodním konkurentem, měla Serenissima již dlouhou zkušenost, Španělé byli zase ochotni kdykoli spojit síly proti osmanskému nepříteli. Nebezpečí, které jako se později ukázalo, bylo pro benátský obchod fatální, představovali Holanďané a Angličané.

Řád rytířů svatého Jana

Po dlouhá staletí hrál v oblasti Středozemního moře klíčovou roli též Řád rytířů svatého Jana - později známý jako Suverénní řád maltézských rytířů. Již od samého počátku své existence byl svázán

s italskými obchodními městy a muslimy z Levanty. Jeho nesmírně bohatá historie je velmi důležitá pro dotvoření obrazu politického, ekonomického i náboženského života ve Středomoří, s nímž jsou nerozlučně spjati.

Stručný vývoj Řádu vzhledem k východnímu Středomoří

Jedním z nejzajímavějších bodů v osnově historie křížových výprav byl vznik církevních vojenských řádů na Blízkém východě. Byly to vlastně křížácké elitní jednotky, které významně ovlivnily vývoj v celém regionu, avšak jejich vliv se později přenesl i do dalších oblastí Evropy. Mezi tři největší řády patřili templáři - Řád chudých rytířů Ježíše Krista a Šalamounova chrámu v Jeruzalémě (založení 1118 nebo 1119), dále Řád německých rytířů - neboli teutonů (založení 1199) a johanité.

Řád svatého Jana, zkráceně johanité, byl ustanoven v průběhu první křížové výpravy roku 1097. Svůj název odvozují od špitálu Jana Křtitele v Jeruzalémě, který byl původně založen obchodníky z italského přístavního města Amalfi. Zakladatelem byl benediktýn Gerard de Saxo, který proměnil původní amalfskou kongregaci v Řád svatého Jana z Jeruzaléma. Příslušníci řádu, jež byl založen jako charitativní mnišská instituce zasvěcená pomoci křesťanským poutníkům do míst narození a života Ježíše Krista, byli především špitálníci. Jejich činnost tedy spočívala v poskytování zdravotní péče potřebným poutníkům. Jejich znakem byl a doposud je bílý kříž na rudém poli.¹¹⁶

¹¹⁶ Tím, kdo skutečně ukotvil tento nový řád na pevné finanční bázi a udal mu směr, jež následoval po staletí, byl Raymond z Puy (+1158/60). Jelikož řada z jeho nových členů byla již spíše válečníky než špitálníky a také se stále zvyšovalo nebezpečí muslimských útoků, navrhl papeži, aby se někteří ze sloužících bratrů stali něčím více než jen „pouhými ošetřovateli“. Poutnické stezky potřebovaly účinnou ochranu a on měl za tímto účelem vyškolené muže.

Od poloviny dvanáctého století Řád kombinoval své dvě profese a vytvořil tak ojedinělé spojení mezi válečným uměním a uměním uzdravovat.¹¹⁷

Po dobytí Akkonu roku 1291 byli johanité nuceni opustit Svatou zemi a téměř na dvacet let se přesunuli do kyperského Limassolu, odkud se roku 1308 rozhodli, z podnětu papeže a Janova, přesídlit na další ze středomořských ostrovů - byzantský Rhodos. Sem odešli o rok později, přičemž neustále museli bojovat proti muslimským nájezdům. Na Rhodu se stali nejprve válečníky na moři a teprve až v druhé řadě špitálníky.

Johanité zde vybudovali silný stát s dokonalou bojovou strategií, technicky velmi dobře vybavenou obranou. Vynikali v navigaci, stavbě lodí i organizaci státu. Rhodos byl též velmi úrodný, což dokázali rytíři velmi dobře zužitkovat. Vybudovali vynikající přístav, nemocnice a nové pevnosti. Navzdory výrazné materiální podpoře ze strany papeže, rozvíjeli i čilý obchodní styk s tureckými, ale i dalšími muslimskými obchodníky.

Třebaže byl duch křížových výprav již dlouho mrtev a křesťanské státy navázaly s muslimy četné kontakty, Řád nikdy neztratil ze zřetele muslimské nebezpečí a tvrdošijně lpěl na své přísaze bránit křesťanství před islámem. Velkou námořní bitvou,

Tato událost se stala počátkem té vojenské „tváře“ Řádu, která se v průběhu nadcházejících válečných let stala tou dominantní.

Rytíři byli rozděleni na základě jazyků, jimiž hovořili do několika tzv. lóží: Aragon, Auvergne, Kastilie, Anglie (včetně Skotska a Irska), Francie, Německo, Itálie a Provence. Velmistra volili rytíři ze svých řad.

¹¹⁷ Během křížových výprav, kde se ukázala značná závislost křesťanských vojsk na vojenských řádech, johanité velmi zbohatli. Jejich příjmy pocházely z řady zdrojů včetně poplatků od nově příchozích a čtyř pětin pozůstalosti po zemřelém rytíři - pouze jednu pětinu svého majetku mohl v závěti odkázat do jiných rukou. Kdykoliv dobyli muslimské město nebo jim padla do rukou karavana, řádový majetek rázem narostl. To, co začalo jako prostý špitál v Jeruzalémě, přerostlo do nesmírně bohaté a mocné mezinárodní organizace se sítí nemocnic kolem poutních cest a rozsáhlými statky po celé Evropě. Po zrušení templářů roku 1308 „zdědili“ část jejich rozsáhlého majetku.

vítěznou pro tzv. avignonskou koalici - Francie, Benátky, Kypr, papež a johanitě, se stala roku 1334 porážka turecké flotily v zálivu u Smyrny. V průběhu dalších let se Řádu podařilo uskutečnit řadu podobných úspěšných, ať už vojenských či nevojenských, akcí, z nichž si odváželi cenné náklady tvořené hedvábím, drahým kořením, zlatem a šperky. Zajatci se stávali veslaři na jejich galérách.

K obrátu událostí došlo v průběhu patnáctého století, kdy značně posílila politika osmanské říše. Největší zásluhu na rozmachu světa islámu měl bezpochyby dobyvatel Cařihradu - sultán Mehmet II. Fatih, který se po obsazení Dodekánských ostrovů nebezpečně přiblížil Rhodu. Po Mehmedově smrti roku 1481 získali johanitě čas kvůli roztržkám mezi jeho syny Bayezidem a Cemem.¹¹⁸ Obnovili své síly a roku 1507 Řád dosáhl svého největšího vítězství v nelítostném souboji s alexandretskou flotilou. Bylo to ovšem jejich poslední vítězství z pozice rhodských rytířů, jelikož již zanedlouho byli donuceni sultánem Süleymanem svůj rozkvetlý ostrov opustit. Stalo se tak na Štědrý den roku 1522 po šest měsíců dlouhém obléhání. Řád byl poražen, nikoli však potupen. I nadále si podrželi svou prestiž, byť neměli svůj stát.

V těžkých dobách nastalých po nuceném opuštění Rhodu se neměl Řád kam uchýlit. Proto jim císař Karel V. nabídl jako přechodný domov Sicílii. Svůj hlavní stan a flotilu tedy evakuovali do Syracus, odkud se roku 1530 rozhodli přesídlit na nedalekou Maltu, kterou jim taktéž dal k dispozici císař Karel V. pod podmínkou, že jako každoroční tribut budou odevzdávat jednoho vycvičeného sokola a že budou udržovat stálou posádku v Tripolisu jako pojistku proti severoafrickým pirátům s hlavním sídlem v tuniské Mahdíji¹¹⁹. Malta byla po staletí sužována jejich nájezdy,

¹¹⁸ Viz výše.

¹¹⁹ Roku 1550 byla podniknuta úspěšná akce proti Mehdíi, která tehdy byla srovnána se zemí. Útoky proti korzárům ohrožujících obchod v celém

což vedlo Řád k vybudování řady důmyslných hradeb, valů a pevností a vůbec celých nových osad.

Benátky, Osmané a Rytíři ze Rhodu a Malty

Problémy s Rytíři a jejich korzáry začaly už na Rhodu: ku příkladu 21. října 1464 chytily rhodští korzáři ve Rhodském kanáli oddělujícím ostrov od anatolských břehů dvě benátské obchodní galéry, třetí se podařilo uniknout. Jednalo se o benátské lodě pronajaté kupcům z Alexandrie. Velmistr Pierre Raimond Zacosta nařídil uvěznění 220 arabských obchodníků, kteří se nacházeli na palubě, a zadržení jejich majetku, kde jen samotné drahé látky měly hodnotu 24 tisíc dukátů.¹²⁰ Tento incident vyvolal v Alexandrii protibenátské nálady, při nichž byl zatčen konzul Andrea Duado a spolu s dalšími benátskými obchodníky byl uvězněn. Nastalá situace podnítila Benátky k ozbrojené akci: 8. listopadu dorazilo 42 plně vyzbrojených galér pod vedením kapitána Girolama Loredana na Rhodos. Benátky žádaly okamžité propuštění všech 220 vězněných Arabů a navrácení veškerého lodního nákladu, který jim byl zabaven. Velmistr však zprvu nebyl příliš ochoten na tyto požadavky reflektovat. Svůj názor změnil, až když Benátčané začali pustošit ostrov. Další takový případ se odehrál roku 1519, kdy byla opět přepadena benátská obchodní loď plně naložená sudy s vínem, jež plula z Kréty do Benátek. Signoria se poté raději začala uchýlovat k okamžitým konfiskacím řádového majetku na svém území, což bylo rychlejší a účinnější, než se plahočit k malému ostrovu.

Středomoří velel na straně spojenců (Řád a císař Karel V.) Andrea Doria, na straně korzárů stál obávaný Dragut - nástupce Barbarossy. Následně Rytíři ztratili Tripolis.

¹²⁰ Mallia-Milanes, V.: Venice and Hospitaller Malta 1530-1798. S. 23.

Soukromé nájezdy maltských námořníků na veškeré lodě ve Středomoří byly obvyklým zdrojem příjmů ještě před tím, než sem přišli Rytíři. Byla to jedna z nejrychlejších cest jak zbohatnout. Malta byla totiž značně nehostinnou krajinou bez jakýchkoliv surovin. Nečinili proto rozdíl mezi Benátčany, Janovany či Osmany. Navzdory těmto občasným akcím byly však vztahy mezi Signorií a Maltou poměrně přátelské.¹²¹ Malťané měli též své čilé obchodní kontakty s Ragusou, která se koncem 15. století zajímala o střední část Středomoří více než Benátky, jelikož ostrov ležel mimo obvyklé benátské trasy.

Když Rytíři přesídlili na Maltu, neznamenal to, že by se odvrátili od Levanty. Právě naopak - oživilo svou rhodskou korzárskou tradici, čímž zcela porušili přísahu, kterou musel velmistr L'Isle Adam učinit v rámci kapitulačních dohod se sultánem po jeho vítězném obléhání Rhodu. Tedy: že on ani jeho rytíři už nikdy nebudou bojovat proti sultánovi. Takovéto přísahy byly běžnou součástí *sanctia* mírových smluv.¹²² Křížové války namířené proti islámu totiž musely i nadále pokračovat a to v jakékoli podobě. Druhým důvodem proč se podílet na vykořisťování Levanty byl fakt, že Benátky, věrně své tradiční politice neutrality s cílem ochránit své obchodní aktivity, se odmítaly zúčastnit ozbrojených akcí Řádu - jako například tehdy, když odepřely zajištění obléhání Morei (Peloponésu) roku 1531. Třetím byl pak ten, že korzárství bylo důležitým zdrojem příjmů ostrova i v době blahobytu. Posledním, neméně důležitým, argumentem pro nájezdy proti nepřítelům byl vlašný postoj papežské kurie k tomuto rytířskému počínání.

¹²¹ Tamtéž, s. 10-11.

¹²² Viz Příloha I.

Spory Benátek s Rytíři se začaly vyostřovat od poloviny 16. století. Řád, věrný své politice boje proti nevěřícím jakoukoli cestou, nemohl Benátkám odpustit spolupráci s jejich muslimskými protějšky a neochotu bojovat za křesťanskou věc. Rytíři byli v první řadě křesťanskými - katolickými, bojovníky, kdežto pro Benátčany byly prvořadě jejich zájmy a teprve až po nich zájmy křesťanského světa.¹²³ Roku 1552 už maltské fusty pilně přepadaly a ničily benátské i turecké veslice. Začátkem roku 1553 - 18. ledna, se situace vyhrotila natolik, že benátský Senát rozhodl s okamžitou platností o konfiskaci špitálnických majetků na moři i na souši. Zabavený majetek i důchody měly být použity na krytí ztrát způsobených akcemi Rytířů. Konfiskace byla pro Signorii jedinou zbraní, jak alespoň z části ochránit zájmy a majetek svých poddaných a dalších osob plujících na benátských lodích. Vzhledem k tomu, že nejbližší benátské ostrovy byly od Malty vzdáleny na 800 kilometrů a nejbližším státem byla habsburská Sicílie, jakékoli další odvetné akce by byly kontraproduktivní. 29. března 1553 Senát vydal dekret, kterým striktně varoval jakoukoli loď plující pod vlajkou Maltézských rytířů do vod Jaderského moře za účelem pronásledování nevěřících před tím, aby napadla benátské lodě či její poddané. 19. srpna téhož roku byl kvůli urovnání pirátským narušených vztahů s Portou vydán edikt o likvidaci takto způsobených škod.¹²⁴ Benátky byly k těmto krokům tlačeny nejen zevnitř - z důvodu ztrát svých vlastních obchodníků, ale také kvůli závazkům, jež vyplývaly z benátsko-osmanských smluv. V neustále obnovovaných kapitulacích byl zakotven i princip exterritoriality, který zaručoval osmanským subjektům cestujícím na benátských

¹²³ Benátky ostatně ani neměly nikterak vyhraněný vztah k protestantům - spíše naopak, byli to jejich důležití obchodní partneři, nejprve jen v Evropě, od druhé poloviny 16. století také ve Středomoří.

¹²⁴ Mallia-Milanes, V.: Venice... S. 19.

lodích stejná práva a ochranu, jakým se těšili Benátčané. V případě napadení benátské lodi maltézskými piráty nebo korzáry byl obvykle „zabaven“ pouze majetek muslimů a židů - osmanských poddaných, kteří následně v Cařihradu vznesli stížnost na nehájení zájmů. Porta pak žádala pokrytí ztrát po Signorii, jelikož se incidenty staly na jejích lodích či v jejích vodách. V některých případech intervenovala dokonce i papežská kurie: papež Julius III. Rytířům nařídil nahradit vzniklé škody. Ti sice sumu jednorázově splatili, ale záhy pokračovali ve vyhledávání nepřátel křesťanského světa ve všech koutech Středoziemního moře. Své finanční ztráty způsobené benátskými konfiskacemi si Rytíři a jejich korzáři vynahrazovali zejména drancováním krétských přístavů a honem na jejich lodě. Proto Senát 12. října vyhlásil další kolo konfiskací špitálnického majetku. Bylo v pořadí třetí za posledních osmnáct let a druhé za necelých 22 měsíců. Aby se Benátky vyhnuly opětovným problémům s osmanskými obchodníky, zahrnoval tentokrát dekret i paragraf o provizích za jejich ochranu. Peníze ze zabaveného majetku pak byly použity nejen na krytí bezpečnosti obchodníků, bez rozdílu náboženství a původu, ale také na vyzbrojení nových lodí, které pak vyjížděly na moře, aby zneškodnily všechny nežádoucí elementy.

Řád rytířů svatého Jana nebyl osmanskému sultánovi Süleymanovi trnem v oku pouze kvůli svým korzářským aktivitám, nýbrž i z vojensko-strategických důvodů. Řád ho provokoval nejen svými aktivitami namířenými proti osmanským obchodníkům, ale především kvůli nebezpečí, které Rytíři představovali z vojenského hlediska. Stále se totiž bezmezně oddávali myšlence křížových tažení, a to již nikoli jen za osvobození Svaté země, jak tomu bylo

původně, ale tentokrát byl nepřítelem islám obecně. Za „svatou“ věc byli ochotni vyrazit do boje kdykoli.

Fakt, že se Osmanská říše chystá napadnout johanity na Maltě, byl znám již delší dobu. Proto začal velmistr Jean Parisot de La Valette (1557-1568), známý svou schopností předvídat kroky nepřítele, založené na jeho dlouholetých zkušenostech¹²⁵, od roku 1563 najímat cařihradské obchodníky a další osoby, které byly v čilém kontaktu s Turky, za účelem špionáže v tureckých řadách. Stejný tah, o němž však La Valette nevěděl, byl podniknut i z turecké strany. V plánech sultána Süleymana mělo být dobytí strategicky položené Malty předstupněm pro další výpad na Sicílii a z té pak již rovnou do Neapolského království.

Záminkou pro obležení ostrova se stalo zajetí velké obchodní lodi náleželežející hlavnímu eunuchovi (*kızlar agası*) serailu Kustir agovi převážející ženy do sultánova harému. Cena „zboží“ odhadovaná jedním z přítomných vojáků byla kolem 80 tisíc dukátů.¹²⁶ Mezi vznešenými zajatkyněmi z této lodi byla i vychovatelka dcery sultána Süleymana a jeho manželky Roxeleny Mihrimah. Dalším prominentem na palubě byl alexandrijský *sancak bey*.

Turecká flotila vyplula 29. března 1565 z bosporské úžiny. Celkem 181 lodí vezlo na svých palubách nově sebranou armádu čítající 40 000 mužů, včetně 6 300 janičárů, 6 000 barelů střelného prachu, 1 300 dělových koulí a další potřebné zásoby. Jádro armády stárnoucího sultána tvořili sipáhijové a janičáři. Dalším sborem, jež stojí za zmínku, bylo cca čtyři tisíce tzv. *jalahárů* - náboženských

¹²⁵ Moc dobře věděl, jaké je to být poražen - přežil totiž obléhání Rhodu roku 1522. Později se také dostal do zajetí osmanských korzárů, na jejichž galérách si odpracoval rok jako otrok u vesla. Ne nadarmo je na jeho náhrobku v La Valettě vytesáno: „Zde leží La Valette, muž hodný věčné úcty. Metla Afriky a Asie, štít Evropy, odkud svými posvátnými zbraněmi vypudil barbary...“ Bradford, E.: Řádoví rytíři. S. 191.

fanatiků, jež raději volili smrt za víru nežli život. Turecké velení je používalo jako předvoj před ostatními pravidelnými jednotkami. Vojsku velel zkušený generál Mustafa Paša, který měl s johanity již svou zkušenost z Rhodu, a sultánův zeť Pijali Paša, který měl taktéž své zkušenosti s křesťanskými námořníky z doby, kdy na španělských Habsburcích dobyl Džerbu. Celou armádu a její vybavení přepravovalo na Maltu více než dvě stě lodí, z toho bylo 130 galér, 30 galeas, 11 největších obchodních lodí, dále pak i malé plachetnice a fregaty. K armádě se též připojili i guvernér Alžírsko a guvernér Alexandrie, krutý pirát z Egejského moře Alí Fartax - renegát, bývalý dominikán a především Dragut, známý jako Torčut Reis, a jeho proslulí piráti. Dragut, věrný poddaný osmanského sultána, byl angažován pro své mimořádné schopnosti, kterým se naučil u Barbarossy a Aruce, velkou zkušenost z bojů s Andreou Doriou a jeho křesťanskou flotilou a v neposlední řadě také proto, že dobře znal maltské vody, ale také ostrov samotný, jelikož se ho po dobytí Mahdíje roku 1551 pokusil vyplnit. Kvůli velkým neshodám mezi Mustafou a Pijalim se faktickým velitelem, i když nikdy nejmenovaným, stal právě Dragut. Obléhání se mu stalo osudným - zemřel po zásahu odštěpkem z dělové koule.

Naproti tomu na Maltě bylo připraveno jen asi 540 rytířů, dále asi 8 000 maltských nepravidelných vojáků, což dle tehdejších statistik reprezentovalo polovinu populace Malty, druhou polovinu pak tvořily ženy, děti a starci. Na pomoc křesťanské Maltě přispěchal i sám sicilský místokráľ Don Garcia de Toledo a jeho 27 galér a přislíbil dalších 1 000 španělských pěšáků. Benátky se obrany neúčastnily, jelikož se jim stále ještě nezacelily rány, které utrhly po porážce v bitvě u Prevezy a dalších námořních šarvátkách ať už s Osmany, Ragusany nebo samotnými Rytíři. Druhým, neméně

¹²⁶ Bradford, E.: Řádoví rytíři. S. 156.

závažným důvodem, byla obava o křehký mír, který právě po porážce u Prevezy podepsaly.

Velké obléhání trvalo od 19. dubna až do 8. září¹²⁷, kdy poražená turecká armáda odplula zpět do Konstantinopole. Ačkoli se jich domů vracela jen asi jedna třetina z celkového počtu, nikterak jim to nezabránilo v tom, aby cestou nedobyli na Janovanech ostrov Chios. Celá Evropa pak slavila velké vítězství nad Turky, ačkoli řada států odmítla poslat jakoukoli pomoc.

Po této události změnil Řád své jméno: stal se Suverénním vojenským a špitálnickým řádem svatého Jana z Jeruzaléma, Rhodu a Malty. Jeho členové jsou dodnes známi jako Maltézští rytíři.

Vzájemné problémy Benátek a Malty se obyčejně vyhrotily v pro Rytíře těch nejméně vhodných okamžicích, když byla jejich existence přímo ohrožena osmanskou armádou. Klasickým případem bylo pět měsíců trvajících obléhání Rhodu roku 1522. Při této příležitosti Benátky jen pasivně sledovaly vpád osmanské flotily na tento malý ostrov nedaleko anatolského pobřeží a následný pád poslední výspy křesťanů na východě. Šly pouze do takové vzdálenosti, kde cítily bezpečí své domovské půdy - tudíž jen na Kypr a Krétu. Benátky neskrývaly svou radost, že Rytíři přišli o svůj ostrov, jelikož jej braly jako základnu pirátského a korzárského živlu, který byl tolik nebezpečný pro jejich obchodní aktivity. Těšily se totiž, že se moře od nich vyčistí. Proto po dobytí ostrova Signoria zaslala zdvořilé gratulace jeho novému pánovi - sultánovi Süleymanovi. Podobná situace nastala i v 60. letech 16. století, kdy bylo jasné, že tentýž sultán zaútočí i na druhý ostrovní domov Rytířů. Ani tentokrát se Benátky neměly chuť zúčastnit obrany a

¹²⁷ Podrobněji viz Bradford, E.: *The Great Siege* nebo Bradford, E.: *Řádoví rytíři*. S. 154-195. Anderson, R.C.: *Naval Wars in the Levant 1559-1853*. S. 16-24.

raději přihlížely z povzdálí. Kromě již zmíněných důvodů tu byl i fakt, že římský inkvizitor z Malty Galeazzo Marescotti Benátky označil za „největšího nepřítele Řádu“.¹²⁸

Výpady Rytířů a maltských korzárů se zintenzívnily zejména za vlády velmistra Pietra del Monte (1568-1572), který schválil, aby jeho Rytíři i korzáři z Malty oficiálně pluli pod špitálnickým křížem. Od 70. let 16. století se námořní akce Řádu zcela přesunuly z roviny obranné, kterou zastával téměř výhradně až do Velkého obléhání Malty, k pronásledování, zatýkání a drancování jak muslimských, tak i křesťanských lodí. Obzvláště v době obléhání se pirátství stalo doslova nutností. Díky příjmům z něj bylo možné vylepšit obranný systém, stejně jako i loďstvo, v čase před obléháním, ale i bezprostředně po něm. Z chycených galér si odváželi nejen otroky - ať už muslimské, které dále prodávali nebo využívali na svých veslicích, nebo křesťanské, kteří byli propuštěni bez náhrady, nebo za jistého finančního příspěví, pakliže pocházeli z bohatších rodin. Byla-li chycena nějaká galéra, úlovek otroků na její palubě dosahoval počtu kolem dvou stovek.

Atmosféra antagonismu mezi Řádem a Republikou svatého Marka přetrvala více než dvě staletí. Krátká přátelská, ba co více spojenecká, intermezza nastala v době, kdy byly Benátky formálně ve válce s Osmanskou říší. Rytíři pak neváhali plnit svou povinnost ochránců křesťanství a vrhnout se do válečné vřavy po boku Benátčanů. Jednalo se o dvě benátsko-osmanské války v letech 1537 až 1540 a 1570 až 1573, jejichž součástmi se staly výše popsané bitvy u Prevezy roku 1538 a Lepanta 1571. V době míru s Portou se však Benátky na akce Řád dívaly jako na nepřípustné narušování svých obchodních aktivit - a tudíž i suverenity, a benátské neutrality ve vztahu k sultánovi. Rytíři též pro Benátky

¹²⁸ Mallia-Milanes, V.: Venice... S. 28.

představovali nedůvěryhodnou skupinu z důvodu, že se svým vlastním duchovenstvem a možností stavět si vlastní kostely Řád představoval jakýsi stát ve státě i v rámci samotné katolické církve, která Benátky vždy děsila. Vatikán chtěl totiž Republice vnutit svou církevní disciplínu a podřídit ji v celé řadě otázek církevní jurisdikci, což kolidovalo s tradiční benátskou politikou republikánských svobod, autonomie a náboženské tolerance.

Když Serenissima uzavřela roku 1573 mír se sultánem a vystoupila ze Svaté ligy, byli Rytíři zcela konsternováni. Jejich pirátské akce znovu zesílily, ačkoli byla jejich flotila v době po Lepantu poměrně slabá. Pirátství postupně ztratilo svůj ekonomický charakter, jelikož Malta byla poměrně samostatná a Rytíři měli též o své příjmy postaráno: značné zisky jim plynuly z darů a výnosů z komend na různých místech Evropy, a stalo se záležitostí spíše psychickou. V létě roku 1575 maltští piráti a korzáři útočili v anatolských vodách. Zde jim padla v polovině října do rukou benátská obchodní loď Torniello plně naložená zbožím benátských Židů vracejících se zpět domů ze Sýrie. Kromě zboží z Torniella si to léto odváželi na Maltu ještě i lup z dalších, zejména tureckých, veslic - celkem to bylo: 44 otroků, hedvábí, skořice a indigo.

Případ „Torniello“ se stal na dlouhou dobu jablkem sváru mezi Maltou a Benátkami. Již 3. listopadu si dóže nechal předvolat představitele johanitů v Benátkách, aby mu tlumočil hluboké znepokojení nad násilnými činy, kterých se jeho lidé dopouští ve vodách Středozemního moře. Benátky tento případ označily za urážku a násilné přerušování obchodu a volného trhu. Benátské armádě nařídil, aby vyhledávala všechny maltské galéry, zajala je a odzbrojila a provedla detailní soupis všeho, co se nacházelo na palubě. Téhož dne byla rovněž nařízena konfiskace veškerých řádových beneficií a komodit na území Veneta.

O půl roku později - v březnu 1576, se situace opakovala tentokrát v případě lodi *Balbiana* opět přepadené maltskými korzáry. Kauze by se nevěnovalo tolik pozornosti, kdyby se nestala poměrně krátce po *Torniellu* a kdyby na palubě *Balbiana* nebyl i jistý úředník *Andrea del Mistro*, který o celém incidentu podal detailní zprávu adresovanou samotnému dóžeti.¹²⁹ Loď se vracela z Kypru a Sýrie, když byla u mysu *Mallioni* poblíž *Kréty* přepadena dvěma maltskými galérami pod velením kapitánů *Peraza* a *Santopina*, což byli Rytíři hledající Židy a jejich náklad. Dva také na palubě *Balbiana* našli a i s jejich majetkem je odvěkli na svých galérách. Cestou zpět na Maltu byla loď kapitána *Peraza* zajata rhodskou osmanskou gardou. Druhé se podařilo vyváznout. Na Maltu byl vyslán benátský agent, aby zde dojednal navrácení majetku - jednání ovšem bylo bezúspěšné. Proto v této záležitosti intervenoval i sám papež Řehoř XIII. - taktéž bez úspěchu.

V létě roku 1577 byl zvolen dóžetem *Sebastiano Venier* (1577-1578), muž s velkými zkušenostmi. 30. listopadu napsal velmistru *La Cassièrovi* (1572-1581) elegantní a velmi diplomatické poselství, v němž hovořil o budování přátelských vztahů s Maltou, což ovšem bude možné pouze za podmínky, že vrátí ukradený majetek jeho poddaných z lodi *Balbiana*. Benátští obchodníci tvrdili, že velmistr je za tento případ přímo zodpovědný. Měl na něm totiž svůj osobní zájem, jelikož měl nárok na desátek z kořisti korzárů. Případ *Balbiana* ukázal absolutní pohrdání jakýmkoli pravidly v námořním obchodu ze strany Malťanů a hlavně jejich Rytířů. Následná opatření, která měla být přijata kvůli potlačení korzářských akcí a bezpečnosti obchodu v Levantě však ztroskotala. Jediné k čemu došlo byla další konfiskace řádových majetků a důchodů ve Venetu.

¹²⁹ Text zprávy viz *Mallia-Milanes, V.: Venice... S. 53-54.*

Drobné vítězství zaznamenali benátští úředníci na Krétě, když tu zakotvila spojená velmi výkonná flotila Rytířů svatého Jana a Rytířů svatého Štěpána.¹³⁰ Vojáci i námořníci byli přinuceni vyložit náklad a následně byli uvězněni. Jedině tento fakt dokázal velmistra přinutit, aby v prosinci 1577 vydal instrukce k navrácení veškerého majetku z Torniella: tedy křesťanského i patřícího nevěřícím. Tento krok pak postavil velmistra do lepšího světla při vyjednávání o navrácení majetku zabaveného na Krétě, který byl cennější než ten z Torniella.

Případ Torniello měl sáhodlouhý dopad na maltské korzárství. La Cassière věděl, že je nanejvýš nutné konsolidovat vztahy s Benátkami. Souhlasil proto, že vyhoví jejich širším nárokům než pouze navrácení majetků z Torniella. Stejně výhody, jaké měly křesťanští Benátčané byly rozšířeny i na nevěřící a jejich zboží plující pod vlajkou svatého Marka. Velmistr pak vydal patent, jenž se stal etickým kodexem pro všechny, kdož pluli pod špitálnickým křížem. Nařizoval v něm, že se během svých cest nemají zaobírat žádnými benátskými veslicemi, nebudou je zastavovat, výjimkou byl pouze případ, že by od nich měli obdržet nějaké zprávy, a ani nebudou zabavovat majetek kohokoli na jejich palubě. Nařízení samozřejmě nezůstalo bez povšimnutí Republiky, jejíž požadavky tím byly uspokojeny. Bylo uvedeno v platnost hned v září 1577 při plavbě lodi San Giovanni do Levanty. Vztahovalo se však pouze na Benátčany. Dubrovnické, anconské a turecké lodě měly být naopak vyhledávány, stejně jako Turci, Maurové a Židé na jejich palubách. Jejich majetek pak měl být zabaven, ovšem křesťanským kapitánům

¹³⁰ Rytíři svatého Štěpána (Cavalieri di San Stefano) byli založeni roku 1561 Cosimem I. Medicim, který se tak rozhodl podpořit upadající toskánský námořní obchod. Jeho nástupce Francesco I. po domluvě s velmistrem La Cassière vytvořil z jeho a svých Rytířů výkonnou korzářskou jednotku.

měl být proplacen ušlý zisk za náklad.¹³¹ La Cassière pragmaticky a realisticky zvolil cestu smíření.

Pirátské aktivity v Levantě taktéž zakázal všem svým poddaným císař Filip II., jelikož si dobře uvědomoval, jaké následky by to mohlo vyvolat. V srpnu 1580 ho sultán Murat III. ujistil, že španělské loďstvo nebude atakováno muslimskými korzáry a žádal, aby stejně tak španělské lodě neútočily na muslimy. O půl roku později spolu Španělsko a Osmanská říše uzavřely dohodu o dodržování tříletého míru na moři i na souši mezi oběma impérii a jakýmkoli dalším státem, který se bude ochoten připojit - včetně Benátek a Řádu. Pro Habsburky i Osmany bylo příměří nevyhnutelné, jelikož ani jedna strana již neměla sílu na další boje.¹³² Pro Benátky však tato smlouva neměla žádný hlubší význam.

Po smrti velmistra La Cassièra se špitálníci a jejich korzáři poněkud uvolnili. Benátky se ale rozhodly jakkoli zabránit možným škodám. Nebyly ochotny tolerovat znovuvzkříšené nájezdy na své lodě - tentokrát to byl zejména špitálnícký kapitán Pier Francesco Venturi, a dovolit tak, aby Malta bohatla tímto způsobem a narušovala poklidný chod benátského obchodu. Stejně tak Republika nebyla ochotna obětovat svou neutralitu tím, že dovolí pirátům a korzárům podkopat křehké vztahy s Portou, jelikož Osmanskou říši potřebovala jako odbytiště pro své zboží. Pro špitálníky však Benátky představovaly také velké riziko, protože na jejich území se stále nacházela značná část řádového majetku.

Brutalita tehdejších aktérů byla pověstná - zejména pak těch pocházejících z Malty - a to ať už obyčejných pirátů, nebo Rytířů samotných. Při svých nájezdech získali velké finanční prostředky. Jako příklad poslouží případ z roku 1582 dona Diega Brachera,

¹³¹ Mallia-Milanes, V.: Venice... S. 57-63.

¹³² Podrobněji viz např. Carter, C. H.: The Secret Diplomacy of the Habsburgs 1598-1625.

vysokého hodnostáře Řádu, který se dvěma stovkami johanitů a jejich korzářských kumpánů odchytil u pobřeží Kréty tři turecké veslice s nákladem obilí, podle benátských pramenů v hodnotě 80 až 100 tisíc zlatých dukátů.¹³³ Jednalo se o osobní pomstu nevěřícím za to, že byl v roce 1570 přepaden Ulucem Alim a zavlčen do alžírského otroctví. Cílem Benátek bylo odzbrojit všechny západní piráty plavících se v jejich vodách, jelikož chtěly dostát svým závazkům zakotveným v kapitulačních listinách, podle nichž Republika nesla zodpovědnost za ochranu před křesťanskými piráty ze Západu, kteří by ohrožovali společný benátský a osmanský obchod. Benátský postoj k případu dona Diega¹³⁴ polapeného a do roku 1585 vězněného v Benátkách, dal Portě nezvratný důkaz, že Republika zcela jasně uplatňuje politiku striktní neutrality, když osvobodila turecké otroky ze spárů Maltanů, dopravila je do Cařihradu a při tom všem s nimi dobře nakládala. Chování Rytířů na moři bylo přímo neurvalé, což přispělo ke značnému zhoršení benátsko-maltských vztahů. Malta odvetou zintenzívnila korzářské aktivity, neustále narušovala benátské vody, pustošila benátské i turecké veslice. Velmistr se pak opět spojil s Řádem svatého Štěpána a společně vysílali expedice proti tureckým lodím: např. se jim podařilo chytit bohatý náklad dřeva, který směřoval z Cařihradu do Káhiry. Kromě cenného dřeva se na palubě nacházelo 50 námořníků a 500 pasažérů, z nichž bylo asi 80 velmi bohatých obchodníků, kteří s sebou za účelem investic v Alexandrii vezli asi 70 tisíc stříbrných scudi v hotovosti a 5 tisíc ve zboží.¹³⁵ O pár dní později se v místech, kde byly lodě přepadeny objevily galéry svatého Marka, které pak dohnaly veslice rytířů svatého Jana a Štěpána, kteří byli pobiti a i se svými loděmi odtaženi na Korfu,

¹³³ Mallia-Milanes, V.: Venice... S. 74.

¹³⁴ Podrobněji k případu dona Diega Brachera viz tamtéž, s. 73-80.

¹³⁵ Tamtéž, s. 81.

kde byli po čtyři měsíce věznění. Benátčané jim odepřeli veškerý písemný styk s Maltou i věci nezbytné pro život. Rytíři zde umírali hladem, zimou a vyčerpáním. Když se o incidentu dozvěděl velmistr Verdalle, chtěl celou situaci řešit odvetou. Nakonec však zvítězila diplomacie a Malta navrátila dvě odvečené turecké galéry i s nákladem a repatriovala i její osazenstvo. Na nátlak Svatého stolce a španělského a francouzského velvyslance Senát taktéž vrátil obě zadržené galéry.¹³⁶

Maltézští rytíři se samozřejmě nenechali zastrašit ani papežem, natož Benátkami, právě naopak. Když u jejich břehů zakotvila benátská galéra naložená bohatým nákladem plující z Kréty do Španělska, velmistr nechal okamžitě zabavit veškerý její majetek. Rozhodně nešlo o žádné nedorozumění, ale o jasné ultimátum Benátkám. Senát Serenissimy nemohl reagovat jinak, než vyhlášením dalších konfiskací řádového majetku. Tentokrát byl však ještě důkladnější a propustil veškeré Rytíře, kteří figurovali na výplatních listinách Republiky a s okamžitou platností je vypověděl. Dále bylo na Maltu uvaleno embargo týkající se obchodu, vedení jakýchkoli jednání i výměny korespondence. S Rytíři i Malťany mělo být od nynějška jednáno jako s nepřáteli. Tato opatření ze strany Benátek vyprovokovala Rytíře, aby jim vyhlásili válku. Stalo se tak 24. srpna 1584. Za tímto účelem byly velmistřovi svěřeny veškeré pravomoci. Kapitán maltské flotily byl zplnomocněn vyhledávat a jakýmkoli způsobem zneškodňovat benátské galéry. Neměl mít žádné slitování. Válečný stav se rok od roku zhoršoval a počet vzájemných korzářských výpadů a naschválů neustále narůstal. Nepomohly ani snahy o zprostředkování míru ze strany Kurie ani španělského krále Filipa II. Papežova nařízení o navrácení benátských majetků velmistr Verdalle okázale ignoroval.

¹³⁶ Tamtéž, s. 83-86.

Přestože mezi Benátkami a Maltou zuřila neúprosná korzárská válka, hlavním cílem Rytířů zůstávali i nadále muslimové a židé. Přítrž maltským excesům udělal až papež Sixtus V., ve kterém našla Republika účinného spojence. Spojenectví však nebylo zcela nezištné - papež chtěl ze svazku vytěžit co nejvíce ekonomických výhod a také v Benátkách viděl potenciální mocnou sílu proti protestantismu, ale taktéž i důležitou protiváhu přespříliš houževnatého Španělska. Proto povolil všem galérám vyplouvajícím z křesťanských přístavů do Osmanské říše obchod se všemi druhy výrobků. Řádové galéry a maltští korzáři plující pod špitálnickou vlajkou pak nesměli chytat nebo jen obtěžovat jakékoli veslice plující v levantských vodách směřujících do křesťanských přístavů, ať už patřily křesťanům, židům nebo muslimům.¹³⁷ Nic jim však nebránilo v tom, aby papežské nařízení porušovali a svůj námořní život vedli tak, jak byli již po staletí zvyklí.

Rytíři se cítili být ohroženi papežovým jednáním, které jim, podle nich, bránilo vykonávat jejich odvěké poslání - tudíž boj proti nevěřícím všemi prostředky. Papežský dokument ale též vyzdvihoval roli špitálníků a jejich galér ve Středomoří - zejména pak jejich výtečnou námořní školu, která Evropě zaručovala schopné a statečné námořní důstojníky. Příkladem za všechny budiž Juan d'Austria. Jejich pravidelné plavby po Středomoří zatlačily Turky do obrany a Rytíři byli vždy připraveni proti nim bojovat.

Ekonomika raně novověké Malty byla úzce svázána s levantskými dobrodružstvími svých pánů. Levanta totiž pro Rytíře představovala samozřejmý pramen lidských zdrojů - tedy neplacené pracovní síly v podobě otroků tolik potřebných na galérách, při opevňovacích a dalších veřejných pracích.

¹³⁷ Tamtéž, s. 90.

Postoj k rušivým elementům v Levantě měl samozřejmě ekonomický podtext: Po Lepantu byl benátský obchod v této oblasti zcela závislý na Osmanské říši. Pyrrhovo vítězství u Lepanta otevřelo Středomoří protestantským státům ze severu, jejichž přístup k námořnímu obchodu byl mnohem dravější, než kdy byl ten benátský. Také objem obchodovaných komodit byl podstatně rozsáhlejší, když severští kupci měli k dispozici větší přepravní kapacity a přinášeli s sebou též neocenitelné zkušenosti ze zámořských plaveb. K posílení křehké benátské pozice nepřispěly ani četné srážky katolických a protestantských pirátů, ba právě naopak. Protestantské státy se začaly prosazovat u sultánského dvora, v důsledku čehož dokázaly poměrně rychle dosáhnout významných obchodních privilegií, která byla sepsána mnohem precizněji a jasněji než ta původní benátská. Benátky též byly oproti novým účastníkům znevýhodněny placením vysokých tributů Osmanské říši za své državy ve Středomoří.

Židé

Benátky měly svou hlubokou zkušenost se židovskými obchodníky již od dob raného středověku a to jak z oblasti Blízkého východu, tak i samotné Itálie. Před tím, než byl Cařihrad dobyt Osmany, vedle sebe žili a obchodovali v Galatě. Některým levantským Židům bylo dokonce uděleno benátské občanství a v samotných Benátkách obývali vlastní ostrov Giudecca. Židé z Korfu a Kréty měli právo obchodovat jako ostatní poddaní Signorie, i když se na ně vztahovaly zvláštní zákony. Tyto výhody se však netýkaly tzv. německých Židů, kteří většinou pocházeli

z ostatních italských měst a nebyli proto oprávněni účastnit se benátského mezinárodního obchodu. Mohli na něm participovat jen jako lichváři se státem stanovenou výší lichvy na 15% nebo jako obchodníci stojící až ve druhé linii. Čas od času byli vykazováni do okrajové části Mestre, v případě války se však mohli vrátit zpět do vlastního města. Roku 1517 jim bylo v rámci Laguny vyhrazeno zvláštní místo tzv. *Ghetto Nuovo*, kde měli vlastní samosprávu, modlitebny, řezníky či pekaře a mnoho dalších zařízení nutných k běžnému chodu společnosti. Na noc a během křesťanských svátků byly brány ghetta zamykány. Benátské úřady to vysvětlovaly tím, že jejich obchodníci v Alexandrii byli taktéž na každou noc a v modlitebních časech o muslimských svátcích zavírání ve své čtvrti, jelikož tak bylo možné předcházet útokům ze strany fanatiků.¹³⁸ Pakliže v Benátkách pobývali déle než dva týdny, museli si na oděv přišpendlit žluté „O“ nebo nosit žlutou, později šarlatovou, pokrývku hlavy. Označení pro takto oddělenou židovskou čtvrť dostalo svůj hrůzný nádech teprve až o několik staletí později. Nutno podotknout, že Republika měla se svými Židy vztahy dobré.

Po dovršení křesťanské reconquisty ve Španělsku bylo nutno začít počítat s novým elementem v oblasti středomořského obchodu. Tím byli sefardští Židé, kteří byli vypovězeni z Pyrenejského poloostrova. Z jejich řad se vlivem okolností rekrutovalo mnoho konvertitů - „Nových křesťanů“ - tzv. *Marranos*, kteří ze Španělska (vypovězení 1492) prchali nejprve do Portugalska (vypovězení 1497), odkud pak ale stejně odcházeli do Antverp či do Lyonu a do Benátek, odkud se stěhovali dále směrem na východ. Na výhradně katolickém poloostrově totiž byli vystavováni perzekucím a pakliže chtěli přežít, byli nuceni ke konverzím, které stejně mnohdy nepřinesly nic dobrého, jelikož je křesťanský svět, zejména ten

¹³⁸ Lane, F. C.: Venice... S. 300.

latinský, nebyl ochoten přijmout.¹³⁹ V Osmanské říši se začali usazovat ve velkých městech a přístavech, především v Soluni a Cařihradu. Uvádí se, že roku 1478 se v Soluni nehlásil k judaismu téměř nikdo, roku 1519 už zde ale bylo 24 kongregací, každá s vlastním rabínem.¹⁴⁰ Kdekoli se cestou zastavili, tam si vytvořili obchodní zázemí, až tak ve výsledku vznikla propracovaná obchodní síť, díky níž dosáhli již ve 40. letech 16. století značného podílu na evropských trzích. S sebou si přinášeli velmi dobré znalosti a neocenitelné zkušenosti z oblasti textilnictví, razantního obchodování a především bankovníctví a obchodu s peřem.

Nejznámějšími představiteli byli Židé z Portugalska, v čele s velice schopnou obchodnicí Beatrice da Luna a jejím synovcem João Miguezem, později známým jako Josef Nasi. Byl členem vlivné rodiny Mendesů, která se též zařadila mezi konvertity. Roku 1553 se Beatrice naposledy přestěhovala a definitivně zakotvila v Cařihradu. João ji brzy i s celým majetkem následoval. S Benátkami zůstal v úzkém obchodním spojení prostřednictvím svého bratrance. V Cařihradu rychle pronikl k sultánskému dvoru, kde se pravděpodobně stal důvěrníkem několika vezírů.¹⁴¹ Díky konexím na správných místech okamžitě rozhodil obchodní i výrobní síť mezi Židy v Osmanské říši. S kontakty, které mu zůstaly v Evropě jak mezi Židy, tak konvertity, se stal hrozbou pro benátský tranzitní obchod z Blízkého východu dále do Evropy. Prostředníky si dokázal najít i v Raguse, Ferrare a Anconě - ve městech, které s Benátkami neměly zrovna přátelské vztahy.

Benátky byly velmi znepokojeny jeho vlivem na celostátní i regionální úrovni. João, od této doby vystupující již pod jménem

¹³⁹ Roku 1556 nechal například papež Pavel IV. uvěznit všechny „Nové křesťany“ v Anconě.

¹⁴⁰ Goffman, D.: *The Ottoman Empire...* S. 179.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 181.

Josef Nasi, se stal předním finančníkem u sultána, za služby získal lénem ostrov Naxos. Povzbuzoval k bojkotu papežského přístavu Ancona a vehementně podporoval invazi na Kypr. Sultána Selima II. zásoboval prvotřídními víny právě z Kypru a Kréty. Nutno podotknout, že byl finančně svázán nejen se Selimem II., ale stal se též významným věřitelem polského a francouzského krále.¹⁴² Nicméně ve vztahu k Benátkám nehrál vždy jen zápornou roli štváče, ale je též známo, že je i několikrát bránil před osmanskou kritikou.¹⁴³

Iberští Židé přišli zrovna v době, kdy byly Benátky velmi zranitelné. Z politické velmoci se transformovaly „pouze“ v obchodní. Velmi zneklidňující byl fakt, že pronikli taktéž do regionální politiky a obchodu: v Egyptě například opět díky svým dobrým kontaktům na oficiálních místech mohli nakupovat koření ještě před tím, než dorazilo do Alexandrie, takže Benátky jej musely nakupovat až od nich. Proto se Benátky roku 1555 rozhodly, že přestěhují svého konzula a kolonii obchodníků z Alexandrie do Káhiry.

Po smrti vévody z ostrova Naxos se vztahy mezi Republikou a Židy zlepšily. Řada jejich kupců zakotvila v Benátkách jako na své nové obchodní základně. V čele stál Daniele Roderiga, jehož zásluhou se dalmatský přístav Split stal vážným konkurentem Raguse. Roku 1577 získal souhlas Serenissimy, aby zde z nefunkčního kláštera udělal noclehárnu a sklad pro židovské a turecké obchodníky přivážející zboží z vnitrozemí. Bylo mu též povoleno vybírat nízká cla, aby Split mohl konkurovat ostatním překladištím. Signoria rozhodla, že výše cla na výrobky dovážené z Osmanské říše přes Split do Benátek bude snížena na polovinu a

¹⁴² Podrobněji viz Inalcik, s. 214-215.

¹⁴³ Goffman, D.: *The Ottoman...* S. 181.

cla na vývoz mýdla, rýže a dalších vybraných komodit bude zrušena úplně. Osmanští Židé přijíždějící do Benátek nemuseli platit žádné pobytové taxy a mohli se usadit v židovské čtvrti.¹⁴⁴ Taktéž byla přijata opatření pro bezpečnost obchodních galér. Roderigaovou zásluhou se Split 20. června 1590 stal svobodným přístavem. Daniele Roderiga patřil ke skupině tzv. západních (sefardských) Židů, kteří však v Republice neměli stejná práva jako němečtí a levantští Židé, proti čemuž se Roderiga snažil bojovat. Nemohli se zde totiž usazovat. Signoria se nejprve zdráhala přijmout zákon o jejich usazování, jelikož se bála o své obchodní zájmy a chtěla se vyhnout možným problémům v této záležitosti s Portou. Nakonec jim, čistě ze zjištěných ekonomických důvodů, povolila trvalý pobyt v délce deseti let a možnost zapojit se do mezinárodního obchodu. Povolení se týkalo pouze levantských a západních Židů. Konvertité - *Marranos*, kteří se chtěli přihlásit ke svému židovství, se mohli bez obav začlenit do benátské společnosti.¹⁴⁵ Židé se zde věnovali nejen obchodu - zejména textilem, ale také půjčkám a lichvě. Roderiga a jeho kolegové byl bezesporu velkým přínosem. Mimo to, že se zasloužil o rozvoj Splitu a jeho prostřednictvím přivedl do Benátek obchod, který by se jim jinak mohl vyhnout, se též velmi angažoval ve smělém plánu vyslat benátské lodě na marocké pobřeží Atlantického oceánu, odkud by mohly dovážet cukr. Záměr však díky španělské a osmanské politice a úspěšným akcím severoafrických pirátů nevyšel.¹⁴⁶

Po roce 1590 byly vztahy mezi Benátčany a jejich Židy, žilo jich zde na dva a půl tisíce, velmi dobré. Dokonce byla změněna i řada restriktivních opatření tak, že např. na cestách nemuseli nosit žlutý či šarlatový turban, ale mohli mít černý. Rabíni a kněží vedli

¹⁴⁴ Inalcik, s. 268.

¹⁴⁵ Lane, F. C.: Venice... S. 303.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 304.

učené disputace a laici zase navzájem navštěvovali koncerty v ghettu či regaty a divadelní představení ve vlastním městě.

Jestli tu byl někdo, s kým měli Židé opravdu velké problémy, kdykoli na něj narazili, tak to byl Řád maltézských rytířů pravidelně zabavující majetky židovských obchodníků na benátských i tureckých lodích, kdy je samotné odváželi do otroctví. Benátský dóže pak často požadoval repatriaci židovských kupců, navrácení jejich majetků a náhradu způsobených škod.¹⁴⁷

Roku 1585 nastoupil na papežský stolec Sixtus V., který provedl revizi politiky svých předchůdců Pavla IV. a Pia V., za jejichž pontifikátů byl postoj k Židům velmi nepřátelský. Jak již bylo uvedeno papež Pavel IV. nechal zkonfiskovat majetek Nových křesťanů a Židů na svých územích - jednalo se především o bohatý přístav Ancona. Sultán si posléze stěžoval, že hodně Židů ze Soluně a Cařihradu poté kvůli tomu zbankrotovalo. Sixtus V. naopak Židy pozval, aby se usazovali na území křesťanských států a věnovali se zde obchodu a bankovníctví. V říjnu 1586 své rozhodnutí podpořil vydáním buly *Christiana Pietas*, která Židy opravňovala zaobírat se jakýmkoli druhem obchodu. V létě následujícího roku pak vydal další nařízení, jež rozšiřovalo ochranu křesťanských kupců na moři také na všechny levantské Židy, jejich lodě a komodity. Papežovo rozhodnutí se samozřejmě setkalo s velkým odporem Rytířů z Malty, kteří považovali za správné bojovat proti všem nevěřícím bez rozdílu. Proto se jej rozhodli okázale ignorovat.

¹⁴⁷ Viz výše.

Ragusa

V dějinách Balkánského poloostrova a jaderské oblasti představoval dubrovnický městský stát velmi zajímavý úkaz. Jeho počátky leží v 7. století, kdy Avari vyplenili dalmatský přístav Epidauros. Jeho obyvatelé odešli zhruba o 15 km severněji a v chráněné zátocě založili město Ragusium, jež postupně vyrostlo do podoby nezávislého městského státu podobného italským městským republikám. Po ovládnutí Balkánu Slovany získalo toto původně čistě latinské město i významnou slovanskou menšinu. Ta pro něj používala název Dubrovnik. Vzhledem k malé rozloze státu a nehostinnosti dalmatského pobřeží se, podobně jako v Benátkách, hlavními hospodářskými činnostmi obyvatelstva stalo loďařství a především obchod. Ten vzhledem k neoddiskutovatelné převaze Benátek ve vodách Jadranu směřoval do balkánského vnitrozemí.

Již v roce 1186 Dubrovnik obdržel obchodní privilegia od Srbska, v roce 1189 následovala Bosna a konečně roku 1191 sama Byzanc. Významná byla zejména dubrovnická správa těžebních aktivit v Kosovu (Trepča, Novo Brdo) a Bosně přetrvávající až do osmanských dob. Rostoucí úspěchy Dubrovniku se nicméně staly trnem v oku Signorii. Ta, posílena triumfálním křižáckým dobytím Cařihradu, město v roce 1205 obsadila a učinila svým vazalským státem, jímž zůstalo až do uherského vpádu v roce 1358, kdy pod nominální suverenitou Budy opět nabylo samostatnosti.¹⁴⁸

Benátská nadvláda trvající 153 let měla klíčový vliv na formování politicko-hospodářských institucí státu, které do jisté míry kopírovaly benátský model. V čele země formálně stál nejvyšší představitel s titulem *rector* (*knez*) a tzv. Malá rada (*Consilium*

minus, Malo vjeće), jejichž jedenáct členů představovalo nejvyšší autoritu soudní a obchodní jurisdikce. Zákonodárná moc ležela v rukou tzv. Velké rady (*Consilium maius, Veliko vjeće*) o počtu 300 členů. Skutečným vládcem státu byl ovšem pět a čtyřicetičlenný Senát (*Consilium rogatorum, Vjeće umoljenih*), složený z kneze, Malé rady a dalších vážených členů dubrovnické společenské a obchodní aristokracie.¹⁴⁹ Kromě přípravy legislativních návrhů pro Velkou radu měl Senát v kompetenci především zahraniční politiku, vysoká úroveň představovala pro tak malý a vojensky naprosto nesoběstačný stát podmínku existence. Tradičně silným mocenským subjektem byla i katolická církev v čele s arcibiskupem.

Dubrovník nicméně nepředstavoval tuhý centralizovaný stát, ostatní společenské složky tvořily relativně autonomní struktury pečlivě střežící své výsady, ať šlo už o obchodní cechy, či korporace námořních kapitánů. Relativní svobodě se těšil i spodní stupeň sociální pyramidy - tedy rolnictvo.¹⁵⁰ V roce 1416 bylo dokonce zcela zakázáno otroctví. Tato liberální politika pochopitelně přitahovala přistěhovalce z okolních zemí, zejména Albánce a Slovany. Koncem 13. století ve městě i státě slovanský živel zcela převládl. Až do konce své existence v roce 1806 si nicméně Dubrovník díky katolické orientaci a benátskému vlivu uchoval unikátní multikulturní a trilingvní (latina, italština, jihoslovanština) charakter stimulující především v období renesance mohutný rozvoj uměleckých, vědeckých a literárních aktivit.

Po dobytí města Uhrami byla benátská správa zrušena a nahrazena novou, která umožnila budovat vlastní loďstvo a zahájit

¹⁴⁸ Více viz Sugar, P.F.: *Southeastern Europe under Ottoman Rule 1354-1804*. S. 171.

¹⁴⁹ Srovnej se strukturou politické moci v Benátkách.

¹⁵⁰ Ačkoli drtivou většinu půdy vlastnil klérus či patriciát, rolníci nebyli znevlněni, měli právo svobodné migrace a v případě prohřešku byli souzeni státním soudem podle platných zákonů a nikoli příslušným majitelem půdy.

podnikatelské aktivity ve východní polovině Středomoří. Roku 1373 obdržel Dubrovník od papeže právo na obchod s islámským světem. To mu usnadnilo budování kontaktů s novou rostoucí velmocí ve východní Evropě - osmanskými Turky.

První dohoda byla uzavřena již v roce 1397 a týkala se povolení dubrovnických obchodních aktivit v osmanských částech Balkánu. V praxi tedy byla obnovena původní privilegia, jež měl Dubrovník od Byzance či Srbska. Senát již na konci 14. století velice prozíravě rozpoznal v Osmanské říši budoucího hegemona Balkánu, navzdory stále ještě silnému postavení Uher. Svou obratnou diplomacií Senát zabránil okupaci země a její přeměně v obyčejný osmanský *sancak*. Tato pružnost se velice osvědčila zejména v 15. století, jež bylo vyplněno řadou svatých válek proti Turkům. Podobně jako v Benátkách však národní zájem zvítězil nad ideami katolického univerzalizmu. V roce 1432 papež Dubrovníku povolil obchod s Osmany. Město neparticipovalo na žádném významném protitureckém tažení (1444 Varna, 1453 Cařihrad) a odmítlo nabídky spojení ze strany Skanderbega i Matyáše Korvína.¹⁵¹

Vrcholná smlouva Dubrovníku s Osmanskou říší byla uzavřena v roce 1458, ve své definitivní verzi platné až do počátku 19. století pak v roce 1481. Dubrovník se stal vasalským státem Osmanů s povinností platit roční tribut 12 500 dukátů ve zlatě.¹⁵²

Tato koexistence se pro obě strany ukázala jako nesmírně výhodná. Pro Osmanskou říši představoval Dubrovník svého druhu unikátního obchodního agenta ve stycích se západní Evropou a nástroj jejich průniku do Jaderského moře, které jinak ovládali Benátčané. Osmany zaštitěný Dubrovník se tak prakticky stal

¹⁵¹ Sugar, s. 173-174.

¹⁵² Tamtéž, s. 173.

nenapadnutelným konkurentem Signorie a částečně oslabil její dříve neotřesitelné pozice v regionu. Dubrovník představoval pro Cařihrad rovněž hlavní zdroj nesmírně žádaného luxusního zboží ze Západu. Nezastupitelnou úlohu hrál rovněž jako osmanské okno do Evropy. Velká část zpravodajských informací přicházela k Portě právě přes něj.

Po uzavření smlouvy z roku 1481 mohli dubrovničtí obchodníci obnovit a posílit síť svých tradičních kolonií v balkánském vnitrozemí a s postupující osmanskou expanzí zakládat kolonie nové: např. v Uhrách. Tyto kolonie měly právo exterritoriality a byly spravovány po vzoru samotného Dubrovníku. Jejich občané, jichž bylo v 16. století po celém území Osmanské říše asi 3 000 (tj. na 10% obyvatel státu!)¹⁵³ neplatili v Osmanské říši žádné daně a na rozdíl od občanů jiných vasalských zemí (Valašsko) se po roce pobytu automaticky nestávali poddanými sultána.

Při exportu byli dubrovničtí obchodníci zdaněni 2% clem jako všichni ostatní obchodníci, při dovozu do Osmanské říše pak 5% v případě prodeje zboží v Cařihradu, Drinopoli a Burse a pouhými 2% na ostatních územích země. Pro srovnání, všichni zahraniční obchodníci byli zdaněni 5% clem, domácí křesťané 4% a domácí muslimové pak clem ve výši 3%.¹⁵⁴ Na vlastním území Osmanské říše pak nepodléhali Dubrovničané povinnosti platit transitní, event. jiné, poplatky spojené s obchodem. Stejně tak je osmanské výhody chránily před zápisy do daňových registrů a pronikání benátského monopolu na obchod se solí, kterou nakupovali z Bosny a Hercegoviny. Díky tomu bylo jimi transportované zboží levnější.

¹⁵³ Tamtéž, s. 176.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 177. Inalcik, s. 260.

Z diplomatického a právního hlediska byl Dubrovník jakožto platicí stát považován za *dár al-islám* (jako ostatně všechny vazalské státy platicí sultánovi tribut, který mohl být z právního hlediska považován za charádž (haraç))¹⁵⁵, jeho občané pak měli status *dhimmi* (*zimmi*) a to i na vlastním dubrovnickém území. Mezi Dubrovníkem a Cařihradem byly uzavírány klasické smlouvy, tzv. *ahdname*, jako mezi ostatními vasalskými státy vůči Portě. Jistý problém představovalo státoprávní uspořádání Dubrovníku. Osmané totiž nedisponovali zkušenostmi a ani teoretickým konceptem pokud jde o kolektivní oligarchickou vládu a své dosavadní smlouvy uzavírali vždy s konkrétním panovníkem osobně (perský šáh, mamlúcký sultán, dóže, císař apod.). Anonymita mnohočlenného vedení a jistá neprůhlednost jeho rozhodovacích procesů poněkud mátna osmanské diplomaty a úředníky a zvýhodňovala Senát, který tak mohl s Osmany do jisté míry manipulovat. Respekt Osmanů k této instituci, ale i určitá nejistota, byly ostatně vyjádřeny i tím, že jeho členové byli v osmanských dokumentech označováni jako *beyler* (páni)¹⁵⁶, tedy titulem vyhrazeným pouze pro nejvyšší špičky osmanské společnosti.

Osmané rovněž okamžitě uznali formální transformaci Dubrovníku v republiku (koncem 15. století) a umožnili zřízení funkce stálého velvyslance u Porty, jakož i otevření několika dubrovnických konzulátů na území Rumélie. Dubrovničtí obchodníci zakládali kolonie ve všech významných městech Osmanské říše a Balkánu. Rychle začali dominovat vnitřnímu regionálnímu obchodu. Jelikož jejich odpor k Benátkám byl stejně velký jako u florentských kupců, bylo jasné, že se obě města proti Republice na laguně spojí. Z tohoto spojení vzešel poměrně

¹⁵⁵ Sugar, s. 174.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 175.

dobře prosperující dálkový obchod. Florentinové vozili své textilní výrobky do Ancony, odtud bylo zboží převezeno do Ragusy zajišťující jeho distribuci po vnitrozemí Osmanské říše. Benátky tomuto transportu přes Jadran nedokázaly zabránit, ba co víc, Ragusanům se podařilo dovážet zboží i z Alexandrie a dalších levantských přístavů a pak je odesílat dále do Anglie. Hlavní obchodní artikly dubrovnického obchodu tvořilo především obilí, sůl, kůže, vlna a kovy nutné k výrobě mincí.

Obchodní aktivity Dubrovniku na Jadranu logicky narostly s každou benátsko-osmanskou válkou. Během čtvrté války v letech 1537-1540 Republika žádala Dubrovník o pomoc, který jí následně povolil používat své lodě, aby mohla dostát svým obchodním závazkům mimo Osmanskou říši. S koncem každé benátsko-osmanské války musel ale zákonitě přijít pokles dubrovnických výnosů z obchodu, který se přesunul zase zpět do benátských rukou. V letech 1538-1541 dosahovaly raguské příjmy z cel 52 tisíc dukátů ročně, kdežto v období let 1552-1555 to bylo jen 19 700 dukátů. Pokles po páté válce v letech byl ještě markantnější. Ze 106 tisíc dukátů za každý rok v rozmezí 1570-1572 to bylo 28 tisíc ročně v letech 1576-1580.¹⁵⁷ Přestože se v poslední čtvrtině 16. století začal stále více ke slovu dostávat benátský přístav Split, Ragusa zůstala i nadále zásadním konkurentem.

Dubrovník se stal nejprotěžovanějším nemuslimským státem v rámci Osmanské říše. Svého dobrého postavení u Porty často využíval k neustálému předávání petic tu se stížnostmi na piráty - především sendžské uskoky, tu zase na Benátky. Dokonce se mu podařilo vyjednat poskytnutí námořní ochrany osmanskými loděmi, které vyjížděly na své pravidelné hlídky z Drače a Baru.

¹⁵⁷ Lane, F. C.: Venice... S. 302. Inalcik, s. 262.

Pro Dubrovník byla osmanská nadvláda zárukou udržení poměrně vysoké míry nezávislosti, prosperity a v neposlední řadě i nejúčinnější ochranou proti konkurenčním Benátkám. Ostatně sultánova obrovská armáda byla dostatečným zastrašujícím prostředkem proti jakémukoli potenciálnímu agresorovi. Dubrovničané tak dokonale a důsledně zužitkovali státnické a obchodní vědomosti a zkušenosti nabyté od Benátčanů. Vlastním diplomatickým umem, jímž si zajistili ochranu v té době všemocného Cařihradu, ovládli nemalou část jejich obchodních aktivit.

Piráti ze Západu

Od druhé poloviny 16. století začalo do vod východního Středomoří, které Serenissima považovala za své výsostné teritorium, připlouvat stále větší množství lodí ze západu. Nejmenší nebezpečí představovali Španělé, jelikož nebyli tak zdatnými obchodníky a soustředili se spíš na své diplomatické a válečné pŕtky s „nevěřícími“ – ať už to byli muslimové či protestanti. O mnoho větším rizikem byli Francouzi, kteří obratnou politikou vůči sultánovi vždy elegantně dosáhli svého cíle. Největší starosti však Signorii způsobovali Angličané.

Kapitulace, kterých Francie dosáhla roku 1569, tedy v době, kdy Porta vyhlásila Benátkám válku o Kypr, zahrnovaly velmi mnoho výhod, které šly samozřejmě na úkor Republiky svatého Marka. Díky nim mohla Francie konečně zaujmout místo Benátek v levantském obchodu, jelikož dřívější kapitulace z roku 1536, které, jak zde již bylo řečeno, představovaly spíše jen jakousi

„přátelskou dohodou“, nikdy však z důvodu chybějšího sultánova podpisu nevstoupily plně v platnost. Později byl ke kapitulacím připojen i článek, jež dovoľoval plavit se na francouzských lodích i jiným subjektům než francouzským.¹⁵⁸ V okamžiku, kdy Porta zjistila, že Angličané a Holanďané jsou taktéž nesmiřitelnými bojovníky proti Habsburkům, udělila jim samostatné kapitulace.

Angličané používali jako svou základnu pro levantský obchod ostrov Chios, proto když ho Osmané roku 1566 získali, vynaložila anglická diplomacie zánčné úsilí na konsolidaci vztahů. Po obdržení kapitulací pak přesunuli svá aktiva do Smyrny, která díky evropským obchodníkům, jež zde měli své stálé zastoupení v obchodu s Malou Asií a Íránem, začala notně nabývat na významu.

K prvnímu oficiálnímu kontaktu mezi Alžbětou I.(1558-1603) a Portou došlo roku 1575, kdy William Harborne, coby první anglický vyslanec u sultánského dvora, obdržel jmenovací dekrety. Anglie se svých kapitulací dočkala roku 1580, k jejich ratifikaci pak došlo o tři roky později. Nutno podotknout, že uzavření kapitulací bránily jak Benátky, tak Francie, pod jejichž vlajkami se mnohdy angličtí kupci plavili. Logicky si tak oba státy snažily zachovat svůj vliv politických a ekonomických prostředníků. Porta k tomuto kroku samozřejmě přistoupila poučena lepantskou katastrofou, jelikož již dopředu kalkulovala s pro Osmanskou říši životně důležitými dodávkami anglického cínu, olova a oceli pro případ dalších válečných střetů s katolickými nepřáteli. Dalším, neméně důležitým bodem byl fakt, že se Porta chtěla vymanit ze sféry benátského obchodního vlivu. Aby sultán vytěžil z nelítostného boje mezi katolíky a protestanty co nejvíce, povolil anglickým pirátům používat osmanské námořní základny v severní Africe, Albánii a Morei. Někteří angličtí piráti se dokonce spojili s alžírskými a

¹⁵⁸ Inalcik, s. 194.

tureckými korzáry a podnikali společné akce v Atlantiku. Sultán, dobře obeznámen s celou situací prostřednictvím Ragusy, Francie a Židů, vše sledoval z bezpečné vzdálenosti svých paláců ve městě na Bosporu.

Tímto okamžikem začal strmý pokles výkonnosti benátského obchodu na Východě. Republika dovážela na Britské ostrovy hrozny a víno z Kefalonie, Zakyntu a Kréty, zpět se její lodě vracely s vlnou, látkami a cínem. Každoročně tak odplouvalo do Anglie pět až šest velkých veslic, až jednou anglická královna Alžběta I. naznala, že využívat prostředníka, ještě navíc katolického, není vhodné. Od roku 1580 Angličané začali jezdit na benátské ostrovy v Jónském moři přímo a přímo zde také začali obchodovat se svým zbožím. Proto Senát 26. ledna 1581 nařídil všem svým poddaným, aby s okamžitou platností přerušili veškeré obchodní vztahy se Západem. Dekret však nebyl příliš účinný: jak v dobových textech zmiňoval např. Girolamo Contarini, kapitán velké obchodní galéry, valná většina zboží naložená na Kefalonii, Zakyntu či Korfu v roce 1589 patřila Angličanům. Podobná varování zasílal též *Provveditore* Zakyntu Maffio Michiel ve svých dopisech dóžeti. Roku 1582 byla podepsána mezi královnou Alžbětou I. a Serenissimou smlouva, která benátským lodím zaručovala, že se mohou, přinejmenším do konce století, vrátit na anglické obchodní cesty. Z toho je tudíž patrná benátská obchodní přítomnost v Severním moři v letech 1583-90. Po roce 1593 už ale bylo na trase mezi Benátkami a Southamptonem více anglických a holandských nežli benátských lodí, jež přepravovaly především vlnu, látky, obilí, cukr, sůl a ryby.¹⁵⁹

Není pochyb, že Angličané a Holanďané kombinovali svůj obchod ve Středomoří s pirátskými akcemi. Výjimečnost jejich

¹⁵⁹ Tenti, s. 59-61.

lodstva spočívala v tom, že bylo vybaveno stejně dobře pro obchod, jakož i válku. Typem lodí, jaké používali angličtí a holanďtí prítáti, byly tzv. *bretone*. Jednalo se o veslice střední tonáže se čtvercovými plachtami, jež bylo možné vyzbrojit i dvaceti až třiceti bronzovými či železnými děly. Byly sice menší, než klasické benátské veslice, ale zato rychlejší, lépe ovladatelné na volném moři a vyžadující přítomnost menší posádky. Postupem času se ukázalo, že protestanti jsou jako piráti mnohem nelítostnější než kdokoli jiný. Jedině díky této metodě mohli uspět. Jelikož, jak píše Tenti: „Středozemní moře té doby se podobalo spíše lesu plnému banditů“. Protestanti ze severu útočili na Turky jako neznabohy a na katolíky jako papežence. Nejednalo se o žádnou novou křížovou výpravu, ale jen a pouze o získání kořisti a zničení majetku nepřítele.

Osmanské ceny obecně korespondovaly s těmi nejnižšími v Evropě, ačkoli mnohdy vykazovaly značné výkyvy ve svých hodnotách jako např. v 70. letech 16. století a pak v letech 1610-20. Obecně se dá hovořit o tom, že nárůst cen pšenice v období let 1550-1640 byl rovnoměrný. V praxi to znamená, že na přelomu 70. a 80. let 16. století vzrostla cena pšenice nejprve asi o 25%, mezi lety 1585 a 1590 o dalších 25% a mezi lety 1590 a 95 pak téměř o 75% z důvodu hladomoru, který zachvátil celou oblast Středomoří.¹⁶⁰ Avšak i přesto zaostávaly osmanské ceny výrazně za těmi italskými, a to obzvláště v 80. letech 16. století.¹⁶¹ Kvůli velkému rozdílu mezi cenami v Evropě a Osmanské říši byl rentabilní i obchod s rýží a olivovým olejem. Export (z Osmanské říše) zmíněných komodit profitoval tehdy, pakliže byly osmanské a italské ceny v poměru 1:2. Do těchto propočtů byly již zahrnuty

¹⁶⁰ Longworth, P.: *The Rise and Fall of Venice*. S. 237.

¹⁶¹ Inalcik, s. 207.

náklady na převoz, daně, pojištění či ztráty ve prospěch pirátů. Tyto faktory bylo důležité zohlednit především při obchodování ve velkém objemu. Náklady na transport průměrné zásilky zboží po zemi se pohyboval v následujícím poměru: za 10 kg zboží přepravovaného na vzdálenost 100 km se náklady pohybovaly mezi 5 a 47 g stříbra, ve většině případů se ale cena vyhoupla až na 100-120 g stříbra. Náklady na transport z Istanbulu do Itálie dosahovaly průměrně 10-15 g stříbra na kilogram zboží, k čemuž bylo nutno ještě připočítat v průměru 7 až 29 g stříbra na pokrytí daňové povinnosti.¹⁶² Na počátku 17. století dosáhly osmanské ceny rekordních hodnot a značně se tak přiblížily cenám evropským, což mělo logicky negativní dopad na osmanský export, zvláště pokud šlo o vlnu, usně, vosk a hedvábí.¹⁶³

Angličtí obchodníci se v Osmanské říši těšili značným výhodám, z nichž pro obchod bylo velmi důležité snížení celních poplatků z pěti procent, která platily ostatní státy, na procenta tři.¹⁶⁴ Francie takového kroku dosáhla až při znovupotvrzení kapitulací roku 1673. Avšak mnohdy docházelo k rozepřím mezi anglickými a osmanskými obchodníky, jelikož každý přístav si do značné míry mohl regulovat své daňové zatížení sám. Díky kapitulacím a dekretu královny Alžběty mohla být v září roku 1581 založena Turecká společnost. V lednu 1592 se skupiny kupců, do té doby obchodujících pod názvy Benátská a Turecká společnost, sjednotily do Levantské společnosti. Ta si monopolizovala anglický obchod ve východním Středomoří a zaujala též místa, která dříve patřila benátským a osmanským kupcům. Již záhy si anglická koruna vytvořila síť vlastních obchodních základen spolu s konzuláty po celé oblasti: Aleppo roku 1580, egyptskou Alexandrii 1583, řecký

¹⁶² Tamtéž, s. 207-208.

¹⁶³ Tamtéž, s. 208.

Patras 1589 a Smyrnu 1611. V Athénách, Soluni a Akře angličtí obchodníci spadali pod ochranu francouzského konzula. Podobně jako dříve Benátky se i Anglie prostřednictvím svých obchodníků usazených ve výše jmenovaných centrech snažila o odbyt svého zboží. Především pak toho vlněného, které bylo díky již zmíněné daňové politice, nižším nákladům na transport a „pirátské ochraně“ levnější než například to benátské. Anglické výrobky tak zaplavily nejen osmanský trh, ale přes Galatu a Bursu se dostávaly i dále na východ do Íránu a dalších středoasijských zemí. Masivním přílivem levných výrobků ze severozápadu Evropy, zejména pak vlny, kůže a látek, na blízkovýchodní trhy Levantská společnost zcela zničila po staletí budovaný benátský obchod ve východním Středomoří.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 368.

Závěr

Raný novověk byl z hlediska historie Benátské republiky velmi pestrým obdobím plným převratných událostí. V prvním roce novověku - tedy v roce 1492, Isabela Kastilská a Ferdinand Aragonský dobyli muslimskou Granadu, vyslali Kolumba na jeho pionýrskou plavbu a finančně podpořili volbu nového papeže v osobě Španěla Alexandra VI. Borgie (Borja). Přestože se tyto převratné momenty evropské historie udály ve Španělsku, které se může zdát být příliš vzdálené, měly bezprostřední vliv na Benátky i na Blízký východ. Muslimští vládcové poznali sílu svého křesťanského protivníka neustále je nutícího k ostražitosti, i když se jejich země nacházely na druhém konci Středoziemního moře. Objevení Nového světa zahájilo éru zámořských výprav s cílem najít nové obchodní cesty na východní trhy a prolomit tak závislost na italských - zejména benátských a janovských, a muslimských obchodnících a rovněž i na vysokých clech mamlúků. Alexander VI. se stal „hostitelem“ bratra osmanského sultána, což působilo v křehkých křesťansko-muslimských vztazích značné napětí.

Během 16. století došlo mezi Benátkami a Osmanskou říší pouze ke třem válečným konfliktům, po jejichž skončení se obě strany vždy snažily co nejrychleji navázat na předchozí oboustranně výhodnou spolupráci. Hlavním, a mnohdy i jediným, cílem Republiky svatého Marka byl obchod. Jako obchodníci na prvním místě byli Benátčané ochotni podřídit nejvyšší možnou míru svého úsilí dosažení zisku. Přestože někdy nebyl výnos maximální, svou prozíravou politikou si Republika dokázala obchodní aktivity udržet

i v dobách, kdy jiné státy zažívaly značný ekonomický, ale i politický, propad. Aby Serenissima dokázala uchránit své ekonomické zájmy v Levantě, zachovávala přísnou proosmanskou neutralitu. S tímto benátským postojem se však nikdy nesmířil Řád rytířů svatého Jana, který byl, ač dvě století po křížových výpravách, zastáncem tvrdého a nikdy nekončícího boje proti nevěřícím. Když však Benátky vstoupily do války s Osmany, stáli johanité pokaždé po jejich boku.

Postupem času si Porta začala z benátského impéria kousek po kousku odlamovat jednotlivé části, až Signorii nakonec zůstalo několik pozic na Peloponésu, prstenec ostrovů v Jónském moři a především Kréta. Ale i o tu Republika přišla ve vyčerpávající válce s Osmanskou říší v letech 1645-1669.

Nezadržitelný propad Benátek i Osmanské říše začal po bitvě u Lepanta roku 1571. Benátky spolu se Svatou Ligou sice zvítězily v bitvě, která vstoupila do dějin jako jedna z největších, ale Osmané vyhráli, zásluhou poválečné diplomacie, válku. Pro obě strany se rok 1571 stal začátkem konce. Benátky ztratily pro obchod klíčový Kypr a za zbylé pozice musely zaplatit nejen závratnými finančními částkami, ale také výjimečným diplomatickým úsilím, které je na dlouhou dobu vyčerpalo. Osmanská říše brzy dosáhla konečného limitu své teritoriální expanze, aniž by však ustoupila od tradičního a postupně zastarávajícího modelu *tímársko-sipáhíjského* feudálního systému. Postupné pronikání západního kapitálu vedlo k postupné hospodářské a finanční závislosti na západoevropských státech. Navzdory stále účtyhodné vojenské síle a relativní společenské a hospodářské stabilitě se Osmanská říše pomalu stávala kolosem na hliněných nohou.

Benátky byly zcela závislé na středomořském obchodě. Lukrativní pozice, ze kterých Republika žila, byly atakovány a

následně i rychle převzaty počínající silou protestantského obchodu. Nebývale účinnou silou při jeho prosazování se stali angličtí a holanďtí piráti systematicky ruiniující benátské obchodní loďstvo. Osmanské kapitulační smlouvy s katolickou Francií byly podepsány roku 1569, s protestantskou Anglií roku 1581 a Nizozemím roku 1611. Sultán poskytl novým státům natolik výhodné podmínky, na jejichž základě se mohly chopit pozic, jež původně náležely Benátkám. Republika pomalu začala ztrácet schopnost konkurovat i jejich rychlejším a praktičtějším lodím¹⁶⁵, které byly prověřeny nelítostnými vodami Atlantiku. Nový kapitál, účinnost pirátských akcí i svěží vítr z Atlantiku odvál benátský obchod z Levanty do propadliště dějin.

¹⁶⁵ Lodě typu „*bretone*“.

Příloha I.

Benátsko-osmanská diplomatika

Následující stránky jsou shrnutím poznatků, které jsou převzaty z publikace Hanse Theunissena *Ottoman-Venetian Diplomats: the Ahd-names. The Historical Background and the Development of Category of Political-Commercial Instruments together with an Annotated Edition of Corpus of Relevant Documents.*, jejíž jednotlivé kapitoly jsou volně přístupné ve formátu pdf na internetovém portálu Electronic Journal of Oriental Studies (EJOS) Utrechtské univerzity. Další informace k tomuto tématu je možno najít např. v knize *The Ottoman Empire and Early Modern Europe* v kapitole *The Ottomans in Renaissance diplomacy* (s. 183-188) autora Daniela Goffmana nebo v kapitole *International Trade: General Conditions* (188-217) v knize *Economic and Social History of the Ottoman Empire* editorů Halila Inalcika a Donalda Quataerta.

Kapitulační smlouvy byly uzavírány na principu „zajištění bezpečí“, neboli *aman*, jež bylo formálně garantováno hlavou muslimského státu, výměnou za slib přátelství na straně druhé. Byly tedy dojednávány mezi zcela konkrétními osobami¹⁶⁶, a proto je bylo nutné obnovovat nejen po každé válce, ale také při nástupu nového sultána na trůn. Základem smluv se stala garance jistot, na něž se

¹⁶⁶ Výjimkou představovala Ragusa, kde byly kapitulace sjednány s kolektivem. Viz výše.

pak vázaly ostatní politické a především ekonomické otázky. Kapitulace patřily do kategorie dokumentů zvaných *ahdname*.¹⁶⁷

Obecně se oficiální osmanské dokumenty skládaly z několika předem daných částí - v osmanské turečtině nazývaných *erkan* (sg. *rükn*), které tvořily vnitřní strukturu dokumentu. Ne všechny dokumenty však nutně musely obsahovat všechny tyto prvky (*erkan*). Všeobecně byl ale každý dokument vydaný osmanskou dvorskou kanceláří koncipován na základě těchto prvků. Text dokumentu pak můžeme rozdělit na dvě části: protokol a text. Samotný text pak byl umístěn mezi dvěma protokoly, jež se proto nazývaly úvodní a závěrečný.

Úvodní protokol sestává z následujících částí:

1. *Invocatio* (da'vet)¹⁶⁸: úvodní větou listiny je zde *formula devotionis* „Ve jménu Boha“.
2. *Intitulatio* ('unvan) obsahuje jméno a hodnost osoby, jejímž jménem je dokument vydáván, včetně jejích titulů. Někdy též obsahuje *intitulatio formuli devotionis*.
3. *Inscriptio* (elkab) sestává ze jména, adresy a titulů (elkab).
4. *Salutatio* (du'va) je zdravice následující po *inscriptiu*.

Text dokumentu je složen z následujících částí:

5. *Expositio-narratio* (nakl, iblağ, tasrih). V této části dokumentu jsou uvedeny situace, které předcházely vydání dokumentu (*expositio*) a dále je zde podáno vysvětlení k vydání dokumentu (*narratio*).
6. *Dispositio* (hükm, emer) sestává z aktuálního rozhodnutí, které bylo učiněno: např. to mohl být nějaký sultánův příkaz nebo jím garantované privilegium pro jiný stát.

¹⁶⁷ Inalcik, s. 189.

¹⁶⁸ V závorkách jsou termíny v osmanské turečtině.

7. *Sanctio* (te'kid) je potvrzením dispositia. Často bývalo ve formě varování a mnohdy též obsahovalo prokletí *comminatio* (la'net) nebo zapřísahání (yemin). Ve většině smluv bylo shrnuto do věty, ve které se sultán zavazoval, že bude dodržovat mír stejně dlouho jako protějšší strana.
8. *Corroboratio* neboli potvrzení hodnověrnosti dokumentu. Tím bývala sultánská *tuğra*, která byla kaligraficky vyhotovena v záhlaví dokumentu.
9. *Datatio* (tarih) - datum vydání dokumentu.
10. *Locatio* - místo vydání dokumentu.
11. *Legitimatío* je tvořeno buď sultánskou *tuğrou* nebo pečeti (mühr), které jsou známkou pravosti dokumentu a činí jej platným. V dokumentech napsaných sultánovým jménem je legitimatío automaticky jeho *tuğra*. V dalších dokumentech to mohou být *pençe* vezíra nebo pečeť. Legitimatío sice bylo posledním prvkem dokumentu, *tuğra* však bývala umístěna nahoře - obyčejně pod invocatiem, ovšem nad textem.

Dokument z roku 1403

Tato nejstarší známá smlouva mezi Osmany a skupinou křesťanů států: Benátkami, Janovem, Byzancí, rytíři svatého Jana z Rhodu a zástupci několika států z oblasti jihovýchodního Balkánu, byla dojednána těsně po bitvě u Ankary roku 1402 jedním z Bayezidových synů Süleymanem Çelebim. Smlouva pak byla podepsána v prvních dvou měsících roku 1403 v Gallipoli. Originál, který se však nedochoval, byl v napsán turecky a z něj pak byla

pořízena kopie v italštině.¹⁶⁹ Dispositio obsahuje též klauzule o obchodu.

Dokument z roku 1411

Smlouva z roku 1411 uzavřená mezi Musou Çelebim a benátským hlavním kapitánem Perem Loredamem je obnovením smlouvy z roku 1403. Byla podepsána v cařihradské čtvrti Fanar a Salumbria v srpnu až září 1411.

Dokument z roku 1419

Byl uzavřen mezi sultánem Mehmedem I. a benátským bailem Bertucci Diedem 5. prosince 1419 v Edirne (Adrianopolis) poté, co Benátky roku 1416 zaútočili na Gallipolský poloostrov. V expositiu-narratiu je např. zmíněno benátsko-osmanské nepřátelství či příjezd benátského velvyslance a dosažení míru mezi oběma stranami. V sanctiu se Mehmet I. zavazuje, že bude dodržovat mír po stejnou dobu jako Benátky.

Dokument z roku 1430

Řecky psaná smlouva byla uzavřena mezi Muradem II. a Benátkami v Edirne 4. září 1430. V expositiu je zmíněna válka v letech 1423-1430, která uzavření smlouvy předcházela, a taktéž i příjezd ambasadora a uzavření míru. Nejdůležitější je však fakt, že je ve smlouvě zakotvena klauzule, která zaručuje osmanským obchodníkům stejná práva na benátských územích, jaká mají zase obchodníci z Benátek na území Osmanské říše.

¹⁶⁹ Podrobný rozbor smluv a jejich turecké a italské verze viz Theunissen, s. 185-635.

Dokument z roku 1446

Je obnovením smluv z roku 1430. Vydal jej Mehmet II. 23. února 1446 v Edirne. Je to nejstarší dochovaný osmanský dokument napsaný řecky.

Dokument z roku 1451

Představuje další smlouvu, již byly obnoveny ty předchozí. Byla podepsána Mehmedem II., ačkoli nebyl s Benátkami v válečném stavu. Proto se také v expositiu-narratiu hovoří o míru.

Dokument z roku 1454

Tato smlouva byla uzavřena po dobytí Cařihradu. Mehmet II. ve smlouvě nehovoří o válce, ačkoli Benátčané bojovali po boku Byzantinců, naopak hovoří o existujícím míru. Smlouva byla sepsána italsky a podepsána 18. dubna 1454 v Cařihradu.

Dokument z roku 1479

Tato smlouva byla uzavřena 25. ledna 1479 v Cařihradu po druhé osmansko-benátské válce v letech 1463-1479. Dokument se zachoval v řecky psaném originálu.

Dokument z roku 1482

Po smrti sultána Mehmeda II. byla jeho synem Bayezidem II. uzavřena nová smlouva, která obnovovala mír z roku 1479. Dochovala se řecké i turecké verzi, které se však navzájem liší.

Dokument z roku 1503

Smlouva byla ujednána po třetí osmansko-benátské válce z let 1499-1502. Jedná se pouze o vylepšenou verzi smlouvy z roku 1502, ke které byla pouze přidána sultánská *tuğra*. Dokument se zachoval jak v řečtině, tak turečtině. Expositio-narratio uvádí podmínky, za kterých Bayezit mír uzavírá. Smlouva měla pouze provizorní charakter.

Dokument z roku 1513

Byl uzavřen mezi Selimem I. a Benátkami po abdikaci a následné smrti sultána Bayezida II.

Dokument z roku 1517

Smlouvu uzavřel sultán Selim I. 8. září 1517 v Káhiře po dobytí Sýrie a Egypta. Nové upořádání sil v oblasti vyžadovalo obnovení stávajících smluv. Benátky chtěli zanést tyto významné změny do těla dokumentu a vyřešit tím také otázku placení tributu za Kypr, který před dobytím obou oblastí odváděly mamlúckému sultánovi do Káhiry. Dokument je zachován ve dvou verzích - první v osmanské turečtině a druhý v latině a italštině.

Dokument z roku 1521

Smlouva byla uzavřena mezi Süleymanem I. a Benátkami po smrti Selima I.

Dokument z roku 1540

Nejprve byl vyhotoven koncept, který taktéž obsahoval všechny náležitosti. Expositio-narratio vzpomíná příjezd benátského ambasadora, podmínky míru - odstoupení měst Napolí di Romania a Monemvasia Benátkami a zaplacení tributu ve výši 300 tisíc dukátů. Dodatková klauzule hovoří o statutu pěti sporných pevností v Dalmácii.

Konečná verze smlouvy hovoří navíc o navrácení jedné ze sporných pevností - Degirmenler, Benátkám. Pokud jde o zbývající čtyři pevnosti, tak budou Benátky, dle Süleymanova rozhodnutí, respektovat jím vyslaného *emir-i şerifa*.

Dokument z roku 1567

Smlouva, která byla uzavřena mezi sultánem Selimem II. a Benátkami po smrti sultána Süleymana I., plně respektuje závazky vyplývající ze smlouvy z roku 1540. Její znění je totiž včleněno do textu expositia-naratia nové smlouvy.

Dokument z roku 1573

Smlouva byla vyhotovena po páté osmansko-benátské válce, během níž Osmané dobyli Kypr. Svatá liga, jejíž součástí Benátky byly, sice vyhrála bitvu u Lepanta roku 1571, ale smlouva byla vítězstvím Osmanů. Struktur dokumentu je neobvyklá, jiná než u těch předešlých i následujících. Text je poměrně krátký a neopakuje všechny výsady, kterých se Benátkám dostalo ze strany Osmanů. Expositio-naratio poukazuje na to, že Benátčané byli nuceni přijít s nevýhodnými a ponižujícími podmínkami a požádat sultána o jejich přijetí. Sultán tak podpisem smlouvy učinil.

Dokument z roku 1575

Smlouva byla uzavřena po smrti Selima II. jeho synem Muradem III. Jde pouze o obnovení smluv uzavřených jeho předchůdci.

Dokument z roku 1576

Dokument je pouze potvrzením smlouvy z předešlého roku.

Dokument z roku 1595

Tímto dokumentem začala nová fáze ve vývoji osmanských *ahdname*. Během let 1540-1576 smlouvy bývaly obnovovány pouhým přepsáním starších kapitulací do *expositia-narratia* nové smlouvy. Od roku 1595 bývaly existující smlouvy obnovovány mnohem praktičtějšíм způsobem bez prepisování starších textů. Smlouvy z následujících období pouze aktualizovaly *expositio-narratio* přidáním jména dóžete, benátského vyslance a předchůdců vládnoucího sultána. Smlouva z roku 1595 byla uzavřena mezi sultánem Mehmedem III. a Benátkami.

Dokument z roku 1604

Tento dokument byl podepsán sultánem Ahmadem I. po smrti jeho předchůdce Mehmeda III.

Všechny smlouvy obsahovaly prakticky stejná ujednání. Vždy šlo o vymezení politických i obchodních závazků jedné či druhé strany nebo obou navzájem. Většina smluv též projednávala otázku zajatců a jejich propouštění na svobodu.

Obchodních výsad se Benátkám dostalo samozřejmě i dříve: za Ajjúbovců to bylo celkem sedm textů, z nichž čtyři pocházely od místních ajjúbovských vládců ze Sýrie - byly to smlouvy z let 1207/8, 1225, 1229 a 1254, a tři z Egypta: 1208, 1238 a 1244. Od mamlúků pocházelo asi dvacet dokumentů, které měly někdy politický aspekt, avšak mohly být i čistě ekonomické povahy.¹⁷⁰ Smlouvy byly vydány v následujících letech: 1254, 1258, 1289, 1302, 1345, 1355, 1361, 1375, 1391, 1415, 1422, 1431, 1442, 1449, 1461, 1473, 1490, 1504, 1512 a 1516. Od seldžuckých vládců jsou známy čtyři smlouvy, zachovala se však pouze jedna a to ta z března 1220 uzavřená mezi Giacomem Tiepolem a sultánem 'Alá'u 'd-Dínem Kajkubádem I.¹⁷¹

¹⁷⁰ Klasifikací soudobých smluv, ať už politických, obchodních, nebo ryze soukromých, a administrativou dvorských kanceláří se zabíral ve své příručce *Subh al-'ašá fí Siná'at al-inšá'* (Světlo ranního úsvitu pro slabozrakého v umění správného slohu) al-Qalqašandí (+1418). Příručka sloužila pro úředníky mamlúcké dvorské kanceláře.

¹⁷¹ Podrobněji viz Theunissen, s. 37-51.

Příloha II.

Seznam dóžat 726- 1797

726-737 Orso Ipato	942-959 Pietro Candiano III.
737-742 <i>Interregnum</i>	959-976 Pietro Candiano IV.
742-755 Teodato Ipato	976-978 Pietro Orseolo I.
755-756 Galla Gaulo	978-979 Vitale Candiano
756-764 Domenico Monegaro	979-991 Tribuno Memmo
764-775 Maurizio Galbaio	991-1008 Pietro Orseolo II.
775-804 Giovanni Galbaio	1008-1026 Otto Orseolo
804-811 Obelario degli Antenori	1026-1032 Pietro Centranico
811-827 Agnello Participazio	1032-1043 Domenico Flabanico
827-829 Giustiniano Participazio	1043-1071 Domenico Contarini
829-836 Giovanni Participazio I.	1071-1084 Domenico Selvo
836-864 Pietro Tradonico	1084-1096 Vitale Falier
864-881 Orso Participazio I.	1096-1102 Vitale Michiel I
881-887 Giovanni Participazio II.	1102-1118 Ordelafo Falier
887 Pietro Candiano I.	1118-1130 Domenico Michiel
888-912 Pietro Tribuno	1130-1148 Pietro Polani
912-932 Orso Participazio II.	1148-1156 Domenico Morosini
932-939 Pietro Candiano II.	1156-1172 Vitale Michiel II.
939-942 Pietro Participazio	1172-1178 Sebastiano Ziani
	1178-1192 Orio Mastropiero
	1192-1205 Enrico Dandolo

1205-1229 Pietro Ziani	1474-1476 Pietro Mocenigo
1229-1249 Giacomo Tiepolo	1476-1478 Andrea Vendramin
1249-1253 Marin Morosini	1478-1485 Giovanni Mocenigo
1253-1268 Renier Zeno	1485-1486 Marco Barbarigo
1268-1275 Lorenzo Tiepolo	1486-1501 Agostino Barbarigo
1275-1280 Jacopo Contarini	1501-1521 Leonardo Loredan
1280-1289 Giovanni Dandolo	1521-1523 Antonio Grimani
1289-1311 Pietro Gradenigo	1523-1538 Andrea Gritti
1311-1312 Marino Zorzi	1539-1545 Pietro Lando
1312-1328 Giovanni Soranzo	1545-1553 Francesco Dona'
1329-1339 Francesco Dandolo	1553-1554 Marcantonio
1339-1342 Bartolomeo	Trevisan
Gradenigo	1554-1556 Francesco Venier
1343-1354 Andrea Dandolo	1556-1559 Lorenzo Priuli
1354-1355 Marin Falier	1559-1567 Girolamo Priuli
1355-1356 Giovanni	1567-1570 Pietro Loredan
Gradenigo	1570-1577 Alvise Mocenigo I.
1356-1361 Giovanni Dolfin	1577-1578 Sebastiano Venier
1361-1365 Lorenzo Celsi	1578-1585 Nicolo da Ponte
1365-1368 Marco Corner	1585-1595 Pasquale Cicogna
1368-1382 Andrea Contarini	1595-1605 Marino Germani
1382 Michele Morosini	1606-1612 Leonardo Dona'
1382-1400 Antonio Venier	1612-1615 Marcantonio
1400-1413 Michele Steno	Memmo
1414-1423 Tommaso Mocenigo	1615-1618 Giovanni Bembo
1423-1457 Francesco Foscari	1618 Nicolo Dona
1457-1462 Pasquale Malipiero	1618-1623 Antonio Priuli
1462-1471 Cristorforo Moro	1623-1624 Francesco
1471-1473 Nicolo Tron	Contarini
1473-1474 Nicolo Marcello	1625-1629 Giovanni Corner I.

1630-1631 Nicolo Contarini	1694-1700 Silvestro Valier
1631-1646 Francesco Erizzo	1700-1709 Alvise Mocenigo II
1646-1655 Francesco Molin	1709-1722 Giovanni Corner II.
1655-1656 Carlo Contarini	1722-1732 Alvise
1656 Francesco Corner	Mocenigo III.
1656-1658 Bertucci Valier	1732-1735 Carlo Ruzzini
1658-1659 Giovanni Pesaro	1735-1741 Alvise Pisani
1659-1675 Domenico	1741-1752 Pietro Grimani
Contarini	1752-1762 Francesco Loredan
1675-1676 Nicolo Sagredo	1762-1763 Marco Foscarini
1676-1684 Alvise Contarini	1763-1778 Alvise
1684-1688 Marcantonio	Mocenigo IV.
Giustinian	1779-1789 Paolo Renier
1688-1694 Francesco Morosini	1789-1797 Lodovico Manin

Seznam papežů od křížových výprav do počátku 17. století

Urban II. (1088-99)	Alexander III. (1159-81)
Pascal II. (1099-1118)	Lucius III. (1181-85)
Gelasius II. (1118-19)	Urban III. (1185-87)
Kalixtus II. (1119-24)	Řehoř VIII. (1187)
Honorius II. (1124-30)	Klement III. (1187-91)
Inocenc II. (1130-43)	Celestin III. (1191-98)
Celestin II. (1143-44)	Inocenc III. (1198-1216)
Lucius II. (1144-45)	Honorius III. (1216-27)
Evžen III. (1145-53)	Řehoř IX. (1227-41)
Anastasius IV. (1153-54)	Celestin IV. (1241)
Adrian IV. (1154-59)	Inocenc IV. (1243-54)

Alexander IV. (1254-61)	Celestin V. (1294)
Urban IV. (1261-64)	Bonifác VIII. (1294-1303)
Klement IV. (1265-68)	Benedikt XI. (1303-04)
Řehoř X. (1271-76)	Klement V. (1305-14)
Inocenc V. (1276)	Jan XXII. (1316-34)
Adrian V. (1276)	Benedikt XII. (1334-42)
Jan XXI. (1276-77)	Klement VI. (1342-52)
Mikuláš III. (1277-80)	Inocenc VI. (1352-62)
Martin IV. (1281-85)	Urban V. (1362-70)
Honorius IV. (1285-87)	Řehoř XI. (1370-78)
Mikuláš IV. (1288-92)	Urban VI. (1378-89)
Bonifác IX. (1389-1404)	Marcel II. (1555)
Inocenc VII. (1404-06)	Pavel IV. (1555-59)
Řehoř XII. (1406-15)	Pius IV. (1559-65)
Martin V. (1417-31)	Pius V. (1566-72)
Evžen IV. (1431-47)	Řehoř XIII (1572-85)
Mikuláš V. (1447-55)	Sixtus V. (1585-90)
Kalixtus III. (1455-58)	Urban VII. (1590)
Pius II. (1458-64)	Řehoř XIV. (1590-91)
Pavel II. (1464-71)	Inocenc IX. (1591)
Sixtus IV. (1471-84)	Klement VIII. (1592-1605)
Inocenc VIII. (1484-92)	Leo XI. (1605)
Alexander VI. (1492-1503)	Pavel V. (1605-21)
Pius III. (1503)	
Julius II. (1503-13)	
Leo X. (1513-21)	
Adrian VI. (1522-23)	
Klement VII. (1523-34)	
Pavel III. (1534-49)	
Julius III. (1550-55)	

Seznam velmistrů Řádu svatého Jana v raném novověku

Pierre d'Aubusson, kardinál (1476-1503)
Emery d'Amboise (1503-1512)
Guy de Blanchefort (1512-1513)
Fabrice del Carretto (1513-1521)
Philippe Villiers de L'Isle-Adam (1521-1534)
Pierre del Ponte (1534-1535)
Didier de Saint-Jaille (1535-1536)
Jean de Homedes (1536-1553)
Claude de la Sengle (1553-1557)
Jean Parisot de La Valette (1557-1568)
Pierre del Monte (1568-1572)
Jean L'Eveque de la Cassiere (1572-1582)
Hugues Loubenx de Verdala, kardinál (1582-1595)
Martin Garzez (1595-1601)
Alof de Wignacourt (1601-1622)

Seznam osmanských sultánů do počátku 17. století

Osman (c. 1299-1324)
Orhan (c. 1324-1362)
Murat I. (1362-1389)
Bayezit I (1389-1402)
Osmanská občanská válka (1402-1413)
Mehmet I. (1413-1420)
Murat II. (1420-1444, 1446-1451)
Mehmet II. (1444-1446, 1451-1481)
Bayezit II. (1481-1512)

Selim I. (1521-1520)
Süleyman I. (1520-1566)
Selim II. (1566-1574)
Murat II. (1574-1595)
Mehmet III. (1595-1603)
Ahmet I. (1603-1617)

Příloha III.

Historická chronologie

568 Invaze Langobardů do Itálie

697 Osamostatnění původně byzantské vojenské jednotky v Benátkách pod vedením dóžete

828 Převoz ostatků sv. Marka z Alexandrie do Benátek

992 Byzantský císař Basileos I. udělil Benátkám výhodné obchodní podmínky

1071 V bitvě u Manzikertu se střetla vojska byzantského císaře Romana IV. Diogena a seldžuckého sultána Alparslana

1082 Byzantský císař Alexeios I. Komnénos udělil Benátkám řadu nových privilegií

1095–1291 Křížové výpravy. Počátek ekonomické expanze italských námořních republik ve východním Středomoří

1104 Vybudování Arsenalu (státní loděnice) v Benátkách

1167-1227 Žil Čingischán

1171-1172 Protibenátská povstání v Cařihradu

1187 Porážka křižáků u Hittínu v Palestině

1191 Dubrovník získal od Byzance právo svobodného obchodu v říši

1204 Dobytí Cařihradu vojsky IV. křížové výpravy. Expanze Benátek ve východním Středomoří

1204- 1261 Byzantský dvůr v tzv. Nikajském císařství, spojení s Janovem

1204-1261 Latinské císařství v Cařihradu pod ekonomickým vlivem Benátek

- 1205-1358** Dubrovnik vazalským státem Benátek. Prosazení benátského vlivu a modelu v politické a socioekonomické organizaci města
- 1208** Benátky získaly obchodní výsady v Egyptě a Sýrii
- 1218-1221** Benátská okupace Damietty (Dumjāṭ)
- 1258** Pád Bagdádu do rukou Mongolů, tzv. Pax Mongolica, obnovení obchodních a misionářských aktivit na Hedvábné stezce
- 1250** Nástup mamlúckých dynastií v Egyptě
- 1253-1255** Mise italského františkána Viléma z Rubruku k Mongolům
- 1254** Benátky získaly nová obchodní privilegia v Egyptě
- 1268** Částečné obnovení benátských privilegií v Byzantské říši
- 1271-1295** Výprava benátského kupce Marca Pola k chánu Kublajovi do Číny
- 1275** Janovská obchodní privilegia v Egyptě
- 1290-1324** Vláda Osmana I., zakladatele Osmanské dynastie v severozápadní Anatolii
- 1291** Pád Akkonu, papežské embargo na obchod s islámským světem
- 1291-1345** Obchod s islámským světem probíhal přes Malou Arménii (Kilikii)
- 1296-1299** Marco Polo v janovském zajetí, tam vznikl jeho cestopis *Il Milione*
- 1302** Nové obchodní smlouvy Benátek a Egypta
- 1335-1343** Benátský kupec Francesco Balducci Pegolotti sepsal a pod názvem *La practica della mercatura* vydal podrobný itinerář pro obchod na Hedvábné stezce
- 1344** Povolení papežského embarga, otevření Alexandrie pro křesťanské lodě
- 1350-1355** Válka Benátek s Janovem
- 1352** Osmanské kapitulace Janovu

- 1361** Osmanské dobytí Adrianopole (Edirne). Počátek osmanské expanze na evropské půdě
- 1365** Křesťanské vyplenění Alexandrie. Narušení vzájemných obchodních vztahů
- 1370** Zrušení papežského embarga
- 1371** Bitva na Marici, osmanský postup na Balkán
- 1384** Osmanské kapitulace Benátkám
- 1389** Bitva na Kosově poli
- 1390- 1391** Osmanský nájezd na Chalkidiki, Chios a Attiku
- 1397** Dubrovník získal od Osmanské říše privilegia volného obchodu
- 1423-1430** Osmansko-benátská válka o Soluň
- 1430** Osmanské dobytí Epiru a jižní Albánie
- 1432** Dubrovník získal od papeže povolení obchodovat s Osmany
- 1439** Florentský koncil, pokus o překonání církevního schizmatu
- 1453** Dobytí Cařihradu, pád Byzance
- 1456-1463** Válka Osmanů s benátským spojencem Skanderbegem v Albánii
- 1458** Dubrovník se stal vazalským státem osmanské říše
- 1460** Osmané dobyli Athény a část Peloponésu
- 1461** Osmané dobyli zbývající državy Janova v Egejském moři
- 1463-1479** Osmansko-benátská válka o Peloponés, državy v Egejském moři a v Albánii, Osmané dobyli Negroponte (Euboia)
- 1467** Dobytí Albánie Osmany vyjma benátských pobřežních pevností
- 1473** Benátské spojenectví s turkménským anatolským emírem Uzun Hasanem
- 1475** Osmanské dobytí janovských kolonií na Krymu. Krymský chanát se stal vazalským státem Osmanské říše
- 1479** Osmané získávají na Benátkách Shkodër (Scutari) a Limnos

- 1480** Osmanská vojenská kampaň v Kalábrii
- 1481** Dubrovničtí obchodníci začali zakládat obchodní kolonie ve vnitrozemí Rumélie
- 1488** Bartolomeo Diaz obeplul Mys dobré naděje
- 1489** Benátky získaly Kypr
- 1492** Pád Granady, definitivní vytlačení muslimů z Pyrenejského poloostrova. Španělsko se stává velmocí
- 1492** Kryštof Kolumbus doplul do Ameriky
- 1498** Vasco da Gama obeplul Afriku a doplul do Indie
- 1499** Osmané dobyli Černou Horu
- 1499-1503** Osmansko-benátská válka
- 1503** Osmané dobyli na Benátkách Modom, Koron, Lepanto a Navarino
- 1517** Osmanské dobytí Egypta, pád mamlúckého státu
- 1517** Reformace v Evropě
- 1522** Dobytí Rhodu
- 1526** Obsazení Uher
- 1527** Španělsko-janovská spojenecká smlouva
- 1530** Johanité se usadili na Maltě
- 1535** Španělé dobyli Tunis
- 1535** Osmanská říše uzavřela spojení s Francií Františka I. (François I.)
- 1537-1540** Osmansko-benátská válka. Benátky ztratili Nauplion a zbytek držav na Peloponésu
- 1538** Porážka Benátek tureckým loďstvem u Prevezy. Neúspěšné osmanské obléhání Kerkyry (Corfu), Chajruddín Barbarossa neúspěšně obléhal Krétu
- 1541** Anexe Uher
- 1543** Osmané vyplenili Korsiku, Nice a Toulon
- 1556** Abdikace Karela V., nástup Filipa II.

- 1562** Rakousko uznalo veškeré osmanské zábory v Evropě, Sedmihradsko vazalským státem Osmanské říše
- 1565** Obléhání Malty
- 1569** Plné uznání osmanských kapitulací Francii
- 1570** Dobytí Tunisu
- 1570-1573** Osmansko-benátská válka. Uvězněn benátský vyslanec v Cařihradu, Osmané paralyzují benátské posádky v Drači (Durrës, Durazzo) a Baru (Antibari)
- 1571** Osmanské dobytí Kypru
- 1571** Vytvoření Svaté ligy. Bitva u Lepanta. Křesťanská flotila pod vedením Andrea Doria a Juana d' Austria porazila osmanské loďstvo
- 1573** Osmanský mír s Benátkami a Říší. Osmanská říše pod vedením Mehmeda Sokollü paši obnovila v plném rozsahu svou imperiální flotilu. Osmané potvrzují nabytí Kypru, Benátky získávají malá území v Dalmácii a Albánii
- 1574** Osmané dobyli Tunis
- 1575-1576** Morová epidemie v Itálii
- 1580** Osmanská říše udělila kapitulace Anglii
- 1598** Smrt Filipa II.
- 1606** Mír Osmanské říše s Rakouskem Zsitva-Törek. Rakousko přestalo platit sultánovi tribut
- 1610** Vyhánění zbylých muslimů (morisků) ze Španělska
- 1611** Osmanská říše udělila kapitulace Holandsku
- 1645-1669** Osmansko-benátská válka, osmanské dobytí Kréty
- 1648-1656** Benátská blokáda Dardanel

Seznam použité literatury

Edice pramenů

Ed. Inalcik, H.- Quataert, D.: *Economic and Social History of the Ottoman Empire, 1300-1914*. Cambridge 1994.

Mallia-Milanes, V.: *Venice and Hospitaller Malta 1530-1798*. Marsa 1992.

Theunissen, H.: *Ottoman- Venetian Diplomats: the Ahd-names. The Historical Background and the Development of Category of Political- Commercial Instruments together with an Annotated Edition of Corpus of Relevant Documents*. *Electronic Journal of Oriental Studies*, roč. I., 1998, č. 2. S. 1-698. <http://www2.let.uu.nl/Solis/anpt/ejos/EJOS-I.2.html>.

Monografie a sborníky studií

ʿAbd an-Nabí, Nadžlá Muhammad: *Misr wa Bunduqija: al-ʿAláqát as-sijásija wa-l-iqtsádija fí ʿasr al-mamálík*. Al-Haram 2001.

Abulafia, D.: *Mediterranean Encounters, Economic, Religious, Political, 1100-1550*. Aldershot 2000.

Anderson, R. C.: *Naval Wars in the Levant 1559-1853*. Princeton 1952.

Ashtor, E.: *Levant Trade in the Later Middle Ages*. Princeton 1983.

Attard, Joseph: *The Knights of Malta*. San Gwann 1995.

- Bradford, E.: *Mediterranean*. Rabat 1989.
- Bradford, E.: *Řádoví rytíři*. Praha 1996.
- Bradford, E.: *Sultánův admirál*. Praha 1974.
- Bradford, E.: *The Great Siege*. London 1972, Malta 1975.
- Braudel, F.: *Civilisation and Capitalism*. New York 1981.
- Braudel, F.: *The Mediterranean and the Mediterranean World at the Age of Philip II*. New York 1973.
- Bridge, A.: *Křížové výpravy*. Praha 2000.
- Brockman, E.: *The Two Sieges of Rhodes, 1480-1522*. London 1969.
- Brummett, P.: *Ottoman Seapower and Levantine Diplomacy in the Age of Discovery*. New York 1994.
- Buben, M. M.: *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích*. Praha 2002.
- Carter, C. H.: *The Secret Diplomacy of the Habsburgs 1598-1625*. New York 1962.
- Constable, O. R.: *Trade and Travelers in Muslim Spain. The Commercial Realignment of the Iberian Peninsula 900-1500*. Cambridge 1994.
- De Vries, J.: *Economy of Europe in an Age of Crisis 1600-1750*. Cambridge 1974.
- Du Ry, C. J.: *Die Welt des Islam*. Baden-Baden 1970.
- Duby, G.: *The Early Growth of the European Economy. Warriors and Peasants from 7th to 12th Century*. New York 1974.
- Duggan, A.: *Křížácké výpravy*. Praha 1973.
- Ed. Arbel, B.: *Intercultural Contacts in the Medieval Mediterranean*. London 1996.
- Ed. Carpentier, J. - Lebrun, F.: *Histoire de la Méditerranée*. Paris, 2001.

Ed. Earle, P.: *Essays in European Economic History 1500-1800*. Oxford 1974.

Ed. Hrbek, I.: *Dějiny Afriky*. Praha 1966.

Ed. Inalcik, H. - Kafdar, C.: *Süleyman the Second and His Time*. Istanbul 1993.

Ed. Jackson, P. - Lockhart, L.: *Cambridge History of Iran. Volume VI. Timurid and Safavid Periods*. Cambridge 1993.

Ed. Knut, M. - Woodhead, C.: *Süleyman the Magnificent and His Age. The Ottoman Empire in the Early Modern World*. London et New York 1995.

Ed. Mallia-Milanes, V.: *Hospitaller Malta 1530-1798. Studies on Early Modern Malta and the Order of St. John of Jerusalem*. Msida 1993.

Ed. Rich, E. E. - Wilson, C. H.: *Cambridge Economic History. Volume IV. The Economic Organization of Early Modern Europe*. Cambridge 1967.

Ed. Rich, E. E. - Wilson, C. H.: *Cambridge Economic History. Volume V. The Economy of Expanding Europe in the 16th and 17th Century*. Cambridge 1977.

Ed. Richards, D. S.: *Papers on Islamic History II. Islam and the Trade of Asia*. Oxford 1970.

Ed. Wilson, C. - Parker, G.: *An Introduction to Sources of European Economic History 1500-1800*. New York 1977.

Frazer, C. A.: *Catholics and Sultans. The Church and the Ottoman Empire*. London 1983.

Goffman, D.: *Izmir And the Levantine World, 1550-1650*. Seattle 1990.

Goffman, D.: *The Ottoman Empire and Early Modern Europe*. Cambridge 2002.

- Hasánajn, Sulejmán Muhammad Husajn: *Tudždžár al-Qáhira fi-l-qarnajn as-sádis 'ašar wa-s-sábi' 'ašar.* ? 2003.
- Hazlitt, W. C.: *The Venetian Republic. Its Rise, its Growth, And its Fall 409-1797.* London 1915.
- Hradečný a kol.: *Dějiny Řecka.* Praha 2001.
- Hroch, M. a kolektiv: *Úvod do studia dějepisu. Díl IV., Metody historikovy práce.* Praha 1983.
- Hrochovi, V. a M.: *Křižáci ve Svaté zemi.* Praha 1996.
- Huygeovi, E. a F.-B.: *Lovci koření na cestě do bájně Indie.* Praha 1997.
- Chaudhury, S.- Morineau, M.: *Merchants, Companies And Trade.* Cambridge 1999.
- Inalcik, H.: *Studies in Ottoman Social And Economic History.* London 1985.
- Inalcik, H.: *The Ottoman Empire: The Classical Age, 1300-1600.* London 1973.
- Jacoby, D.: *Trade, Commodities And Shipping in the Medieval Mediterranean.* Aldershot 1997.
- Jennings, R. C.: *Christians And Muslims on the Ottoman Cyprus And the Mediterranean World, 1571-1640.*
- Kaufmann, Hans: *Maurové a Evropa.* Praha 1982.
- Kellenbenz, H.: *The Rise of the European Economy. An economic History of Continental Europe from 15th to 18th Century.* New York 1976.
- Kennedy, R.: *Vzestup a pád velmocí. Ekonomické proměny a vojenské konflikty v letech 1500-2000.* Praha 1996.
- Kol. autorů: *Venezia: studi di arte e storia.* Milano ?.
- Koowalski, J. W.: *Encyklopedie papežství.* Praha 1994.
- Krekic, B.: *Dubrovnik: A Mediterranean Urban Scociety, 1300-1600.* ? 1997.

- Kropáček, L.: *Duchovní cesty islámu*. Praha 1993.
- Lane, F. C.: *Venice. A Maritime Republic*. Baltimore 1973.
- Lewis, B.: *Dějiny Blízkého východu*. Praha 1997.
- Liščák, V.: *Čína. Dobrodružství Hedvábné cesty*. Praha 2000.
- Longworth, P.: *The Rise And Fall of Venice*. London 1974.
- Luttrell, A.: *The Hospitallers in Cyprus, Rhodes, Greece And the West 1291-1440*. London 1978.
- Mack-Smith, Denis: *A History of Sicily. Volume II. Medieval Sicily 800- 1713*. London 1968.
- Masters, B.: *The Origins of Western Economic Dominance in the Middle East. Mercantilism and the Islamic Economy in Aleppo, 1600-1750*. New York 1988.
- Mendel, M.: *Džihád. Islámské koncepce šíření víry*. Praha 1997.
- Murphey, R.: *Ottoman Warfare 1500-1700*. London 1999.
- Musgrave, P.: *The Early Modern European Economy*. New York 1999.
- Mutafčievová, V.: *Sultáni a diplomati*. Praha 1967.
- Procacci, G.: *Dějiny Itálie*. Praha 1997.
- Rendina, C.: *I dogi: storia e segreti: dalle 120 biografie dei „serenissimi“ di Venezia retroscena e intrighi dall Repubblica del Leone*. Roma 2002.
- Samson, I.: *Ku vzniku kultu relikvií ako jedného z predpokladov náboženských pútí*. Slovenský národopis 1994, 42, s. 14-31.
- Seward, D.: *The Monks of War*. London 1972, 1995.
- Stradling, R. A.: *Europe And Decline of Spain. A Study of the Spanish System 1580-1720*. London 1981.
- Sugar, P., F.: *Southeastern Europe under Ottoman rule 1354-1804*. London and Seattle, 1996.
- Tenti, A.: *Piracy And Decline of Venice 1580-1615*. Los Angeles 1967.

Thomson, J. A. F.: *Popes And Princes 1417-1517. Politics and Policy in the Late Medieval Church*. London 1980.

Udovitch, A. L.: *The Islamic Middle East, 700-1900*. Princeton 1981.

Zástěrová, B. a kolektiv: *Dějiny Byzance*. Praha 1992.

Internetové zdroje

<http://almashriq.hiof.no/turkey/900/950/956/sultans/list.html>

<http://members.tripod.com/romeartlover/Malvasia.html>

<http://smom.cirkev.cz/>

<http://www.nationmaster.com/encyclopedia/Doges-of-Venice>

<http://www.newadvent.org/cathen/12272b.htm>

<http://www.provincia.venezia.it/gritti/en/storia.htm>

<http://www.youregypt.com/ehistory/rulers/>

<http://www2.prestel.co.uk/church/oosj/history.htm>

www.cronologia.it/battaglie/batta05.htm

www.geocities.com/Broadway/Alley/5443/lepanto3.html

www.nafpaktos.com/battle_of_lepanto.html

www.silk-road.com/toc/index.html

www.web.pilsedu.cz